

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ERGENLİK DÖNEMİNDE GÖRSEL HAFIZA İLE
TASAVVUFTA İHLÂS KAVRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SENANUR AKGÜN

BALIKESİR, 2025

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ERGENLİK DÖNEMİNDE GÖRSEL HAFIZA İLE
TASAVVUFTA İHLÂS KAVRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SENANUR AKGÜN

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. ESMA SAYIN

BALIKESİR, 2025

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda 202312573011 numaralı Senanur AKGÜN'ün hazırladığı " Ergenlik Döneminde Görsel Hafıza İle Tasavvufta İhlâs Kavramı " konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 18/06/2025 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Üye (Danışman- Başkan) Prof. Dr. Esmâ SAYIN

İmza

Üye Prof. Dr. Vahit GÖKTAŞ

İmza

Üye Doç. Dr. Yılmaz FİDAN

İmza

Enstitü Onayı

ETİK BEYAN

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

18/06/2025

İmza

Senanur AKGÜN

ÖNSÖZ

Tasavvufun temel amacı, insanın içindeki en olgun benliği ortaya çıkarmaktır. Manevi bir gönül eğitimi olarak tanımlanan tasavvuf, çeşitli terbiye metotlarıyla bu süreci destekler. Zikir, tefekkür, dua, murakabe ve rabıta gibi uygulamalar, tasavvuf eğitimi sırasında kişinin kişisel, toplumsal ve manevi alanlarda istenilen özellikleri kazanmasını hedefler.

Eğitim, tasavvuf arasında, kişisel, toplumsal alanlardaki eğitim içerikleri açısından belirgin farklılıklar mevcuttur. Tasavvuf eğitiminin normal eğitim programlarıyla entegre edilmesi durumunda, dini boyutta sağlam katkılar sağlayacağı açıktır. Bu çalışmada, tasavvufi ibadet eğitimini, şemalar, kavramlar ve zihin haritaları kullanarak görsel hafızayı devreye sokarak ele almayı amaçlıyoruz.

Görsel hafıza, büyük ölçüde şemalara dayanır; her şema ise kavram ve zihin haritalarını işaret eder. Kavram haritası, insanların öğrenme şekilleri ile anlam öğrenme yöntemleri arasında bir köprü oluşturur ve dolayısıyla etkili bir öğrenme yolu veya öğretme stratejisi haline gelir.

Farklı tanımlamalarla ifade edilse de kavramlar genellikle kavramların arasındaki bağlantıları anlamamıza yardımcı çizimlerdir. Boyutlarıyla bu şablonların, anlamlı öğrenme sürecinde bir eğitim aracı olarak önemli bir rol oynadığı bilinmektedir.

Kavram haritalarının kullanılması, din eğitiminde güncel yaklaşımlar arasında yer almaktadır. Dini olayların insanların hayatındaki derin değeri göz önüne alındığında, din öğretiminde tercih edilecek yöntemlerin seçimi büyük bir titizlik gerektirmektedir. Dini konuların ve sorumlulukların öğretiminde haritaların, bilgilerin zihinde daha basit tutulmasını, kavramlar arasında bağlantı kurulmasını sağladığı için sıklıkla başvurulabileceği söylenebilir.

Aynı zamanda, ibadetlerin manevi ve tasavvufi yönlerinin daha iyi anlaşılması amacıyla zihin haritaları, kavram haritaları ve şemalar gibi görsel araçlardan faydalanarak etkili ve kalıcı bir öğrenim sağlama hedefindeyiz. Zihin haritası, bilgiyi sözlü, temsili unsurlar bulunan ağ veya çizgisel olmayan bir grafik şeklinde düzenleme yapılarak bir örnek tekniğidir. Bu sayede bireyler, bilgilerinin yoğunluğunu azaltarak

daha kolay ve net bir şekilde hatırlama olanağı bulmakta, dolayısıyla çalışan bellek yükünü hafifletmektedir.

Çalışmam sürecinde desteğini, yardımını, dostluğunu her daim esirgemeyen kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Esmâ SAYIN’a, hayalimi gerçekleştirmeme vesile olan, beni her zaman destekleyen ve cesaretlendiren kıymetli anneciğim Ümmühan AKGÜN’e, eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi yardımını hiçbir zaman eksik etmeyen canım babacığım Bayram AKGÜN’e, benim canım olan ve her daim yolumda arkadaşlık eden varlığı ile güç bulduğum canım abim Samet AKGÜN’e teşekkürlerimi sunuyorum.

BALIKESİR, 2025

Senanur AKGÜN

ÖZET

ERGENLİK DÖNEMİNDE GÖRSEL HAFIZA İLE TASAVVUFTA İHLÂS KAVRAMI

AKGÜN, Senanur

Yüksek Lisans, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Esmâ SAYIN

2025, 86 Sayfa

Anaokulu, ilkokul ve ortaokul dönemleri, çocukların kişilik ve karakter gelişiminde son derece önemli bir rol oynar. Bu süreçte, çocukların gelişim özelliklerine uygun bir eğitim verilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmamızda, çocukların yaşayarak ve eğlenerek öğrenmesi sağlanarak, söz konusu dönemlerde görsel hafıza teknikleri ile tasavvufi kavramlar ışığında ihlâs kavramının nasıl aktarılabilirliği ele alınmıştır. İlk olarak, anaokulu, ilkokul ve ortaokul çağındaki çocukların özellikleri incelenmiştir. Ahlâk değerinin kavramsal çerçevesini oluşturarak, bu dönemde çocukların dini ve ahlaki gelişim süreçleri araştırılmıştır. Ayrıca, bu yaş grubundaki çocukları etkileyen unsurlar ve bu unsurlarla etkili yöntemler açıklanmıştır.

Araştırmamızda, anaokulu, ilkokul ve ortaokul dönemindeki çocuklar için görsel hafıza teknikleri kullanılarak tasavvufi kavramlar çerçevesinde ihlâsın nasıl kalıcı bir şekilde öğrenilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Çocukların bu dönemde hareketli oldukları göz önünde bulundurularak, öğrenmelerinin bu doğrultuda desteklenmesine özen gösterilmiştir. Görsel hafıza tekniklerinden yararlanarak, soyut kavramların somutlaştırılması sağlanmış ve çocukların bu kavramları daha rahat anlamaları hedeflenmiştir.

Ayrıca, çocukların hikayelere olan ilgisi dikkate alınarak, analogi hikâye örnekleri ve görsel resimlerle konuların aktarılmasına çalışılmıştır. Bu çalışmada, çocukların tasavvufi kavramlar çerçevesinde ahlaki eğitimi ile ilgili ihlâs kavramını anlamaları amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Tasavvuf Eğitimi, Görsel Hafıza, İhlas, Riyâ.

ABSTRACT

VİSUAL MEMORY IN ADOLESCENCE AND THE CONCEPT OF SINCERITY IN SUFİSM

AKGÜN, Senanur

Master Thesis, Department of Basic Islamic Sciences

Advisor: Prof. Dr. Esma SAYIN

2025, 86 Pages

Preschool, primary school and middle school periods play a highly significant role in the development of children's personality and character. During this process, it is crucial to provide education that aligns with their developmental characteristics.

In this study, it is discussed how the concept of Ikhlas (sincerity) can be conveyed through visual memory techniques in the light of Sûfî concepts during these educational stages, ensuring that children learn by experiencing and having fun. First, the characteristics of children in preschool, primary school, and middle school ages are examined. By establishing the conceptual framework of moral values, the religious and moral development processes of children in this period are investigated. Additionally, the factors affecting children in this age group and effective methods for addressing these factors are explained. In our research, it is emphasized how the concept of Ikhlas should be learned permanently through the use of visual memory techniques within the framework of Sûfî concepts for children in preschool, primary school, and middle school periods. Considering that children are quite active during this stage, special attention is given to supporting their learning in line with this activity. Through visual memory techniques, abstract concepts are concretized, aiming to help children understand these concepts more easily.

Moreover, considering children's interest in stories, efforts have been made to convey topics through analogy story examples and visual illustrations. This research aims for children to understand the concept of Ikhlas within the framework of moral education in the context of Sûfî concepts.

Keywords: Sûfism, Sûfî education, Visual Memory, Sincerity, Hypocrisy.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu (Problemi)	5
2. Araştırmanın Amacı	5
3. Araştırmanın Önemi	6
4. Araştırmanın Kaynakları / Araştırmayla İlgili Literatür	7
5. Araştırmanın Varsayımları	7
BİRİNCİ BÖLÜM.....	8
BEYNİN İŞLEVLERİ	8
1.1. Beynin İşlevi.....	8
1.1.1. Sağ Beynin İşlevi.....	10
1.1.2. Sağ ve Sol Beyni Dengeli Kullanmak	12
1.1.3. Beyni Etkin Kullanmak	14
İKİNCİ BÖLÜM	16
İHLÂS KAVRAMI	16
2.1. İhlâs Kavramı	16
2.2. Kur’ân-ı Kerîm’de İhlâs Kavramı	17
2.3. Hadîs-i Şerifte İhlâs Kavramı	18
2.4. Tasavvufun Oluşum Dönemi İçinde Sûfilerin İhlâs Kavramına Bakışı.....	19
2.5. Tasavvuf Eğitiminde İhlâs Kavramı.....	22
2.6. İhlâsla Bağlantılı Tasavvufî Kavramlar	24
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	40
GÖRSEL HAFIZA İLE TASAVVUFİ AÇIDAN İHLÂS KAVRAMI.....	40
3.1. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı	40
3.1.1. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (İlaç ve Şeker)	40
3.1.2. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Bakteri ve Diş)	42
3.1.3. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Yumurta).....	43

3.1.4. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Soda v Su).....	45
3.1.5. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Çürük Bina).....	46
3.1.6. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Karabiber ve Sabun Deneyi).....	47
3.1.7. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Oobleck Deneyi).....	49
3.1.8. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Zeytinyağı ve Su Deneyi)	51
3.1.9. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Emniyet Kemer).....	52
3.1.10. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Kıvılcım ve Ateş).....	54
3.1.11. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Kelebek Etkisi)	55
3.1.12. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Süzek)	56
3.1.13. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Yağmur Döngüsü).....	57
3.1.14. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Ağaçlar ve Mantarlar).....	60
3.1.15. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Solucan ve Toprak).....	61
3.1.16. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Balıklar ve Mercanlar).....	63
3.1.17. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (İnek ve Ot)	65
3.1.18. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Fare ve Kapan).....	66
3.1.19. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Sosyal Medya)	68
3.1.20. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Maske)	69
3.1.21. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Tuz ve Pirinç).....	70
3.1.22. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Elma ve Kurt).....	72
3.1.23. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Arılar ve Çiçeklerin Döngüsü).....	73
3.1.24. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Bahçıvan ve Uğur Böceği).....	74
3.1.25. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Talaş ve Kum Deneyi)	76

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	78
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	78
4.1. Sonuçlar.....	78
4.2. Öneriler.....	80
KAYNAKÇA	82

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1. İlaç-Şeker İhlâs ve Riyâ Kavram Haritası Örneği	41
Şekil 2. Bakteri-Diş İhlâs ve Riyâ Kavram Haritası Örneği	42
Şekil 3. Yumurta İhlâs ve Riyâ Kavram Haritası Örneği	44
Şekil 4. Soda-Su İhlâs ve Riyâ Kavram Haritası Örneği	45
Şekil 5. Çürük Bina İhlâs ve Riyâ Kavram Haritası Örneği	47
Şekil 6. Karabiber Sabun Deneyi İhlâs ve Riyâ Kavram Haritası Örneği	48
Şekil 7. Oobleck Deneyi İhlâs ve Riyâ Kavram Haritası Örneği	50
Şekil 8. Zeytinyağı -Su Deneyi İhlâs ve Riyâ Kavram Haritası Örneği	52
Şekil 9. Emniyet Kemerini İhlâs ve Riyâ Kavram Haritası Örneği	53
Şekil 10. Kıvılcım-Ateş İhlâs ve Riyâ Kavram Haritası Örneği	54
Şekil 11. Kelebek Etkisi İhlâs ve Riyâ Kavram Haritası Örneği	55
Şekil 12. Süzek İhlâs ve Riyâ Kavram Haritası Örneği	57
Şekil 13. Yağmur Döngüsü İhlâs ve Riyâ Kavram Haritası Örneği	58
Şekil 14. Ağaçlar-Mantarlar İhlâs ve Riyâ Kavram Haritası Örneği	60
Şekil 15. Solucan-Toprak İhlâs Kavram Haritası Örneği	62
Şekil 16. Balıklar-Mercanlar İhlâs ve Riyâ Kavram Haritası Örneği	64
Şekil 17. İnek-Ot İhlâs Kavram Haritası Örneği	65
Şekil 18. Fare-Kapan İhlâs Kavram Haritası Örneği	67
Şekil 19. Sosyal Medya İhlâs Kavram Haritası Örneği	68
Şekil 20. Maske İhlâs Kavram Haritası Örneği	70
Şekil 21. Tuz-Pirinç İhlâs Kavram Haritası Örneği	71
Şekil 22. Elma-Kurt İhlâs ve Riyâ Kavram Haritası Örneği	72
Şekil 23. Arılar-Çiçeklerin Döngüsü İhlâs Kavram Haritası Örneği	74
Şekil 24. Bahçıvan-Uğurböceği İhlâs Kavram Haritası Örneği	75
Şekil 25. Talaş-Kum Deneyi İhlâs Kavram Haritası Örneği	77

KISALTMALAR LİSTESİ

a.s.	: Aleyhi's-Selam
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Hız.	: Hazreti
r. a.	: Radıyallâhu Anh
r. anhô	: Radıyallâhu Anhâ
r. anhum	: Radıyallahu Anhum
s.	: Sayfa
s.a.s.	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı

GİRİŞ

Zihinsel yeteneklerimizle ilgili yaşadığımız sorunlar, beynimizin kapasite eksikliğinden değil, onu nasıl kullanacağımızı bilmememizden kaynaklanır. Beynimizi etkili bir şekilde harekete geçirmek için çeşitli yardımcı yöntemlere başvurmak gereklidir. Bu yöntemlerin başında görsel hafıza tekniği gelir. Şemalara, kavramlara ve zihin haritalarına dayanan bu görsel hafıza, beynimizin henüz kullanılmayan potansiyelini harekete geçirmeyi ve onu geliştirmeyi amaçlar. Sistemli bir çalışma alışkanlığı hem zekâyı hem de hafızayı güçlendirmekle kalmaz, aynı zamanda tembelliğin önüne geçer.

Çarpıcı bir benzetmeyle, insanı bir bilgisayara benzetirsek, beş duyumuz klavye; bilinçaltımız ise hard disk işlevi görür. Davranışlarımız, hard diskten ve klavyeden gelen bilgilerin görüntülediği bir monitör olarak algılanabilir. Dolayısıyla, davranışlarımız ve eylemlerimiz, hard diskten ve klavyeden elde edilen bilgilerin hayata yansıyan birer yansımasıdır. Görsel hafıza teknikleri sayesinde, birey, hard disk gibi bilgileri depolayan bilinç ve bilinçaltını soyut kavramlara yönlendirerek daha anlamlı bir şekilde kullanmayı başarır.

Tasavvuf, insanın ruhsal bütünlüğünü inşa etmeye yönelik çabalarıyla, çeşitli yöntemler aracılığıyla bireyin değerler sistemini ve hayata bakış açısını zenginleştirir. Bu süreç, insanın beyni ve zekâsı için de bir hedef belirler.

İnsan beyninden günde ortalama yetmiş bin düşüncenin geçtiği kabul edilmektedir. Bu düşünceler, insanın hayatını şekillendiren unsurlardır; çünkü düşünceler duygulara, duygular davranışlara, davranışlar ise sonuçlara dönüşür. Bir kişinin aklında en çok ne varsa, hayatında da onu daha fazla deneyimler. Eğer ne düşündüğümüz kaderimizi belirliyorsa, düşündüğümüzün yanı sıra düşünmediğimiz unsurlar da ne olamayacağımızı şekillendirir. Tasavvuf, kavramlar ve değerler sistemi ile insanın beynini yeni yöntemlerle güçlendirirken, düşünme biçimini de yönlendirir.

Beyin, birbirleriyle ilişkili bilgileri daha etkin bir şekilde akılda tutma kapasitesine sahiptir. Bilgiler, adeta bir zincir sistemi gibi, önce somut nesnelere dönüştürülür, ardından birbirleriyle bağlantılı hale getirilerek zihne yerleştirilir. Böylelikle, şemalara, kavramlara ve zihin haritalarına dayanan görsel hafıza teknikleri,

beynin mantıksal ve görsel yönlerini bir arada kullanarak bilgilerin derinlemesine analiz edilmesini ve öğrenilmesini sağlar.

Beyin, birbiriyle ilişkili fikir ve kavramları çok daha kolay akılda tutar. Hafıza içerisinde tüm bilgiler ve kavramlar birbirleriyle bağlantılı hale gelir; bu duruma "bağlantı kuralı" denir.¹ Bazen beyin, anlamsız veya uyumsuz gibi görünen bu bağlantıları bile kalıcı hafızaya daha güçlü bir şekilde depolayabilir.

Beyin, mantıksal bir yapısı ve organizasyonu olan bilgileri, karmaşık bilgi yığınlarıyla karşılaştırıldığında daha iyi algılar ve hatırlamada daha başarılıdır. Bu duruma "organizasyon kuralı" denir.² Öğrenme yöntemleri arasında renklerin, resimlerin, sembollerin ve anahtar kelimelerin kullanılması genellikle insanlar için daha çekici ve eğlenceli bir deneyim sunar. Şemalara, zihin haritalarına ve kavram haritalarına dayanan görsel hafıza teknikleri, bireylere ibadetlerin manevi ve tasavvufi yönlerini daha kolay ve keyifli bir şekilde içselleştirme fırsatı tanır.

Son senelerde yapılmış araştırmalar, beynin sağ, sol loblarının değişik işlevlere sahip bulunduğunu göstermiştir. İnsan beyninin sol lobunda konuşma ve matematiksel problemler, mantık, analizlerle uğraşırken, sağ lobu müzik ve görsel algılar, resimleri, hacimli, boyutlu, renkler gibi konularla ilgilenmektedir. Eğitim sürecinde düşünce, hayal gücümüz kullanıldığında, zihindeki pek çok hücre ortasında bağ oluşmakta ve ağırlı bağlantıları zihin gücünü önemli ölçüde çoğaltmaktadır.

Eğitime, zihin gücünün yüksek kademeye ulaşması, insan beyninin iki lobunun sıralı bir şekilde işlemesine bağlantılıdır. İnsanın Sağ beyninin yaratıcı, görsel; insan beyninin sol beyni ise "mantıksal, analitik" olarak nitelendirilmektedir. Tıpkı olay, düşünceleri anlarken, insan beyninin solu tümevarım yöntemiyle küçük parçalardan bütüne ulaşırken, insanın sağ beyninin tümünden gelmesi yöntemiyle tümünden parçaya düşmektedir. Fakat zihinsel becerinin beraber kullanılması, tesirli öğrenmenin gerçekleşmesini sağlar.³

Çocuklar, beyinlerinin her iki yarısını da kullanma yeteneğine sahip olmalarına rağmen, hafıza ve hayal gücü gibi sağ beyin fonksiyonlarıyla ilgili eğitim yerine daha çok ezber ve mantığa dayalı bir eğitim aldıklarında, bu değerli yeteneklerini büyük ölçüde kaybetmektedirler. Hafıza teknikleri, yalnızca bilgilerin kalıcılığını artırmakla kalmayıp, aynı zamanda işlevsellik ve deneyim edilebilirlik kazandırır. Bizim

¹ Tony Buzan, *Use your Perfect Memory*, Penguin Books Publishing, New York, 1991, s. 58.

² Buzan, *Use your Perfect Memory*, s. 59.

³ Reha Oğuz Türkan, *Kolay ve İyi Öğrenme Teknikleri*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1996, s. 76.

görüşümüzce, sağ, sol yarım kürelerin beraber çalışmasını destekleyen görsel hafıza ile tasavvufta ibadet öğretimi, bilgilerin sürekliliği kazanmasına ve tavırlara dönüşmesine yardımcı olur.

Dâhiler ve üstün yetenekli bireyler, beyinlerinin her iki yarısını da iş birliği içinde kullanan kişilerdir. İnsanların karmaşık problemleri çözebilmesi için, beynin hem sol hem de sağ lobunun birlikte çalışması gerekmektedir.

Görsel hafıza teknikleri, şemalar, kavram ve zihin haritaları aracılığıyla bir konuyu öğrenmek, bireylere birçok avantaj sunar. Örneğin, bir kişi, normalde bir saatini harcayarak öğrenebileceği bir konuyu, bu tekniklerle çok daha kısa sürede kavrayabilir ve böylece zamanını daha etkili kullanma imkânı bulur. Ayrıca, bu teknikleri başarıyla uygulayan bireylerin kendine olan güvenleri de artar.

Kavramlar, zihinsel süreçlerimizde algılama yeteneğimizi kolay uygulamamızda yardımcı olmaktadır. Karışan olgu, olayları basit, sade hale getirmek için kavramlardan faydalanırız. Geçmiş deneyimlerimiz de güncel kavramların zihinsel süreçlerde düzenleme edilmesinde mühim yer almaktadır.

Kavramların haritaları, arasındaki manalı bağlantıları simgeleyen bir yapıdadır. Bu haritalardaki anlatımlar, anlamlı birimler olarak birbirleriyle bağlantı kurulmuş kavram dizelerini ifade eder.

Kavram haritaları, en temel anlamıyla birbirine bağlı iki kavramdan oluşarak bir ifade oluşturur. Misalden, gök mavidir ifadesi, gök, mavi kavramları arasında geçerli bir ilişki kuran kolay kavram haritasıdır. Ancak kavram haritalarını yalnızca "basit bir şema" olarak tanımlamak yanıltıcıdır; çünkü bu haritalar, kavramların anlamlı bir ilişki oluşturacak şekilde düzenlendiği karmaşık yapılar sunar.⁴

Kavram haritaları, soyut düşüncelerin somut grafiksel gösterimleri olarak işlev görür ve kavramsal değişimi sağlamakla birlikte bilginin yeniden yapılandırılmasına yardımcı olur. Görsel hafızaya dayanan kavram haritaları, var olan kavramların belirgin hale gelmesini sağlar. Bu süreç sayesinde, bireylerin zihinlerinde yanlış ya da eksik oluşan kavramlar tespit edilerek bilgi yapılandırılması gerçekleştirilir.

Kavram haritaları, belirli bir problem ya da konu üzerindeki bilgileri organize etmek için etkili bir araçtır. Bu haritalar aracılığıyla yeni bilgileri anlayarak öğreniriz ve önceden bildiğimiz kavramlarla yeni bilgileri anlamlı bir şekilde bir araya getirme

⁴ Fitnat Kaptan, *Fen Öğretiminde Kavram Haritası Yönteminin Kullanılması*. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1998, 14, s. 95-99.

imkanına sahip oluruz. İlk bakışta kavram haritalarıyla öğrenme uzun bir süreç gibi görünebilir; ancak geleneksel yöntemlerle bilgi ezberlemek yerine, kavram haritaları sayesinde bilgiler özümser ve anlamlı şekilde öğrenilir.

Ezberlenen bilgilerin kalıcı olmaması ve hızla unutulması, klasik öğrenme yöntemlerinin zayıflıklarından biridir. Oysa kavram haritaları, bilgilerin transfer edilebilir hale gelmesini sağlar. Bu yöntemle, bireyler daha önce öğrendikleri bilgilerle mevcut bilgilerini birleştirebilir. Böylece kavram haritaları, bireylerin kavrayarak öğrenmesine katkıda bulunurken, yanlış anlamaları ve kavram yanılgılarını da azaltmaktadır.

Eğitim sürecinde bireylerin gelişimine katkıda bulunmak, günümüzün hızla artan bilgi miktarı ve yayılma hızıyla geleneksel yöntemler kullanarak sağlamak oldukça zorlu bir hale gelmiştir. Bu hızlı değişim, bilgiye ulaşım, bilginin kullanımı, değerlendirme yapılması ve bu aşamalarda uygulanacak stratejilerle ilgili önemli sorunları da beraberinde getirmektedir.

Din öğretiminde ayet ve hadislerin sıkça kullanılması, kavramların öğrenilmesinde ezberleme yerine daha kalıcı ve akılda kalıcı yöntemlerin önemini ortaya koymaktadır. Tasavvuf eğitiminde ibadetlerin manevi ve tasavvufi yönlerini öğretirken şemalar, kavram haritaları ve görsel hafıza tekniklerinin uygulanması, bilginin daha kalıcı ve pratik bir şekilde kullanılmasını sağlayacaktır.

İnsanoğlunun varoluşundan bu yana not alma teknikleri kullanılmaktadır. Akıl haritaları, not tutmanın grafiksel gösterimi olarak bu yöntemin bir örneğidir. Zihin haritası tekniği, not almanın geliştirilmiş bir modeli olarak kabul edilmekte ve Tony Buzan, tekniği ilk defa ortaya sunduğunda, zihnin kullanılabilir potansiyelinde ne denli büyük olduğunu vurgulamıştır.

Anahtar kelimelerden yararlanarak bilgiyi düzenli bir şekilde saklamak, hatırlanmasını ve belirli kriterlere göre kategorize edilmesini kolaylaştırır. Renkler, görseller ve özellikle anahtar kelimeler, zihinsel işleme kapasitesini artırarak anlamayı ve hatırlamayı da kolaylaştıran unsurlardır. Zihin haritalarının, bireylerin öğrenmelerini daha anlamlı hale getirmek için kullanılabilecek etkili bir grafiksel gösterim yöntemi olduğu belirtilmektedir.⁵

⁵ Esmâ Sayın, *Hafıza Teknikleriyle Tasavvuf Kavramları*, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2018, s.12.

1. Araştırmanın Konusu (Problemi)

Çalışmamızın konusu, Tasavvuf eğitime ait kavramlardan biri olan ihlâs kavramını analogi ve kavram haritaları kullanarak anaokulu, ilkokul ve ortaokul düzeyindeki çocuklara bu kavramı açıklamak, görsel hafıza ve tasavvufi açıdan ihlâs kavramını bu düzeydeki çocuklara, yaşlarına uygun olacak şekilde aktararak, farklı beceriler kazandırmaktır.

2. Araştırmanın Amacı

Araştırmamızın temel amacı, çeşitli yeteneklerle donatılmış olan ancak bu yeteneklerini nasıl kullanacaklarını bilmeyen anaokulu, ilkokul ve ortaokul düzeyindeki çocuklara bu yeteneklerini sergileme fırsatı sunmaktır. Ayrıca, görsel hafıza ve tasavvufi açıdan ihlâs kavramlarını bu çocuklara, yaşlarına uygun şekilde aktararak, çeşitli beceriler kazandırmak istiyoruz. Böylece, çocukların kendilerini daha iyi tanıyan, çevrelerine duyarlı, sorumluluk sahibi ve güzel ahlaklı bireyler olarak yetişmelerine katkı sağlamayı hedefliyoruz. Çünkü bu dönemler, çocukların gelecekteki yaşam tarzı ve kişiliklerinin temellerinin atılması açısından son derece kritik öneme sahiptir.

Anaokulu, ilkokul ve ortaokul aşamasındaki çocukların gelişimi, ruhsal ve bedensel sağlıkları açısından son derece önemlidir. Dolayısıyla, bu alanda çalışmalar yapmanın gerekliliği açıktır. Bu dönemlerde verilen din, ahlâk eğitimi, kişinin hayatı boyunca duygularını, düşüncelerini ve hareketlerini derin etkilemektedir. Bundan dolayı, din öğretimi aracılığıyla çocukların duygularını, düşüncelerini, tutumlarını davranışlarını farklılaştırmayı amaçlayan bizim gibi eğitimcilerin, kullandığımız yöntemlerin ve tekniklerin, eğitimlerinin içeriğinin, öğrenme ortamının ve çocuğun gelişim özelliklerinin manevî yönünü geliştirmeye yönelik olmasına öncelik vermemiz gerekmektedir.

Araştırmamızda öncelikle anaokulu, ilkokul ve ortaokul seviyesindeki çocukların fiziksel ve ruhsal gelişim özelliklerini dikkate alarak, bu yaş grubuna nasıl bir eğitim sunulabileceği konusunda çıkarımlar yapmayı hedefledik. Teorik bilgileri tamamladıktan sonra, projedeki araştırmamızın bulgular, yorumlar bölümünde, tasavvuf kavramlarından olan ihlâsla alakalı olarak öğrenciler ile gerçekleştirdiğimiz projelerle elde ettiğimiz verileri sonuçlandırarak, hafıza tekniklerini kullanarak

çocuklar için tasavvuftaki kavramlar ve ahlâk bilincinin zihnine yerleştirilmiş olması, geliştirilmesi, korunmasını amaçlayan güncel öneriler sunmayı amaçlıyoruz.

3. Araştırmanın Önemi

Yapılan araştırmalar ve incelemeler, anaokulu, ilkokul ve ortaokul dönemindeki çocukların edindiği kazanımların, gelecekte kişilikleri, becerileri, din, ahlaki önemi yargılarda pek çok gelişmelerini etkilediğini göstermektedir. Ayrıca, hedefimiz görsel hafızalarını güçlendirmek ve çocuklara tasavvufî açıdan ihlâs kavramını daha akılda kalıcı bir şekilde sunmaktır. Sosyolojik açıdan da ele alınan bu dönemler, çocuğun toplumların geleceğine şekil vermesidir, bu toplumun gelişmesine katkıda bulunması, toplumsal değerleri ileticisi olmaları tarafından büyük öneme sahip olmaktadır.

Çocukların gelişmelerinin, ilgi, ihtiyaçlarının öğrenilmesi, çocuklara uygun ortamlarda fırsatlar sunma ve doğru davranışları göstererek öğretme açısından kritik bir rol oynamaktadır. Gösterdiğimiz davranışların, çocukların yaşına, gelişim seviyesine uygun olması, çocukların yararına olacak, gelişimlerine katkıda bulunacaktır. "Kendini bilen rabbini bilir" anlayışı ile öz kararlarını geliştiren, özgüveni ve girişimcilik yeteneği yüksek olan, kendi kararlarını alabilen kişiler yetiştirmek, çocukları tanımak ile mümkün olacaktır.

Ahlâkımız, diğer dinlerde ve kültürlerde de değerli bir yer tutan en önemli manevi değerlerden biridir. İnsan varlığı, ahlâkın varlığını gerektirir. Zira biz, "Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim. Buyuran peygamberimizin ümmetiyiz. Çocuklarımıza güzel ahlaki eğitimi verirken, Peygamberimizin (s.a.v) dini tebliğ ettiğinde kullanmış olduğu metotlara önemsemeliyiz. Çocuklarımızın doğalarında mevcut bulunan din, ahlâk duygusunun açığa çıkarılıp geliştirilmesi gerektiği, araştırmamızın önemini bir kez daha vurgulamaktadır.

Araştırmamızın hem kuramsal hem de pratik yönleri, tasavvufta ahlâk eğitiminde kayda değer önemli çalışma sunduğunu göstermektedir. Özellikle tasavvufta kavramların hafıza teknikleri ile somutlaştırılması ve bu yöntemlerin Anaokulu, ilkokul ve ortaokul seviyesindeki çocuklara etkinlik örnekleriyle uygulandığı bir pratik çalışmaya henüz rastlanmamıştır.

4. Araştırmanın Kaynakları / Araştırmayla İlgili Literatür

Dünyanın en fazla etkin öğrenme, düşünme tekniği olan “Zihin Haritalama Tekniği” fikirlerin, kavramların görselleştirilmesi tekniğidir. Zihin Haritaları, Tony Buzan tarafından dünya literatürüne kazandırıldığı 1970'li yıllarda etkin, beyin dostu not alma tekniği olarak bilinir

Melik Safi Duyar, Türkiye'ye "Hafıza ve Beyin Eğitimi" kavramını öğreten, Türkiye'de bu konudaki eğitimleri başlatan şahıs olarak tanınmaktadır. Ayrıca, Duyar, 2016 yılında, Yabancı Kelimeleri Hafıza Teknikleriyle Öğrenin adlı çalışmasını kaleme almıştır.

Esma Sayın, 2018 yılında Tasavvuf Eğitimi, Hafıza Teknikleriyle Tasavvuf Kavramları ve Kalbine Hatırlat, Hâfıza Teknikleriyle Tasavvuf Kavramları adlı kitaplar bu alanda yapılmış ilk çalışmalardır.

5. Araştırmanın Varsayımları

- Anaokulu, ilkokul ve ortaokul düzeyindeki çocukların ahlâk eğitiminde nasıl bir gelişim sağlandığı,

- Aynı yaş grubundaki çocukların yaşamında tasavvufî ve dini kavramların ne ölçüde yer aldığı ve bu kavramların ahlâkî gelişim üzerindeki etkileyici faktörleri,

- Çocukların tasavvufî kavramları nasıl algıladığı,

- Ahlâkî kavramların öğretilmesi sırasında kullanabilecek yöntem ve teknikler,

- Hafıza teknikleri aracılığıyla tasavvufî kavramlar doğrultusunda ahlâk değerlerinin kazandırılmasına yönelik düzenlenebilecek etkinlikler,

- Uygulanan etkinliklerin çocukların davranışlarına nasıl yansıdığı,

- Anaokulu, ilkokul ve ortaokul düzeyindeki çocukların gelişimlerine uygun olacak, kalıcı şekilde etki bırakacak biçimde görsel hafıza teknikleri ile ihlâs kavramının tasavvufta kavramlar ışığında ne şekilde aktarılması gerektiği.

Bu unsurların tümü, çocukların eğitimi ve gelişimi üzerine yapılan bu çalışmanın temel dayanaklarını oluşturmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BEYNİN İŞLEVLERİ

1.1. Beynin İşlevi

Zihinsel yeteneklerimizle ilgili yaşadığımız sorunlar, beynimizin kapasitesinin yeterli olmamasından değil, onu nasıl kullanacağımıza dair bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Hafıza eğitimi, özellikle de fotografik hafıza teknikleri, beynimizin henüz keşfedilmemiş potansiyelini harekete geçirmek ve geliştirmek için bir araç görevi görmektedir. Sistemli bir çalışma yöntemi benimsemek hem zekâmızı hem de hafızamızı güçlendirirken, aynı zamanda tembelliği de önemli ölçüde engellemektedir.⁶

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren beyinle ilgili bilgiler hızla artmaya başladı. Özellikle son yıllarda gerçekleştirilen araştırmalar, beynin son derece karmaşık ve düşünüldüğünden çok daha yetenekli olduğuna dair çarpıcı bulgular ortaya koydu. Geçmişte zekâ ile beynin boyutu arasında doğrudan bir ilişki olduğu düşünülüyordu; ancak yapılan çalışmalar, zekâ potansiyelinin asıl kaynağının beynin kıvrımları olduğunu gösterdi.⁷

Çarpıcı bir benzetme yapacak olursak, insanı bir bilgisayara benzettiğimizde, beş duyumuz klavyeyi; bilinçaltımız ise hard diski temsil ediyor. Davranışlarımız ise, bu hard diskten ve klavyeden gelen bilgilerin görüntülendiği bir monitör gibi düşünülebilir. Sonuç olarak, davranışlarımız hard diskten ve klavyeden gelen bilgilerin bir yansımasıdır.⁸

Fotografik hafıza teknikleri sayesinde insanlar, bilgileri depolayan bilinçlerini ve bilinçaltılarını soyut kavramlar üzerinden anlamlandırma yeteneğine sahip olabilir.⁹

Beyin, aktif kullanıcıları sever; pasif kullanıcılar ise beyinlerini nasıl kullanacaklarını bilmezler ve çoğu zaman bu konuda isteksizdirler. Onlar, ilgilerini

⁶ Esmâ Sayın, *Hafıza Teknikleriyle Tasavvuf Kavramları* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018), 13.

⁷ Jacqueline Bristow-Philip Cowley- Bob Daines, *Memory and Learning*, (London: David Fulton Publishing, 2003), 82.

⁸ William G. Browning, *Memory Power for Exams* (Nebraska: Cliff Notes Publishing, 1983), 76.

⁹ Sayın, *Hafıza Teknikleriyle Tasavvuf Kavramları*, 14.

sürekli dış dünyaya yönlendirerek yaşarlar. Aktif kullanıcılar ise, beyinlerini bilinçli ve proaktif bir şekilde kullanan bireylerdir.¹⁰

Hafıza fotoğrafları ve hafıza çivileri olarak adlandırılan anahtar kelimeler ve hedef kavramlar aracılığıyla insanlar, beyinlerini etkin bir şekilde kullanarak soyut kavramları kolaylıkla anlamlandırabilirler. Taze oksijenin beyin için ne kadar önemli olduğu gibi, taze bilgi de zihin için hayati öneme sahiptir. Öğrenme, zihne dışarıdan tazelik kazandırmaktır. Beynin en büyük düşmanı ise monotonluktur. Hayatı ne kadar renklendirirsek, beynimizi de o kadar neşelendirmiş oluruz.¹¹

Hafıza fotoğrafları ve hafıza çivileri sayesinde düşünmek, taze ve soyut bilgilerin beyne rahatlıkla yerleşmesini sağlar. Böylelikle hafıza, soyut kavramları öğrenirken gevşer ve beyin canlanır. “Yeni kelimeler ve kavramlar öğrenmek, beyinde bir uyanış yaratır. Ana dilinde olsa da sık kullanılmayan kelimeleri öğrenmek ve bu kelimeleri konuşmalarınızda yer vermek de benzer bir etki yaratır.¹² Soyut kaynaklardan türediği düşünülen tasavvufi ve ahlaki kavramları fotoğrafik hafıza teknikleri ile öğrenmek, beyin için uyarıcı bir etki yaratır ve onun daha etkin bir şekilde çalışmasına yardımcı olur.

Bir zihin, kendisine benzer başka bir zihinle yan yana olduğunda daha rahat hissedebilir, ancak bu durum gelişimi engeller. Farklı zihinlerle bir arada olmak, başlangıçta kolay olmayabilir; ama bu çeşitlilik, bireyi büyütür, genişletir ve geliştirir. Farklı dünya görüşlerine sahip insanlarla geçirilen zaman, beynin güçlenmesine katkı sağlar.¹³

Yaygın olarak bilinen ahlaki ve tasavvufi kavramların bile değişik perspektiflerle ele alınması önemlidir. Bu çerçevede, hafıza çivileri olarak bilinen anahtar kelime-hedef kavram tekniği, çağrışım yöntemleri, zıt veya yakın anlamlı kavramların gruplandırılarak öğretimi ve hafıza görselleri, beynin işlevselliğini artırır ve hafızayı rahatlatır.

Beyin, zeki olduğuna inanmayı arzu eder. Özgüvenini pekiştiren kanıtları toplayarak bunları kendisine tekrar etmesi, son derece önemlidir. İnsanların beyinlerine bir hedef göstermesi de büyük bir öneme sahiptir; çünkü belli bir amaca

¹⁰ Mümin Sekman, *Her Şey Beyinde Başlar* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2011), 126.

¹¹ Tony Buzan, *Aklımı En İyi Şekilde Kullan* (İstanbul: Arion Yayınevi, 2001), 5.

¹² Tony Buzan, *Make The Most of Your Mind* (New York: Simon&Schuster Publishing, 1984), 127.

¹³ Tony Buzan, *The Mind Map Book* (New York: Penguin Books Publishing, 1996), 58.

sahip olmayan bir zihin, kendini kaybeder. Keskin bir zekânın inşası için hedef belirlenmediğinde, zihin kendini sorgulayıp sahibine zarar verebilir.¹⁴ İnsan ruhunun bütünlüğünü oluşturmaya yönelik tasavvuf, farklı yöntemlerle bireyin değerler sistemini ve hayata bakış açısını zenginleştirir. Bu durum, zihne ve zekaya bir hedef kazandırır.

Ortalama olarak, insan beyninden günde yetmiş bin düşünce geçtiği kabul edilir. Bu düşüncelerin içeriği, insan yaşamını şekillendirir; çünkü düşünceler duygulara, duygular davranışlara ve davranışlar sonuçlara dönüşür. İnsan kafasında en çok neyi düşünürse, hayatında o genişler. Eğer ne düşündüğü, geleceğini belirliyorsa; düşündüğü şeylerden kaçınması da ne olmayacağını belirler.¹⁵

Bu açıdan, tasavvufun sunduğu kavram ve değerler sistemi, bireyin zihnini yeni yöntemlerle güçlendirirken, onun nasıl düşünmesi gerektiğini veya hangi düşüncelerden uzak durması gerektiğini şekillendirir.

1.1.1. Sağ Beynin İşlevi

Bilimsel çalışmalar, İnsan zihninin sağ-sol taraflarını başka işlevlere sahiplendiği ortaya koymaktadır. Öğrenmemiz hafıza kuvvetinin yüksek kademeye ulaşabilmesi, iki lobunda dengeli bir şekilde çalışmasına bağlıdır.¹⁶

Yapılan çalışmalar, sol lobun özellikle konuşma, matematiksel hesaplamalar, mantıklı düşünce, analiz ve dizilerle ilgilendiğini göstermektedir. Buna karşın sağ lob, müzik, görsel algılar, resimler, hacim, boyut ve renk gibi unsurlar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Her iki lobun uyumlu çalışması, öğrenme ve hafıza gücünü maksimize etmek için hayati öneme sahiptir.

Öğrenme sürecinde düşünce ve hayal gücümüzü kullanarak çalışmalar yapmak, beyindeki hücreler arasında birleşim ağları oluşturur. Bu ağdaki her yeni bağlantı, hafıza yeteneğimizi katlanarak artırır.¹⁷ Bilginin kalıcı hale gelmesi için, fotoğraflık hafıza teknikleri ve hafıza çivilerini iyi anlamak önemlidir. Çünkü hafıza fotoğrafları, anahtar kelime ile hedef kavram arasındaki ilişkilere dayanarak, çağrışım

¹⁴ Sekman, *Her Şey Beyinde Başlar*, 132.

¹⁵ Tony Buzan, *Use Both Sides of Your Brain*, (New York: Dutton Publishing, 1976), 148.

¹⁶ Fiona McPherson, *The Memory Key, Unlock the Secrets to Remembering* (New York: The Career Press, 2000), 36.

¹⁷ Melik Safi Duyar, *Fotoğraflık Hafıza Teknikleri Rehberi I* (Ankara: Bilgimatik Yayınları, 1994), 26.

yöntemleri ve eş anlamlı ya da zıt kavramların gruplandırılması gibi teknikler, sağ ve sol lob arasında uyum sağlamaktadır. Tüm bu fotoğrafik hafıza teknikleri, sağ lobun eğitimde daha etkili bir şekilde kullanılmasına yardımcı olur ve bilgiyi kalıcı hale getirerek hafızayı güçlendirir.

Beyin, iki yarısıyla farklı işlevleri kontrol eder. Beynin bir lobunu yoğun bir şekilde kullanıp diğerini ihmal eden bireylerde, performans eksiklikleri ve sorunlar görülebilir. Ancak, diğer lobun da gelişimi, son derece ilginç ve etkileyici sonuçlar doğurur.¹⁸

Çocuklar, beynin sağ ve sol yarısını eş zamanlı kullanmalarına rağmen, genellikle sadece mantık ve ezberlemeye dayalı bir eğitim aldıkları için hayal gücü ve hafıza gibi sağ beynin işlevleri yeterince gelişmemektedir.¹⁹ Hafıza tekniklerinin kavramlara kalıcılığın ötesinde işlerlik ve deneyim kazandırdığı söylenebilir. Sağın ve solun uyumlu çalışmasını destekleyen fotoğrafik teknik hafıza, tasavvufta ahlakın daha somut ve deneyimlenebilir hale gelmesine yardımcı olabilir. İnsan, anlamlandırdığı bir değerler sistemini ve kavramlar bütününe daha iyi yaşayabilir.

Geleneksel eğitim sisteminde genellikle sol lob ağırlıklı akademik bilgilere büyük önem verilmektedir, sağ lobun işlevleri ise çoğunlukla göz ardı edilmektedir. Beynin iki lobunun farklı işlevlere sahip olduğunu bildiğimiz günümüzde, eğitim sistemi hala mantık, matematik, analiz, konuşma, yazma ve listeleme gibi sol lobun işlevlerine odaklanmaya devam etmektedir.²⁰

Gelişen bilim ışığında, mantık odaklı sol lob ile birlikte hayal gücü, renk, şekil, ritim ve bütünü görme gibi sağ lobun sezgisel ve üretken işlevlerini de kullanmak, insanların üretkenlik potansiyelini ciddi şekilde artıracığı açıktır. Tarihte büyük sıçramalar yapmış olan insanlar da, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde, her iki lobunu da etkili bir şekilde kullanmışlardır.²¹ Sağ lobun devreye girmesi, bireylere duyuşal keskinlik kazandırmakta ve hedeflerini sürekli canlı tutan bir motivasyon sağlamaktadır. Bu durum, kişilerin kendilerini gerçekleştirme yolunda önemli bir avantaj sunmaktadır.

¹⁸ Joseph D. Novak, D. Bob Gowing, *Learning How to Learn* (U.K.: Cambridge University Press, 1984), 58.

¹⁹ Oğuz Saygın, *Hafıza Teknikleriyle Beyin Gücünü Geliştirme* (İstanbul: Hayat Yayıncılık, 2012), 33.

²⁰ Colin Rose, *Accelerated Learning* (New York: Deli Publishing, 1985), 187.

²¹ Steven Rose, *The Making of Memory*, Doubleday Publishing (New York, 1992), 56.

Günümüzde bilgisayarların matematik ve mantık işlemlerini kolaylıkla gerçekleştirebildiği bir çağda, daha önemli bir niteliğin, üretken düşünce ve zekâ olduğunu söylemek mümkündür. Araştırmalar, beynin iki yarım küresinin farklı zihinsel işlevler üstlendiğini ortaya koymuştur. Sağ beynin “yaratıcı ve görsel”, sol beynin ise “mantıksal ve analitik” işlevlere sahip olduğu genel bir kabul görmüştür. Olayları ve fikirleri anlamaya çalışırken, sol beyin parçaları birleştirip bir bütün oluşturma (tümevarım) yolunu izlerken, sağ beyin önce genel bir bakış sunup ardından bütünden parçalara inilmesini (tümdengelim) sağlar. Etkili öğrenme, bu iki zihinsel becerinin birlikte kullanılabilmesiyle mümkün olmaktadır.²²

Hayal gücü, yeni fikirler üretme ve orijinal düşünceler geliştirme gibi yetenekler, insan zihninin üretkenliğini gösterir. Bilgi çağında yaşadığımız bu dönem için ciddi önem taşımaktadır.²³ Geleceğin başarılı bireyleri, üretken zekâyâ, hayal gücüne, esnekliğe ve güçlü bir vizyona sahip olanlardır. Ancak mevcut eğitim sistemi, bu hedefe ulaşmayı zorlaştırmakla kalmayıp, bireyleri adeta yalnızca sol beynin işlevleriyle sınırlı bir hale sokmaktadır.

1.1.2. Sağ ve Sol Beyni Dengeli Kullanmak

Öte yandan, iki beyin yarım küresinin iş birliği içinde çalıştığı durumlarda, genel yetenek ve etkinlikte belirgin bir artış gözlemlenmiştir. “Çünkü beynimiz, standart matematik işleyişinden farklı bir biçimde çalışmakta; sağ ve sol beynin birlikte hareket etmesi durumunda sonuçlar iki kat değil, belki beş veya on kat daha etkili olmaktadır. Tüm bu noktalardan hareketle şunu rahatlıkla ifade edebiliriz: Gerçek anlamda belirli konularda uzmanlaşmak, ancak bu iki beynin iş birliği ile mümkün olabilir.”²⁴

Tarihteki tüm dehalar, büyük buluşlar yapan üstün bireyler, her zaman beyninin iki yarısını mükemmel bir işbirliği içinde kullanan kişiler olmuştur. İnsanların dünya üzerindeki karmaşaları ve problemleri çözebilmesi için, her iki beyin yarısının birlikte çalışması gerekmektedir. Özellikle karmaşık sorunların çözümünde

²² Reha Oğuz Türkan, *Kolay ve İyi Öğrenme Teknikleri* (İstanbul: Alfa Yayınları, 1996), 76.

²³ Rose, *The Making of Memory*, Doubleday Publishing, 58.

²⁴ Rose, *The Making of Memory*, Doubleday Publishing, 78.

ve uzun vadeli sağlıklı kararlar alabilmek için, beynin her iki yanının uyumlu bir şekilde çalışması elzemdir.²⁵

Kazanılan bilgilerin sadece geçici bir ezber olarak kalmaması, akılda kalıcı bir şekilde dosyalanması ve ömür boyu kullanılabilmesi, her iki beynin de öğrenme sürecine aktif olarak katılmasıyla mümkündür.²⁶ İnsanlar, beyinlerindeki zincirleri kırarak potansiyellerini daha iyi açığa çıkarmak için, ciddi bir hafıza eğitimi alarak fotoğrafik bir bellek geliştirmek zorundadırlar.

Fotoğrafik hafıza teknikleri sayesinde, hafıza çivileri olarak adlandırılan anahtar kelime-hedef kavram tekniği, çağrışım yöntemleri, zıt veya yakın anlamlı kavramların gruplandırılarak öğretilmesi ve hafıza fotoğrafları kullanıldığında, insanların hafızası güçlenirken, aynı zamanda üretkenlikleri de muazzam bir şekilde artacaktır. “Beynin bilgiyi öğrenme hızı arttıkça, zihinsel fonksiyonları da güçlenecektir. Böylece, sağ ve sol beyin arasında dinamik bir potansiyel ortaya çıkacaktır. Bu durum, bireylerin iş hayatında ve sosyal yaşantılarında karşılaştıkları problemleri çözmelerine büyük destek sağlayacaktır.”²⁷

Hafıza tekniklerini uygulamak hem mesleki yaşamda hem de günlük hayatta insanlara birçok avantaj sunar. İlk avantajı, etkin zaman yönetimidir. Hafıza tekniklerini kullanan bir kişi, daha önce bir saatte kavradığı bir konuyu, çok daha kısa bir sürede anlayabilir hale gelecektir.

Hafıza tekniklerinin sağladığı ikinci önemli avantaj, bireyin kendine olan güvenini artırmasıdır. Bu tekniklerin başarılı bir şekilde uygulanması, kişinin öz güveninin yükselmesinde büyük bir rol oynamaktadır.²⁸

Fotoğrafik hafıza yöntemleri sayesinde insanlar, tasavvufi ve ahlaki kavramları çok daha hızlı öğrenebilir ve en yüksek hatırlama yetisiyle bu değerleri içselleştirebilirler. Böylece, daha etkin bir öz güvene sahip olarak kavramlar ve değerler sistemini rahatlıkla anlayabilirler.

Kavramları öğrenirken yaşanan zorluklar bazen kişilere avantajlar da sağlayabilir. Zorlanarak hatırlama süreçleri, bireyleri güçlüklerle başa çıkmaya

²⁵ Saygın, *Hafıza Teknikleriyle Beyin Gücünü Geliştirme*, 36.

²⁶ Robert E. Slavin, *Cooperative Learning, National Education Association Press* (Washington D.C., 1982), 127.

²⁷ Slavin, *Cooperative Learning, National Education Association Press*, 128.

²⁸ Saygın, *Hafıza Teknikleriyle Beyin Gücünü Geliştirme*, 25.

alıştırır. Karşılarına çıkan engeller, onlara mücadele etme azmi kazandırır ve bu sayede zorlukların üstesinden gelmelerine yardımcı olur. Kişi, hatalarından ders çıkararak daha etkili ve verimli bir şekilde çalışabilir.²⁹ Çünkü bazen, hatalardan alınan dersler yeni engelleri aşmada yol gösterici bir rol oynar.

Hatalarından ders alabilen ve yeni tekniklerle düşünce sistemlerini geliştirebilen bireyler, fikir ve bilgilerini daha güçlü bir biçimde organize edebilirler. Bu noktada hafıza teknikleri, düşüncelerin oluşturulmasını ve bilgilerin sistematik bir şekilde öğrenilmesini sağlayan basit ama etkili bir not alma yöntemi sunar. Belirli bir bilgi kümesi mantıksal bir şekilde düzenlenirken, semboller, şekiller, resimler ve renkler kullanılarak görselleştirilir. Böylelikle sağ ve sol beyin birlikte devreye girerek öğrenme sürecini destekler.³⁰

1.1.3. Beyni Etkin Kullanmak

Beyin, birbirleriyle bağlantılı bilgileri daha kolay ve güçlü bir şekilde akılda tutar. Bilgiler, önce somut nesnelere dönüştürülmekte, ardından birbirleriyle bağlanarak zihinde depolanmaktadır.³¹

Fotoğrafik hafıza teknikleri, beynin mantıksal ve görsel yönlerini bir araya getirerek bilgilerin derinlemesine analiz edilmesine ve öğrenilmesine katkı sağlar.³² Tezimizde kabz-bast ve havf-recâ gibi zıt anlamlı kavramların yanı sıra, muhabbet-aşk ve istikâmet-sıdk gibi yakın anlamlı terimlerin gruplandırılması hedeflenmiştir. Bu yöntem, bilgilerin daha güçlü bağlantılarla öğretilmesini sağlamaktadır. Kavramlar, hafıza fotoğrafları aracılığıyla mantıksal ve görsel yönlerin bir arada kullanılmasına olanak tanıyarak daha derin bir analiz ve öğrenme süreci sunmaktadır.

Hafıza fotoğrafları oluşturulurken akli gözün eğitimi son derece önemlidir. “Bunun için kişinin gözlerini kapatması, kurulan ilişkileri net bir şekilde gözünde canlandırması ve detayları kaçırmadan, akli gözüyle gördüğü resimleri yüksek sesle kendisine anlatması kritik bir süreçtir.”³³ Akli gözün eğitiminde en etkili yöntemlerden biri, bağlama ve zincir metodudur. Bu yöntemi kullanarak, kişinin akli gözüyle canlı

²⁹ Frank Smith, *To Think, Colombia University Teachers College Press* (Colombia, 1990), 86.

³⁰ Duyar, *Fotoğrafik Hafıza Teknikleri Rehberi 1*, 27.

³¹ Reha Oğuz Türkan, *Etkin Hafıza Teknikleri* (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2010), 252.

³² Slavin, *Cooperative Learning, National Education Association Press*, 34.

³³ Duyar, *Fotoğrafik Hafıza Teknikleri Rehberi 1*, 14.

ve net bir şekilde görsel hatırlaması oldukça kolaylaşır. Ayrıca, kurulan hafıza ilişkilerine hareket katmak da önemlidir.

Sonuç olarak, beyin birbirleriyle bağlantılı fikir ve kavramları daha kolay akılda tutar. Hafıza fotoğrafı, tüm bilgilerin ve kavramların birbiriyle ilişkilendirilmesi yoluyla oluşturulur; bu da "bağlantı kuralı" olarak adlandırılmaktadır.³⁴

Bazen beyin, dışarıdan bakıldığında birbiriyle anlamsız ya da uyumsuz görünen bağlantıları, daha güçlü bir şekilde kalıcı hafızaya depolayabilir. "Hafıza fotoğrafları oluşturulurken, uzun bilgi yığınları bir nevi süzgeçten geçirilir. Zihin haritalarında bilgiler; resim, şekil ve sembollerle görselleştirilir. Görselleştirme, hatırlamayı kolaylaştıran önemli bir yöntemdir ve bu kurala görselleştirme kuralı denir.³⁵ Hafıza fotoğraflarını yaratırken tasavvufi kavramların açıklamalarının bulunduğu metinlerden bir cümle seçiyor ve o cümlenin görsel temsilini somut nesneler kullanarak, bazen benzetme ve bazen de kişileştirme sanatını tercih ederek çizmeye çalışıyoruz.

Hafıza fotoğrafları oluşturulurken, bilgiler sadece pasif bir şekilde ezberlenmeye çalışılmamalıdır. Aktif bir şekilde değerlendiren, soru soran, kavramlar arasında bağlantılar kuran ve yorumlayan bir zihin, çok daha etkili bir şekilde hatırlama kapasitesine sahiptir. Bu kurala "anamlılık kuralı" adı verilir. Yapbozlarda olduğu gibi, tüm resim görüldüğünde parçaları bir araya getirmek daha kolaydır. En basit konudan detaylara doğru ilerleyen bir yapı kavramak, çok daha anlaşılır hale gelir.³⁶

³⁴ Buzan, *Use Your Perfect Memory*, 58.

³⁵ N. Morris Young- V. Chelsley Young, *How to Read Faster and Remember More* (West Nyack: Parker Publishing, 1965), 28.

³⁶ Young-Young, *How to Read Faster and Remember More*, 28.

İKİNCİ BÖLÜM

İHLÂS KAVRAMI

2.1. İhlâs Kavramı

İhlâs kelimesi, samimiyet ve içtenlik³⁷ gibi anlamlar taşımakta olup, dinî literatürde gösteriştten uzak durmak, ibadetlerde ve itaatlerde samimi olmak.³⁸ kalbi temiz tutmak ve onu safiyetine engel teşkil eden her türlü şeyden arındırmak anlamında kullanılmaktadır.³⁹ Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde sıkça bahsedilen bu kavramın önemi vurgulanmış, Eksiksiz ve geçerli bir inançla birlikte, gerçek ve makbul bir kulluğun anahtarı olarak sunulmuştur.

İhlâs, tasavvuf doktrininin merkezî kavramlarından biri olarak, Sûfiler tarafından geniş anlamıyla ele alınmanın yanı sıra farklı anlam derinliklerine de sahip bir konu olarak incelenmiştir. "Esasında niyetle ilgili bir kavram olan ihlâs, Sûfiler tarafından, niyetin içten gelen sese uyması gerektiği vurgulayarak açıklanmıştır. "Bu tetikleyici unsurun tek olduğu durumlarda, oluşan iş ile niyet edilen tek şey arasında bir bağ kurulmakta ve bu duruma ihlâs denilmektedir. Örneğin, yalnızca insanların görmesini ve övmesini sağlamak için sadaka veren bir kişi, niyetinde riyâkârlığa yer vermediği için muhlis, yani hâlis kabul edilir. Beraberinde, amacını çeşitli kaygılardan arındırarak sadece Allah rızası için sadaka veren biri muhlis ismi ile nitelendirilir.

Bu şekilde, niyetin iyi ya da kötü bir amaçla, başka hiçbir şey karıştırılmadan yapılan bir eylem olduğunu belirtmek gerekir. Ancak genellikle "ihlâs" denildiğinde, yalnızca Allah rızasına yönelik yapılan işler kastedilmektedir.⁴⁰ Bu çalışmada, tasavvufun oluşum dönemi dikkate alınarak Sûfilerimizin ihlâs kavramına yüklemiş olduğu anlam zenginlikleri incelenmiş ve değerlendirilmiştir. İlk olarak, kavramın

³⁷ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab* (Kahire: Daru'l Maarif, 1119), 1227; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2002), 180.

³⁸ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009), 298.

³⁹ Seyyid Şerif Cürcânî, *Ta'rifât Tasavvuf Istılahları*, çev. Abdülaziz Mecdi Tolun (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004), 68; Abdürrezzak Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 43.

⁴⁰ Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, çev. Ahmed Serdroğlu (İstanbul: Bedir Yayınevi), 4/681.

Kur'an ve hadislerdeki kullanımı üzerinde durulmuş, ardından mutasavvıfların bu konudaki sözleri ve görüşleri farklı açılardan ele alınmıştır.

2.2. Kur'ân-ı Kerim'de İhlâs Kavramı

İhlâs kavramı, çeşitli biçim, anlamlarla karşımıza çıkmaktadır. Hâlis⁴¹, muhlâs⁴², muhlisûn⁴³, muhlasîn⁴⁴, eddînu'l-hâlis⁴⁵, “muhlisîne lehu'd-dîn⁴⁶, muhlisan lehu'd-dîn⁴⁷ ve ahlâsû dînehum⁴⁸ gibi terimler, bu kavramın farklı örneklerini oluşturmaktadır. Kur'an'da geçen ihlâs ile ilgili ifadelerin bazıları, belirli müminlerin niteliklerini tanımlarken, bazıları ise kulluğun sadece Allah'a yönelmesi ve bütün şirklere karşı durması gerektiğini vurgular.⁴⁹ Cenâb-ı Hak, Zümer suresinde ifade ettiği gibi "bilinmelidir ki, hâlis dindarlık yalnızca Allah içindir"⁵⁰ ifadesiyle bu durumu açıklığa kavuşturur. Farklı ayette ise De ki: Kuşkusuz ben, kendisine içten bir inanç ve bağlılık göstererek Allah'a ibadet etmekle yükümlü kıldım.⁵¹ buyurarak ihlâsın önemini ortaya koyar. Müfessirler, bu ayetleri yorumlarken dindarlığın yalnızca Allah için olması gerektiğini tevhid kavramı ile ilişkilendirmişlerdir; tevhid dininden başka dinlerin sahih olmadığı düşünülmektedir.⁵²

Hz. Mûsâ hakkında bahsedilen ayette muhlâs kelimesinin kullanılması, onun ihlâs sahibi olduğunu belirtmektedir. Kur'ân'da Mûsâ'nın bu özelliği vurgulanarak, onun bir resul ve nebî olduğu da ifade edilmiştir.⁵³ Taberî (ö. 310/923), söz konusu ayeti yorumlarken muhlâs kelimesinin kimi okuyucular tarafından muhlis şeklinde okunarak isim-fiil kalıbında değerlendirildiğini aktarır. Bu iki okuma farklı anlamlar taşımaktadır; muhlâs okunması, Allah'ın Mûsâ as'ı risalet için seçip

⁴¹ en-Nahl, 16/66.

⁴² Meryem, 19/51.

⁴³ el-Bakara, 2/139.

⁴⁴ es-Sâffât, 37/169; Yusuf, 12/24.

⁴⁵ ez-Zümer, 39/3.

⁴⁶ Yûnus, 10/22; el-Ankebût, 29/65; Lokmân, 31/32; el-Mü'min, 40/14, 65; el-Beyyine, 98/5.

⁴⁷ ez-Zümer, 39/2, 39.

⁴⁸ en-Nisâ, 4/146.

⁴⁹ Damral Bashirov, “Tasavvufun Teşekkül Döneminde İhlâs Kavramı”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 25/50 (Ekim 2022), 31.

⁵⁰ ez-Zümer, 39/3.

⁵¹ ez-Zümer, 39/11.

⁵² Ebu'l-Hasan Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil*, thk. Abdullah Mahmud Şehhâte (Beyrut: Dâru İhyâu't-turâs, 1423/2006), 3/669.

⁵³ Meryem, 19/51.

peygamberlik görevini görevini verdiği anlamına gelir.⁵⁴ Kur'ân-ı Kerim'de "İhlâs" suresi olarak bilinen bir sure bulunmaktadır. Suresinin ihlâs ismiyle anılmasının nedeni, Allah'ın sıfatlarının yalın bir şekilde ifade edilmesidir.

İhlâs Suresi'nde cennet, cehennem, azap, sevap, emir nehiy gibi hiçbir konu yer almamaktadır. Bu surede Allah'ın sıfatları başka bir şeyle karıştırılmaz. Aynı zamanda bu sure, Tevhid suresi ismiyle anılmaktadır. Çünkü İhlâs Suresi, Hakk'a şirk koşanlara dair en küçük ima bile içermemektedir. Sonuç olarak, Kur'an'daki ihlâs kavramı, kuvvetli inanç, kulluk, ibadet açısından Allah'ın vahdaniyetini belirleme anlamında kullanılmıştır.⁵⁵

2.3. Hadis-i Şerifte İhlâs Kavramı

İhlâs kavramı, hadislerde genellikle dile getirilen anlam derinliği fazlasıyla genişletilen bir konudur. Bu metinlerde bazı belirsiz kısımlar, yapılan tefsirlerle daha fazla anlam kazanmıştır. İlgili hadislerden bazıları şunlardır: Dininizde ihlâslı olun! Böyle yaptığınız takdirde, az bir amel dahi size yeter.⁵⁶ Allah, ümmetimize, mazlumların duaları, namazları sırf Allah rızası için yaptıkları amelleri nedeniyle yardım etmektedir.⁵⁷ Rakibi olmayan, Vahit olan Allah'a ibadet ederek, namazımızı titizlikle kıldığımızda ve zekatımızı vererek dünyadan ayrılan bir kul, Allah rızasına ulaşarak ölmüş olur.⁵⁸

Peygamber Efendimizin (s.a.v) rivayet edilen hadislerinde sıklıkla doğru inanç, şirkten uzaklaşmış ve temizlenmiş hakiki bir tevhid anlayışı ve kullukta samimiyet vurgulanmaktadır. Aslında, bir miktar dahi olsa Allah rızası için yapılan bir iş, Allah rızasını gözetmeden gerçekleştirilen birçok işten daha hayırlı olduğuna dair ikâzlar her durumda ihlâsın gerekli olduğunu gözler önüne sermektedir. Gerçekten de amel ile ihlâs, ruhta beden gibidir; biri olmadan diğeri akla getirilemez. Peygamberimiz bazı

⁵⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân An Te'vîli Âyi'l-kur'ân* (Mekke: Dâru'tterbiyyeti ve't-turâs), 18/209. Ayrıca bk. Yunus Ekin, "İhlâs Kavramının Semantik Analizi", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* (2002), 147-160.

⁵⁵ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-Kulûb-Kalplerin Azığı*, çev. Muharrem Tan (İstanbul: İz Yayıncılık, 1999), 4/53.

⁵⁶ Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Hâkim en-Nisabûrî, *el-Müstedrek Alâ's-sahîheyn*, nşr. Mustafa Abdulkadir Ata (Beyrut: 1411/1990), 4/341 (No. 7844).

⁵⁷ Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *Sünenü Nesâî*, nşr. Hasan Muhammed Mesûdî, (Kâhire: 1348/1930), 6/45 (No. 3178).

⁵⁸ İbn Mâce Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen-ü İbn Mâce*, nşr. Muhammed Fuad Abdulbâki, 1/27 (No. 70).

hadis-i şeriflerinde ihlâs kelimesini doğrudan kullanmamış olsa da bu kavramın özünü vurgulamıştır. Şüphesiz ki Allah, sizin suretinize bakmaz. Fakat sizin kalplerinize bakar.⁵⁹ İhlâs, kalbimizden gelen duygu yoğunluğu olduğundan Allah, kullarının kalplerinin hallerine göre değer verir.⁶⁰ İhlâs ile niyetin aslında aynı anlama geldiğini söylemek mümkündür. Nitekim hadislerde “*Ameller niyetlere göredir*” buyrulmuştur.⁶¹ Kimin niyeti yalnızca Allah’ın rızası içinse, karşılığı ona göre olmaktadır; kiminin niyeti ise dünyalık şeyler içinse o da ona göre bir karşılık alır. Kur’ân-ı Kerimdeki ihlâs kelimesi ile örtüşen bu hadislerin yanı sıra, gizli şirk veya riyâ olarak adlandırabileceğimiz bir anlam derinliğine de dikkat çeken bazı hadisler vardır.

Hadiste, diğer hadislerden farklı olarak, hakiki inancın varlığı ile beraber kişinin başka insanlara hakiki takvalı görünme veya ibadetlerini gösteriş için süslü ve gösterişli, güzel bir şekilde sergileme ihtiyacı psikolojik bir hal olarak ele alınmıştır. Bu durum, bir kişinin belki de farkında olmadan uluhiyette, maddi anlamda olmasa da manevi yönden Allah’a ortak olması anlamına geldiğinden, peygamberimiz tarafından örtülü şirk olarak açıklanmıştır. Riyâ olarak da ifade edilen bu haller, dinî açıdan ihlâs kelimesinin zıt karşıt anlamında kabul edilmektedir. Nihayetinde hadislerde yapılan ihlâs vurgusu, Kur’ân-ı Kerim’deki anlamıyla uyumlu olmasının yanı sıra daha derin ve ince bir anlama sahiptir. Diğer bir deyiş ile, Kur’ân-ı Kerimdeki ihlâs kavramının tefsiri gibidir.”⁶²

2.4. Tasavvufun Oluşum Dönemi İçinde Sûfilerin İhlâs Kavramına Bakışı

İhlâs kelimesi, Kur’ân-ı Kerim ve peygamberimizin sünnetinde, inanç ve ibadetler açısından hakiki kabul edilen bir kulluğun temel unsurlarından biri olmasının yanı sıra, tasavvuf doktrininin de merkezi bir kavramıdır. Tasavvufun oluşum dönemi içinde Sûfilerin ihlâs anlayışını iki temel yönüyle ele alınması olağandır. İlk olarak, Kur’an’da da ifade edilen anlamıyla, türlü şirklerden uzak olacak şekilde kulluğumuzun tamamen Allah’a adanmasıdır. İkinci olarak, mutasavvıfların

⁵⁹ Ebû’l-Hüseyin Müslim b. Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, nşr. Muhammed Fuad Abdülbâki (Kâhire:1374/1955), 4/1987 (No. 2564).

⁶⁰ Ekin, “*İhlâs Kavramının Semantik Analizi*”, 156.

⁶¹ Müslim, İmâre, 155, Ebû Davûd, Talak, 11

⁶² Bashirov, “Tasavvufun Teşekkül Döneminde İhlâs Kavramı”, 33.

yönelimini yansıtan bir kavram olarak, insanların övgülerinden mesafeli durmayı ve o insanların takdirini arzulamadan sadece Allah'ın rızasını hedefleyen bir kulluk anlayışını ifade eder.⁶³

Kuşeyrî, ihlâs kelimesini ele alırken önce bu konuya dair ayete ve ardı sıra ilgili hadise yer vermiş. Bu durum, sûfilerin farklı meseleler hakkında görüş ifade ederken kaynaklarının Kur'an-ı Kerim hadisler olduğunu görülmektedir. İhlâsı, tasavvufun teşekkül dönemi içerisinde incelediğimizde, Kuşeyrî'nin yönteminin daha da anlam kazandığını görürüz. Zira bu dönem, tasavvufun diğer dini disiplinlerle uyum sağladığı bir süreçtir.⁶⁴

Kuşeyrî'nin aktardığı hadisin son kısmındaki her şekilde İslâm cemaati ile bulunmak.⁶⁵ ifadesi, sufilerin tüm konularda ehli sünnet olarak kulvarda beraber hareket ettiklerinin kanıtı ve göstergesidir. Eğilim ise, beraberinde sûfilerimizin ihlâs kelimesine yükledikleri ilk anlamı da ortaya koyar. Çünkü mutasavvıflar, öncelikle sağlam ve samimi şekilde iman ile kulluğumuzun önemi ve gereğine vurgu yapmışlardır. Misal, Sehl b. Abdullah et-Tüsterî La ilahe illallah diyerek ses yüksekten tevhit ehli fazladır, ama onlardan samimi ihlâs sahibi olanları oldukça azdır⁶⁶ sözü, bu durumu göstermektedir. Fakat, tevhit inancını hatalardan uzak, içten ve ihlâsla yaşayan az insan vardır. Dolayısı ile, sûfilerin söz, görüşlerinden hareketle, ihlâs kavramının önceliğinde samimi, doğru bir inancı ifade ettiğini söyleyebiliriz.

Birinci dönem sûfilerimizden Ahmed b. Hanbel ihlâs kelimesi hakkında, yaptığı ameli görmemen ve bakmamandır⁶⁷ demiştir. Bu tanım, mutasavvıfların ihlâstan algıladıkları diğer anlamı ifade eder. Burada kastedilen, kişinin yaptığı işe değer vermemesi ve insan kendi nefesine pay çıkarmamasıdır. Bu tarif, tasavvufta terbiye biçiminin neticesi olarak karşımıza çıkar. Sûfiler tarafından fenâ olarak da adlandırılan bu durum, ihlâsın ulaşılmasıyla orantılı bir biçimde değerlendirilmelidir.

⁶³ Abdulkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları), 289. Ayrıca bk. Mahmud Esad Erkaya, *Kur'ân Kaynaklı Tasavvuf Kavramları* (Ankara: OTTO Yayınları, 2017), 90.

⁶⁴ Bashirov, "Tasavvufun Teşekkül Döneminde İhlâs Kavramı", 34.

⁶⁵ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsned-i İmam Ahmed b. Hanbel*, nşr. Şuayb Arnavut-Adil Mürşid v.d. (1461/2001), 3/325.

⁶⁶ Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lûmâ-İslam Tasavvufu*, çev. Hasan Kamil Yılmaz (İstanbul: Erkam Yayınları, 1434/2012), 85.

⁶⁷ Ebû Bekr Muhammed b. İshâk el-Kelâbâzî, *et-Ta'arruf Li-mezhebi Ehli't-tasavvuf*, thk. Ahmed Şemseddîn (Beyrut-Lübnan: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1971), 117; bk. Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 6 baskı, 2019), 164.

Cüneyd el-Bağdâdî, fenâ kelimesinin sonraki mertebesini açıklarken, kulluk görevi ve itaatte keyif alma düşüncesinden de geçici olduğunu idrak etmek gerektiğini belirtmiştir.⁶⁸ Diğer açıklama ile ihlâs Kelimesi; nefsin keyif almasından sıyrılıp kulluğu sadece Allah’a özel kılmaktır. İmam-ı Gazeli, kendine farklı şeyin bulaşması olasılığı bulunan şeye, o farklı şeyin bulaşmamasını" ihlâs kelimesi olarak tanımlar. Kur'an'da şu ifadeyle buyrulmuştur: Nitekim sizlere hayvanların karnında, besinlerinin artıkları ile kanları arasında bir yerde olan şey, içen kişilere zevk veren yalın süt içiriyoruz.⁶⁹ Gazalinin bakışından ise sütün saf ve yalın olması, bulaşma olasılığı bulunan kan, sidik, pislik gibi nesnelerin karışmamasından geçer.⁷⁰ İşte bundan dolayı, ibadetlerimizde veya Allah rızası için yapılan herhangi bir amelde, niyetin Allah'ın rızası dışında başka şeyin etkisinde kalmaması ihlâs kelimesi olarak tanımlanır. Cüneydi Bağdâdî ise ihlâsı, herhangi bir konuda olsa da Allah'ın rızasına kabul edilen bir eylem olarak ifade eder.⁷¹

Sûfiler, amelleri zahiri ve bâtinî olarak iki kategoriye ayırdıklarında, ihlâsın esasen bâtinî amellerden olduğunu belirtirler. Onlara göre, bir amelin tam olarak kabul edilebilmesi için bâtinî yönden de sıhhatli olması gereklidir. Hucvirî de bir iş, fakat ihlâslı olduğunda kabul bir iş olur der. Çünkü bedenimize oranla ruhumuz neyse, işimize oranla ihlâsımız da odur. Nasıl olur ki ruhu olmayan beden yalnızca etin kısmından ibaretse, ihlâs niyeti olmayan kulluk da boşa gitmiş bir ameldir. Örneğin, bir kişi bin sene boyunca ihlâsı olsa dahi, ihlâslı bir şekilde amel işlemediği takdirde ihlâsı yarım kalacaktır. Diğer kişi ise zâhiren bin sene boyunca sürekli amel eylese, ihlâsı bulunmadığı müddetçe yaptığı iş ameldir sayılmayacaktır.⁷²

İhlâs kelimesinin bu tarafına dikkat çeken Sehl b. Abdullah Tüsterî ise, "bilgiden nasîbi olan kişi ayrı, dünya bilgisizlikle cahillikle doludur. Kendisi ile salih amel edilebilen ilim ayrıcalıklı. Tüm ilimler sadece itham, delildir. İhlâslı yapılan amelimiz ayrıcalıklıdır" diye ifade eder. Tüm ameller, eğer ihlâstan uzak ise, geçersiz sayılır. İhlâslı kişilerde büyük tehlikeyle karşı karşıyadır.⁷³ İşte bu açıklamalardan

⁶⁸ Süleyman Ateş, *Cüneyd-i Bağdadi (k.s) Hayatı Eserleri ve Mektupları* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat), 153.

⁶⁹ en-Nahl, 16/66.

⁷⁰ Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, 680.

⁷¹ Kelâbâzî, *et-Ta'arruf Li-mezhebi Ehli't-tasavvuf*, 117.

⁷² Ali b. Osman Cüllâbî Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb-Hakikat Bilgisi*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 1996), 185; Ayrıca bk. İdris Türk, *Tasavvuf Düşüncesinde İbadetlerin İç Anlamı* (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 73.

⁷³ Serrâc, *el-Lümâ-İslam Tasavvufu*, 85.

sonuç çıkaracak olursak, sûfîlerin bakış açılarına göre amellerin kabulü için ihlâsın mutlaka gerekli olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü sûfîlere göre, ihlâsı olmayan bir amel yalnızca boş kabuğundan ibarettir.

Mekkî, ihlâs kavramının iki maddeden uzak durarak elde edilebileceğini belirtmektedir: Birincisi riyâ, ikincisi ise havâdır. Bu iki unsura dikkat eden kişi, Allah'ın benzettiği, süt gibi temiz, saf bir şekilde ihlâslı olur.” Mekkî'nin bakış açısına göre, amellerimiz insanlara yönelik riyâ hırsı ve duygusu veya nefsimizin gösteriş tutkusu ile karıştığında, o ameller hâlis olmaktan çıkar. Böyle durumlarda, dürüstlük, samimiyet ve edep gibi unsurlar devre dışı kalır.⁷⁴

Gazzâlî ise, “ihlâsın asıl anlamının kulluğun yalnızca Allah için yapılması ve bunun karşılığında bir şey beklememek olduğunu ifade etmektedir. Eğer bir kimse, yaptığı amellerinden sevap umuyorsa ya da Allah'ın azabından korktuğu için ibadet ediyorsa, böyle kişi tam anlamıyla ihlâs sahibi sayılmaz. Çünkü bu durumda kişi, ibadet ve kulluğu kendi nefesine yönelik bir amaca hizmet eder bir şekilde yapmaktadır.”⁷⁵

Sonuç olarak, bu açıklamalardan yaklaşımla ilk dönem sûfîlerin ihlâslı olma konusundaki yaklaşımlarını değerlendirirsek, şöyle bir sonuca varabiliriz: İhlâslı kul, tevhit inancına uygun olacak şekilde doğru inancı temsil ediyorken, ibadetler, kulluk hayatı boyunca gösterişten uzak durmuş içten ve samimi amelleri ifade etmektedir.⁷⁶

2.5. Tasavvuf Eğitiminde İhlâs Kavramı

Allah'ın benzettiği, süt gibi temiz, saf bir şekilde ihlâslı olur. Mekkî'nin bakış açısına göre, amellerimiz insanlara yönelik riyâ hırsı ve duygusu veya nefsimizin gösteriş tutkusu ile karıştığında, o ameller hâlis olmaktan çıkar. Böyle durumlarda, dürüstlük, samimiyet ve edep gibi unsurlar devre dışı kalır.⁷⁷ Bu açıdan bakıldığında, sûfîler için tasavvufta terbiye, seyr-ü sülûğün temel unsuru, Allah'a kullukta bulunan

⁷⁴ Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb-Kalplerin Azığı*, 4/45.

⁷⁵ İmam Gazzâlî, *Kalplerin Keşfi-Mükâşşefetü'l-Kulûb*, çev. Ali Kaya (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2012), 192.

⁷⁶ Bashirov, “Tasavvufun Teşekkül Döneminde İhlâs Kavramı”, 36.

⁷⁷ Damral Bashirov, *Tasavvufta Ölüm* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 27.

ihlâstır. Çünkü manevi yolda sağlıklı bir şekilde devam etmesi, ihlâsın samimiyeti ile doğrudan ilişkilidir.

Sûfilerin ihlâs konusundaki görüşlerini ele alırken, mutasavvıfların bu kavramın farklı boyutlarına, kulun yetenekleri ve ruhsal durumları üzerinden işaret ettikleri anlaşılmaktadır. Örneğin, Ebû Tûrâb Nahşebî'nin ârif olanların riyâsı mürid olanlara nazaran ihlâs mesâbesindedir sözü, müridlerin ihlâslarının riyâdan tam olarak arınmadığını ifade etmektedir. Riyânın çeşitli biçimleri mevcuttur; sâlik, nefsinin hilelerine tam anlamıyla vakıf olmadığından, ihlâs sahibi olduğunu düşünürken farkında olmadan riyâ tuzağına düşebilir. Bu durum üzerine Sehl b. Abdullah Tüsterî, riyâlı işlerin ihlâslı işlerin ehli olanlardan başka kimse tanıyamaz⁷⁸ demektedir.

Herevî (ö. 481/1089), ihlâsı amelin her türlü karışıklıktan arındırılması" olarak tanımlarken, üç tür ihlâs üzerinde durmaktadır. İlk olarak, yaptığı ameli görmemek, işlenmiş amellerin karşılığını beklememek veya amelden mutlu olmamak gerekliliğini vurgular.⁷⁹ Aşamadaki ihlâs, bir kimsenin ibadetinde ve kulluğunda nefesine pay ayırmadan, Allah'ın lütufunun ihsanının farkına varmasıdır. Böylece, kul ucub, övünme ve ameline güvenme duygusundan uzaklaşmanın yanı sıra, yaptığı eylemler için dünya ya da ahiret açısından herhangi bir beklenti içinde olmaz. Zunnûn-u Mısri bu aşamada şu üç madde ihlâsın alâmetidir: Kimsenin nazarında halkın övmesi veya yermesi eşit olmak, amelde ameli görmeyi unutmak veya amelin âhirette sevap getireceğini unutmak demektedir. Ebû Abbas b. Atâ ise, aşamadaki ihlâsı, İhlâslı amel, riyâ veya karşılık bekleme gibi olaylardan kurtulmuş, arınmış şekilde olandır şeklinde tanımlar.⁸⁰

Herevî'ye göre ise, ihlâsın ikinci aşaması, salikin şeriatın dış kısmına çıkmasını gerektirecek durumlarla karşı karşıya kalmaktan kaçınması ve kulluğunun Cenâb-ı Hakk'ın tevki fiyle gerçekleştiğini gözlemlemesidir.⁸¹ Mutasavvıflara göre, mürid bu şuhûd sırasında iki tür hataya düşebilir: İlki, amelini Allah'a atfetmekten ötürü onun kusursuz ve mükemmel olduğunu düşünmek; diğeri ise, ibadetler konusunda gösterdiği gayret ve çaba ile kendini fazla öne çıkarmaktır.

⁷⁸ Serrâc, *el-Lümâ-İslam Tasavvufu*, 253.

⁷⁹ Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî, *Tasavvufta Yüz Basamak Menâzilü's-Sâirîn-Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî*, çev. Abdurrezzak Tek (Bursa: Emin Yayınları, 2008), 93.

⁸⁰ Kelâbâzî, *et-Ta'arruf Li-mezhebi Ehli't-tasavvuf*, 117.

⁸¹ Herevî, *Tasavvufta Yüz Basamak Menâzilü's-Sâirîn-Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî*, 93.

Bu aşamada salık, gayret ve çabanın yalnızca Allah'tan geldiği düşüncesi ile beraber, kulluğunu ihmal etme hatasına düşebilir. Ancak bu yanlışlıktan kurtulmanın yolu, ihlâsın doğru bir şekilde anlaşılmasından geçer. Yani salık, yaptığı her şeyin kendi çabasına değil, Allah'ın lütuf ve ihsanına dayandığını kavradığında bu hatalardan arınır.⁸²

Herevî'ye göre, ihlâsın üçüncü mertebesi, amelin ilmin zahirine uygun hale getirilmesi, Allah'ın hükümlerine rıza gösterilmesi veya başka bir şeyin hâkim olmasından arınmakla gerçekleştirilen bir ihlâsıdır. Mutasavvıf olanlar, böyle mertebedeki mürid'in öncelikle amellerinin şerîata uygunluğuna dikkat etmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Zahirde amellerini sevap kazanma ve ilahi cezadan korunma niyetiyle icra etse de kalbinde bu eylemlerin asıl amacının "mârifetullah" olduğunu bilmelidir. Daha sonra, Hakk'ın kendisi ile ilgili emirlerini ezeli ilmi, hikmetlerine uygun vaziyette uyguladığı bilincine ulaşması gerekmektedir. Bilinç, onu Allah'ın dışındaki şeylerden kurtararak yalnızca Allah'a kul olma yoluna sevk eder.⁸³

Sûfilerden bazıları, ihlâsı zorunlu bir sonuçla ilişkilendirmiştir. Örneğin, zühdüyle tanınan Abdullah et-Tüsterî, kırk gün süregelen samimiyet içinde ihlâslı bir şekilde zühde devam eden bir kişi, Cenâb-ı Allah tarafından kerametlere mazhar olur. Eğer bir kimsenin böyle bir durumu yoksa, bu onun zühdündeki sadâkat ve ihlâsın eksikliğindendir⁸⁴ demektedir. Sehl b. Abdullah'a göre, ihlâsla yapılan amellerin mutlaka bir karşılığı olacaktır. Bu söz, ihlâs üzere hareket eden bir kişinin ihlâsının gerçekliğini değerlendiren bir ölçüt anlamı taşımaktadır.

2.6. İhlâsla Bağlantılı Tasavvufî Kavramlar

Riyâ: Arapçada gösteriş anlamı taşıyan riyâ kavramı, din literatüründe, Allah'tan başkası düşünülerek yapılan amelleri ifade etmektedir. İhlâs ve riyâ kavramları genellikle birbiriyle zıt olarak ele alınmaktadır; birinin varlığı, diğerinin yokluğunu ifade eder. Sûfilerimiz, marifette ihlâsın önemli unsurlarından olduğunu makbuldür derler. İhlâsın tersini tanımayan kimse, ihlâslı olmayı tamamen manasıyla uygulayamaz. Tasavvufta kuruluş döneminde yaşayan sûfilerden Ebû Osman el-

⁸² Abdurrezzak Tek, *Tasavvufî Mertebeler: Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî Örneği* (Bursa: Emin Yayınları, 2008), 116.

⁸³ Tek, *Tasavvufî Mertebeler: Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî Örneği*, 117.

⁸⁴ Serrâc, *el-Lümâ-İslam Tasavvufu*, 369.

Mağribî şöyle der ki: Bir kavramın karşısını bilmeyen kimse, o şeyi tanıyamaz. Bu yüzden, ihlâslı bir kimsenin ihlâslı olmayı, ancak riyâ kelimesini tanıyıp ondan uzaklaştıktan sonrasında tamamen gerçekleşir⁸⁵ bağlamda, mutasavvıflarımız, ihlâs, riyâ kelimesinin ne olduğunu ve arasındaki farkları anlamaya dikkat çekmişlerdir.

Horasan'ın büyük sûfilerinden olan İyâz ise bu konuda şöyle der: Halk için günah işlerden uzak durmak riyâdır, halkımız için ibadet etmek ise şirke girer İhlâs kelimesi, Hakk'ın iki amelden kişiyi memnun etmesidir.⁸⁶ Dolayısı ile ihlâs kelimesi, ikisinden de kurtulmak ile elde edilmektedir.⁸⁷

Teşekkül döneminde bulunan sûfiler, riyâ kavramını tanımanın ve ondan kurtulmanın zorluklarına dikkat çekmişlerdir. Hüseyin bu mevzuda şu şekilde söylemiştir: Hayatta mühim olan değerli şeyimiz ihlâsımızdır. Riyâmı kalbimden koparıp atmak için ne kadar çaba gösteriyorum! Yine de riyâ gönlümde âdetâ farklı bir renkte bitmektedir.⁸⁸

Bu kısımda ayrıca tek odağa dikkat etmek gereklidir. Sûfilerin mertebeye, duruma ulaşma aşamaları, her biri farklı bir tarikat yolunu benimsediği ve kendi öznel deneyimlerine dayandığı için, söyledikleri bazen çelişkili görünebilir. Örneğin, Ebû Osman el-Mağribî'nin ihlâsı elde etmek için riyâyı tanımayı şart koşması ile, et-Tüsterî'nin ihlâslı kimse olanın riyâyı tanıyamayacağına dair ifadesi arasında bir çelişki vardır. Dolayısıyla, bir görüşte riyâyı tanımak ihlâsı elde etmenin koşulu olarak kabul edilirken, diğer görüşte ihlâs sahibi olmanın riyâyı tanımanın şartı olduğu ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak, tasavvufun oluşma dönemine bakıldığında, sûfilerden özellikle ihlâs- riyâ arasındaki önemli ilişkiye vurgu yapan kimselere bu iki kavramın birbirinden bağımsız ele alınamayacağını açıkça belirttikleri görülmektedir.

Takvâ: Sözlükte korkma, sakınma, kaygılanma gibi anlamlara gelen takvâ kelimesi, dini anlamda Allah'a kulluk etmek ile Allah'ın ceza vermesinden korunmak ve kişinin yapması ya da terk etmesi gereken şeylerden uzak durarak nefsinin korumak anlamına gelir.⁸⁹

⁸⁵ Ebû Abdurrahman es-Sülemî, *İlk Zâhid ve Sûfiler-Tabakâtu's-sûfiyye*, çev. Abdurrezzak Tek (Bursa: Emin Yayınları, 2018), 293.

⁸⁶ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 291.

⁸⁷ es-Sülemî, *İlk Zâhid ve Sûfiler-Tabakâtu's-sûfiyye*, 293.

⁸⁸ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 292.

⁸⁹ Cürcânî, *Ta'rifât Tasavvuf Istılahları*, 102; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 625.

İlk dönem sûfilere, takvâyı iki ana boyutuyla ele alır:

a) Zâhirî anlamdaki takvâ, dinin sınırları içinde kalmak demektir. Yani, şeriatın belirlediği hudutları aşmamak, helal- haram dairesinin dış kısmına çıkmamaktır.

b) Bâtın nazarında takvâ ise niyetimiz ve ihlâsımızdır.⁹⁰

Takvâmız, esasen istikamet yolunda olma kaygısını ifade eder. Zâhirî manada istikamet, dinin hudutları içinde bulunmakla belirlenirken, sûfilere göre bâtinî istikamet, niyet ve ihlâsla mümkündür. Bu çerçevede, takvâ kavramı mutasavvıf olanlar tarafından ihlâslı yakından ilişkilendirilen kavram olarak bahsedilmiştir. O kimselere göre takvânın temeli, ihlâstır. Misalen, el-Verrâk şunu belirtmiştir: Takvânın asıl olanı ihlâs kelimesi, ihlâsın gerçeği ise Allah’a karşı takvâlî davranmanı gerçekleştirecek insanlar dışında türlü şeylerden uzak durmaktır.⁹¹

Ayrıca, Kesmiş olduğunuz kurbanların eti, kanı Cenab-ı Hakk’a ulaşım sağlamaz, fakat takvânız Allah’a ulaşır⁹² âyetine Tüsterî’nin yorumu da Bu bağlamda önemlidir: takva, nefsten, halktan sıyrılıp uzaklaşmak anlamına gelir. Bu anlamda berî olmak, ihlâs dediğimiz kavramın özüdür.⁹³ Dolayısıyla sûfiler, takvâ ile ihlâsın yakın kavramlar olduğunu savunurlar. Bâtinî anlamda takvânın alameti ise, riyâdan kaçınmak ve ihlâsla amel etmek olarak öne çıkar.

Uzlet: Tasavvufun teşekkül ettiği dönemdeki sûfi olanların ihlâslı şekilde olan yaklaşımlarını değerlendirirken, ihlâs ile irtibat kurdukları diğer bir kavram da uzlettir. Ancak sûfilerin uzleti ihlâs ile ilişkilendirirken vurguladıkları önemli bir nokta, bu durumun bir yöntem teşkil etmesidir. Yani, ilk dönem mutasavvıflarına göre uzlet, ihlâsın elde edilmesine yönelik bir yol olarak görülmektedir. Nihayetinde el-Mısrî ihlâsa ulaşabilmek için yalnızlığın (halvet) etkisini anlattığında şöyle demektedir: İhlâslı olmayı ulaşmada yalnızlığından yani halvetten daha etkili olan şey görmedim. İnsan yalnız kaldığı vakit, Hakk ‘tan bir başkasını göremez. Hakk’dan başka kimseyi görmeyince, Allah-u teala’nın kurallarından başka hiçbir şey o kimseyi harekete geçiremez. Yalnızlığı seven kimse, ihlâsa sarılmış kimse, doğruluğun önemli temel yapısına yapışmıştır.⁹⁴ Zira İhlâs, gösterişten arınmış ameli

⁹⁰ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 57.

⁹¹ Sülemî, *İlk Zâhid ve Sûfiler-Tabakâtı’s-sûfiyye*, 168.

⁹² el-Hac, 22/37.

⁹³ Kelâbâzî, *et-Ta’arruf Li-mezhebi Ehli’t-tasavvuf*, 116; bk. Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf-Ta’arruf*, 163.

⁹⁴ Sülemî, *İlk Zâhid ve Sûfiler-Tabakâtı’s-sûfiyye*, 7.

ifade ettiğinden dolayı riyânın zıddıdır; fakat riyâ ise, insanların görmesi, takdir etmesi için yapılabilen eylemlerinden ibarettir. Kullar, uzlet halindeyken insandan uzak, yalnızca Allah ile beraber bulunduğundan, kulluğu boyunca Allah'tan başka hiçbir ortak bulamaz. Bu durum, sâlikin zorunlu olarak kulluğunu yalnızca Hakk'a tahsis etmesine yönlendirir. Bundan dolayı, tasavvufun oluşma sürecinde uzletin ihlâs ile olan ilişkisinde durulmuştur.⁹⁵

Sıdk: Sıdk ile ihlâsın, kelime anlamında açısından birbirine yakinen anlamlar taşımaktadır. Her ikisi ise samimiyeti, doğruluğu ifade etmektedir. Sûfîler nazarında ise bunlardan iki kavram arasında derin bir ilişki vardır. Onlara göre, ihlâs, yalnızca sıdk ile tamamlanabilir; benzer şekilde, sıdk da ihlâs ile gerçek anlamını bulur. Mutasavvıf olanlar iki kavramlar arasında döngüsel bağlantıdan bahsetmişlerdir. El-Mısırî'nin ifade ettiği üzere: "İhlâs, yalnızca içinde bulunması icap eden sıdk ve ona sabırla tamamlanır. Sıdk, yalnızca ihlâsta var olması gereken ihlâs ve ona devam ile gerçekleşir. Bu söz, bahsedilen ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır."⁹⁶ Ayrıca, İhlâs, kendisiyle Hak Teâlâ'nın murat ettiği ve sıdkın kastedildiği bir ameldir⁹⁷ denilmiştir. Dolayısıyla, bu kavramlar da özünde aynen niyeti gerçekleştirmeyi hedefler.

Fenâ: Es-Sûsî şöyle söylemiştir: Kul, ihlâslı amellerinde ihlâs gördüklerinde, aslında ihlâslı amelleri daha fazla ihlâslı işlere ihtiyaç duyar hale gelirler.⁹⁸ Bu ifade, esasen metafizik bir derinlik taşır. Zira ihlâsı görmek, zaten ihlâsın eksik olduğuna işaret eder; bu durumda hangi ihlâsın ihlâsa muhtaç olduğu sorusu gündeme gelir. Bu kısımda ihlâs kelimesinin farklı boyutundan mı söz ediliyor? Aslında bu sorunun cevabı, başlangıç dönemi sûfîlerinin fenâ kelimesine yükledikleri anlamda gizlidir. Bağdâdî ise fenânın üçüncü kademesi söz konusu olduğunda, kulun dış varlığının görünür olduğunu, ancak kendisi bunun bilincinde olmadığını ifade eder. Zira kullar, tamamı ile Allah'ta yok olmuştur ve neticesinde insan kendine özgü ferdi varlık taşımamaktadır. Hak, kulu kuşatıp onun var olmasını ondan alırken, kendi var oluşunu ona ikram eder ve kullar, Allah'ın varlığı ile hayat bulur; Bahsetmiş olduğumuz durum, insanların ebedî var oluşuna geri dönmesi, yani Hak'ta yaşaması anlamına

⁹⁵ Bashirov, "Tasavvufun Teşekkül Döneminde İhlâs Kavramı", 43.

⁹⁶ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 291.

⁹⁸ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 290.

gelir.⁹⁹ Dolayısıyla, kulun fenâsı tam ve hâlis olduğunda ne kendisinde varlık ne de ihlâs görebilir. Kendisinde ihlâs hissetmeye başladığındaysa, aslında kendisinde varlık olduğunu fark etmiştir bu da hem fenâsının eksikliğine hem de ihlâsının eksikliğini işaret eder.

Sûsî'nin sözlerine değinecek olur isek, buradaysa enaniyetin bu boyutundan da bahsedildiğini söyleyebiliriz. Çünkü kimsenin amellerinde ihlâs görebilmesi, amellerinin kendisinin çabasının eseri olduğu hissinden kaynaklanır. Durum, sûfilerimizin ihlâs kelimesinin ikinci yerini oluşturan; işleri hatalı görmek veya ameli var edeni görme anlayışının zıttına düşmek anlamına gelir. Ebû Yakub Sûsî bu konuda şunları söyler: İhlâslı amel şudur ki, meleğin haberi yoktur ki sevabını yazsın, şeytanın haberi yoktur ki onu bozuntuya uğratsın, nefsimizin de haberi olmaz onun ile kendisini hoşnut olsun. Kelâbâzî, şu lafı yorumlarken, ihlâslı işlerin insanın her türlü şeylerden kesintiye uğrayarak Allah'a yönelim göstermesi, amelleri sebebiyle Allah'na yönelmesi olduğunu ifade eder. Her eylemini tövbemizi icap eden amel olarak görmektedir.¹⁰⁰

İhlâsımız, inancımız, ibadetimiz ve kulluğumuz açısından dinimizin temel kavramlarından biridir. Yüce Kitabımızda sıkça bahsedilen bu kelime, aslında her türlü şirkten ve şüpheden uzak, samimi bir inancı ifade eder. Bu tür inancı bulunan kişiler ise ihlâs sahibi kişi olarak nitelendirilir. Hadislerde sıklıkla ele alınan salih amel meselesi, Kitabımızdaki anlamıyla birlikte, ibadetlerde içten olmayı ve Hakk'ın uluhiyetine zarar verecek davranışlardan uzak durmayı gerektiren bir olgu olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle bazı hadislerde ihlâsın karşıt terimleri olarak riyâ veya gizli şirk ifade edilmektedir.

Ayrıca, literatürde ihlâs kelimesi bazen niyet kelimesiyle de eş anlamlı kullanıldığından, aslında her eylemin sonucunu belirleyen bir ölçüt olarak ön plana çıkar. Ameller niyetlere göredir diyen hadisler de bu noktayı vurgulamaktadır. Dolayısıyla, hadislerdeki ihlâs tanımı, Kur'an'daki kullanımına kıyasla daha geniş bir anlam içermektedir.

Tasavvufun erken dönemlerinde Sûfiler, ihlâs kavramına kapsamlı bir şekilde yaklaşarak, Kur'an ve hadislerdeki anlamını da içeren, hatta daha geniş bir anlayış

⁹⁹ Ateş, *Cüneyd-i Bağdadi (k.s) Hayatı Eserleri ve Mektupları*, 154.

¹⁰⁰ Kelâbâzî, *et-Ta'arruf Li-mezhebi Ehli't-tasavvuf*, 117.

geliştirmişlerdir. Onlar, amelleri zahir ve bâtin olmak üzere ikiye ayırarak, ihlâsı daha çok bâtını bir nitelik olarak değerlendirmişlerdir. Sûfiler, ihlâsın olmadığı takdirde amelin geçersiz olacağı görüşündedirler; çünkü ruhsuz bir beden gibi, ihlâssız bir eylemin hiçbir değeri bulunmamaktadır.

Sûfilerimizin, anlayışında hakiki ihlâs, kulların tüm işlerini kendisinden soyutlanarak sadece Hak için gerçekleştirmesidir. Eğer kişi, yapmış olduğu işlerde nefesine pay çıkarıyor ise, mutasavvıflara göre bu kişi gerçekten ihlâslı kimse olamaz. O kimselere göre ihlâs sahibi, yapmış olduğu eylemi görmeyen bir insandır. Sûfiler, ihlâsı kişinin yaptığı eylemi görmemesi olarak tanımlar ve bu anlayışla işleri, Yapanı mutlak olan Allah'a nispet yapılarak riyâdan arınmayı, ihlâsa ulaşmayı gaye edinmişlerdir.¹⁰¹

Mutasavvıflara göre, kimsenin kendisini ihlâslı sahibi olarak bilmesi büyük yanılgıdır. İhlâsta ihlâs görmek, aslında kişinin ihlâsının da ihlâsa muhtaç olduğunu ifade eder. Bunun sonucunda, Sûfilerin yaklaşımında ihlâs, derin bir içsel yolculuğun ve bilgi birikiminin zeminini oluşturur.

İhlâs sahibi kimseler hakkındaki düşündükleri göz önüne alındığı zaman şu neticelere ulaşmaktayız:

İlk olarak, o kimselerin görüşlerinde ihlâs, İlk olarak inanç hakkında tutarlı, doğru, içten olmayı göstermektedir. İkincisi ise, kulluğu, ibadetlerinde riyâ (gösteriş) ve yahut saklı şirk olarak açıklanan durumlardan kurtulma anlamı taşıyor. Üçüncüsü, mutasavvıflara göre ihlâs kavramı özellikle kulluk, ibadetlerinde insanın yapmış olduğu ameli kendisine nispet etmemesi, Allah'ın bir ikramı olduğunu düşünerek kendi nefesine pay çıkarmaması anlamındadır.¹⁰²

Takva: Takva, kişinin kendisini Allah'tan uzaklaştıran her türlü şeyden uzak durmasıdır. Takvanın iki boyutu bulunur: Birincisi şekil, ikincisi ise manevi boyuttur. Takvanın şekil boyutu, dinin sınırlarını korumakla ilgilidir; manevi boyutu ise iyi niyet ve samimiyet üzerine kuruludur.¹⁰³ Takvayı anlam bakımından tamamlayan bir diğer kavram ise ihlâstır. Nasıl ki takva iyi niyet ve samimiyet üzerine kurulu ise İhlâs

¹⁰¹ Kelâbâzî, *et-Ta'arruf Li-mezhebi Ehli't-tasavvuf*, 117.

¹⁰² Bashirov, "Tasavvufun Teşekkül Döneminde İhlâs Kavramı", 43.

¹⁰³ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 203.

kavramı da aynı şekilde iyi niyet ve samimiyet üzerine kuruludur. İşleri İyi niyet ve samimiyetle yalnızca Allah rızası için yapmaktır.

Dinin sınırlarını ve emirlerini korumak, iyi niyet ve samimiyetin kapılarını aralar. Bu nitelikler, hayatı içlerinde barındırır ve hayatın özünü oluşturur. Takvâ aracılığıyla Allah'a sevgi, aşk ve itaatle bağlanan bir kul, aşkın içinde sarmaşık gibi saran derin bir sevgi ve bağlılık hisseder. Aşk, aşırı sevgi ve özlem duygusudur; bu yoğun sevgi, karşılık beklemeden, sadece aşkın kendisi için yapılan eylemlerdir. Aşk, bir ırmak gibi coşku içinde çağlar ve akar.¹⁰⁴ Allah'a derin aşk ile bağlı olan kullar yaptıkları işleri Allah'ı memnun etmek ve rızasını kazanmak için yaparlar. İşlerini bu niyetle yapan kullar hakiki aşka sahiptirler.

Takvâ ve ihlâs sahibi bir kalp, öyle büyük bir huzur ve sevgi hisseder ki, Rabb'inin sevgisini kaybetme korkusuyla O'na ve emirlerine daha derin bir samimiyetle bağlılık gösterir.¹⁰⁵

İnsan, tüm davranışlarını bir sorgulama sürecinden geçirerek sorumluluk bilinciyle yerine getirir. Bu çerçevede takva ve ihlâs hem sorumluluk bilincinin bir sonucu hem de bu bilincin içselleştirilmesinin bir kaynağı olarak değerlendirilebilir. Takva, ibadetlerin en önemli etkilerinden biri olan sorumluluk bilinci ve vicdanlılığın temelini oluşturur.

İhlâs sahibi bir kişi aynı zamanda samimiyetle dini inançlarına bağlı olduğundan takvanın özündeki sorumluluk bilinci ve vicdanlılığı yaşar. Takva sahibi bir kişi tüm işlerini sorumluluk bilinciyle ve içten bir samimiyetle yerine getirecektir. Takva ve ihlâs, dinin belirlediği emir ve yasakların sınırlarını samimiyet ve ibadetle korumak; süt emen bir çocuğun annesinin kollarında bulduğu huzuru bulabilmektir.¹⁰⁶

Takvâ, kulun kalbinin bir an bile olsun Allah Teâlâ'dan uzaklaşmamasına özen göstermesidir. Bu yüzden, Allah katında soy, mal veya şöhret gibi unsurların hiçbir önemi yoktur.¹⁰⁷

Allah açısından en önemli erdem, takvâdır. Takvâ, O'nun azabından korkarak isyan etmeyi bırakmak ve O'nun hoşuna gitmeyecek şeylerden uzak durmaktır.

¹⁰⁴ Peter Louster, *Aşk ve Aşkın Psikolojisi*, çev. Nurettin Yıldırım (Ankara: Doruk Yayıncılık, 2000), 55.

¹⁰⁵ Sayın, *Hafıza Teknikleriyle Tasavvuf Kavramları*, 78.

¹⁰⁶ Sayın, *Hafıza Teknikleriyle Tasavvuf Kavramları*, 78.

¹⁰⁷ Ebu Hafs Sühreverdî, *Avarüfü'l -maarif* (Kahire: Darul Maarif, 1966), c.1-2, 89.

Takvalı bir insan, samimi ve ihlâslıdır; işlerini titizlikle yapar ve gösterişe asla ihtiyaç duymaz. Zihninde ve kalbinde yalnızca Allah'ın rızası ön plandadır. Takvâ, insan kalbinde en değerli hazine ve mirastır; çünkü O'nun azabından duyulan korkuyla isyandan kaçınmak ve O'na layık olmayan davranışlardan vazgeçmek, takvânın özüdür.¹⁰⁸

Helal ve haram kavramları genellikle belirgin bir şekilde ortaya konulmuş olsa da dikkate alınması gereken şüpheli durumlar da mevcuttur. Müminin bu şüpheli konular karşısında iradesini yansıtacağı temel merkez kalbidir. Kalp, müminin manevi mürşidi gibi işlev görerek, ona doğru yönü gösterecektir. Eğer bir kişi kalbine danışarak hareket ederse, takvalı ve ihlâslı bir tutum sergilemiş olur ve işlerini ihlâsla yerine getirmiş sayılır.

Bir durumun haram mı yoksa helal mi olduğuna dair şüphe taşıyan kişi, kalbindeki duyguları ifade eden vicdanına başvurur. Takva ve ihlâs ölçülerinin sağladığı hassasiyetle, bu kişi kalbinin yönlendirmesiyle o hususun haram ya da helal olup olmadığına dair bir kanaate ulaşır. Bu kanaatini, gerçekleştirdiği eylemlerle de gösterir.¹⁰⁹

İnsan ruhunda, onu sürekli iyiliklere yönlendiren derin bir iyilik arzusu bulunmaktadır. Bu içsel dürtü, bireyin sürekli olarak iyilikle dolmasına ve kötülüklerden uzak kalmasına yardımcı olur. Aynı zamanda, insanı samimiyetle dolu bir yaşamaya teşvik eder. Bu duygu, kötülüklerin karanlığını ve iyiliklerin güzelliğini fısıldayarak bireye rehberlik eder. İnsanın içindeki iyilikleri güçlendiren bu sesi ve dürtüyü, sorumluluk bilinci, emirlere uyma ve yasaklardan kaçınma gibi dikkatli bir tutum sayesinde geliştirmesi mümkündür. Böylece, kişi işlerini samimiyetle yerine getirir ihlâslı işler yapmış olur ve gerçek bir iyilik yaşantısı sürdürmüş olur.¹¹⁰

İhlâslı davranan takvalı bir kulun sahip olduğu takva Allah'tan gelen bir nurdur ve O'na itaat etmeyi, O'nun lütfuna layık olmayı arzulamak anlamına gelir. Bu, insana hem vicdan merkezli bir bakış açısı kazandırır hem de sorumluluk bilincini güçlendirir.¹¹¹

¹⁰⁸ Sayın, *Hafıza Teknikleriyle Tasavvuf Kavramları*, 81.

¹⁰⁹ İsmail Ankaravi, *Minhacü'l Fukara*, haz. Saadettin Ekici (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), 244.

¹¹⁰ Sayın, *Hafıza Teknikleriyle Tasavvuf Kavramları*, 83.

¹¹¹ Muhasibi Haris, *Riaye li Hukukillah, Darü'l- Kütübü'l-hadiseti* (Kahire 1970), 65.

Allah Teâlâ'ya vicdan merkezli bir bakış açısıyla bağlanarak sorumluluklarının bilincine varan bir kul, inanç ve sevgi duygusunu en derin şekilde yaşayabilir. Takvâ ve ihlâs, Allah'a kulluk yolundaki en önemli aşamalardan biridir. Kullar, bu seviyeye ulaşarak bir üst dereceleri kavrar ve yaptıkları işleri ihlâsla gerçekleştirme gayretinde olurlar. Zira Allah, bu samimiyetle yapılan işler dışında rızasını ve sevgisini istemeyen hiçbir ameli kabul etmez.¹¹²

Takva olmadan, Allah'ın "Sakının" dediği şeylerden kaçınmak mümkün değildir. Bu nedenle, takva, insan ruhu üzerinde olumsuz etkilere sahip olan şeytan ve nefsin etkisini ortadan kaldırmanın en etkili yoludur.¹¹³ Takvasına dikkat eden bir kul aynı zamanda ihlâslı işler yapan kuldur.

İhlâslı işler yapan takvalı bir kul, Allah'a saygı duyar, O'nun emirlerine uymak ve kendisine verilen kulluk sözünü samimiyetle yerine getirmeye çalışır.

Sıradan insanların takvâsı, Allah'ın emir ve yasaklarına riayet ederek O'na itaat etmeleriyle gerçekleşir. Seçkinlerin takvâsı ise, Allah'ın takdir ve kaderine razı olmaktan oluşur. En seçkin olanların takvâsı ise, her nimeti Allah Teâlâ'dan bilip, her güzellik ve iyiliği O'na atfetmektir.¹¹⁴

Takvâ, kötülüklerin kaynağının nefis ve şeytandan, iyiliklerin ise Rabbimizden kaynaklandığını kavramaktır. Kalp, bir güneşe benzer. Gerçek takvâ, nefis ve kalbin; şariat mertebesinde büyük günahlardan, hakikat mertebesinde ise gizli şirkin karanlıklarından arındırılmasını gerektirir. Aksi takdirde, bu şirkin ve günahların yarattığı karanlıklar, bir güneş tutulması gibi kalbin nurunu gölgeler ve gönül aynası toz tutar.¹¹⁵ Aynı zamanda yapmış olduğu işleri ihlâslı yapmamış, işlerine riya gösteriş karıştırmış olacaktır.

İhlâslı ve takva sahibi biri, Allah korkusu ve O'nun yasaklarından kaçınma bilinci derinleşmiştir. Bu Allah korkusu, aynı zamanda Allah'a karşı duyduğumuz sorumluluğu da pekiştirir. Kişi, Allah tarafından gözetlendiğini ve O'na hesap vereceğini düşündüğünde, bu duygu onu olumlu eylemlere ve güzel karakter özelliklerine yönlendirir. Kişi ihlâs ve takvanın en yüksek seviyesine ulaştığında, huzur hissi ve Allah'ın sevgisini ile O'na yakın olma arzusuyla şekillenir. İşte bu,

¹¹² Haris, *Riaye li Hukukillah, Darü'l- Kütübü'l-hadiseti*, 52.

¹¹³ Sayın, *Hafıza Teknikleriyle Tasavvuf Kavramları*, 85.

¹¹⁴ Abdürrezzak Kaşani, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: İz Yayıncılık, 1976), 146.

¹¹⁵ İsmail Hakkı Bursevî, *Ferâhu'r-Rûh Muhammediyye Şehri* (Bursa: Uludağ Yayınları, 2004), 126.

Allah'ın sevgisini ve yakınlığını kazanma düşüncesiyle hareket etmenin bir yansımasıdır.¹¹⁶

Tasavvufî anlamda takvâ, kalbin günahlardan, kibir ve riyâdan arındırılması ve her türlü amelin ihlâsla gerçekleştirilmesidir. Takvâ, kişinin Allah'a itaat göstererek ilahi cezadan korunma gayesidir. İhlâsına önem veren takvalı biri, Allah dışındaki her şeyden sıyrılmak, O'nun emirlerine riayet etmek ve yasaklarından uzak durması gerektiğinin bilincinde olur ve böylelikle işlerini samimiyetle yapar.¹¹⁷

İnsan, Allah'a duyduğu aşk ve sevgi bağıyla bağlı oldukça, takvâ sayesinde Allah dışındaki her şeyden kendini arındırır. Gösteriştten uzak bir şekilde, tüm işlerini samimiyetle gerçekleştirir. Yine takvâ sayesinde insan, günahlardan ve ilahi cezadan da kurtulmuş olur. Bu fırtınalı dünyada, Allah'ın her emrine karşı dikkatli ve saygılı olmak, ihlâslı olan takvalı birinin ifadesidir.

Sıdk: Sıdk, kişinin kendisine zarar verebileceğini bildiği hâlde, doğru olanı söylemesi ve yapmasıdır. İnsanın, özünün sözlerine uygun davranarak, Allah Teâlâ'ya verdiği kulluk sözünde sadık kalmasıdır.¹¹⁸

Sıdk ile bağlantılı olan ihlâs kavramı, yaptığı tüm işleri samimiyetle gerçekleştiren kişiyi tanımlar. Bu kişi, kibir bataklığına saplanmaz; işlerimizi Allah'a tam bir bağlılıkla yerine getirir.

Gerçek anlamda doğru ve dürüst olan bir insanda bulunan üç özellik vardır: tatlı bir dil, heybetli bir görünüm ve aydınlık bir yüz. Sonuç olarak, insan ya tatlı dilli ve heybetli olmalı ya da içi ve dışı birbiriyle uyum içinde, temiz bir şekilde var olmalıdır. Sıdk, insana sürekli olarak doğruluğa ve doğru davranmaya yönlendirir. Böylelikle o kul ihlâsına dikkat etmiş olacaktır.¹¹⁹

Sürekli doğruluğa yönelen ihlâs sahibi bir insan, işlerini samimi bir şekilde, Allah rızası gözeterek ve hiçbir insandan yardım ummadan yapmaya özen gösterir. Doğruluk, sırf kendine has gücüyle Allah'ın kılıcı gibidir; hangi konuya yönelirse yönelsin, onu kesip geçer. Bu bağlamda, doğruluğun açamayacağı hiçbir kapı yoktur. Allah Teâlâ, sıdk içinde doğru ile yanlış ayırt etmek isteyen kişiye, bu yeteneği

¹¹⁶ Shafiq Falah Alawneh, *Human Motivation: An Islamic Perspective* (New York: The American Journal of Islamic Social Sciences Press, 1996), 17.

¹¹⁷ Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012).

¹¹⁸ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 343.

¹¹⁹ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 344.

kazandıran bir ayna verir. İnsan, dünya ve âhiretteki tüm olağanüstü olayları, gönlündeki bu ayna sayesinde görebilir.¹²⁰

Sıdk, insanlara gerçek hallerini yansıtmaya ayrıcalığını sunar. Bu, bireyin özünün ve sözünün bir bütün olmasına yardımcı olurken, aynı zamanda içindeki doğrulukla yanlışlık arasındaki ayrımı fark etmesini sağlar. Sıdk, adeta bir doğruluk aynası işlevi görerek insanların kendilerini olduğu gibi görmelerine olanak tanır.¹²¹ Böyle davranan bir kişi tüm işlerini samimiyetle yerine getirmeye özen gösterecek ve ihlâslı bir kişi olacaktır.

Sıdk, niyetin içtenliğinin ve sağlamlığının bir göstergesidir. İhlâs ise, meleğin tarafından bilinmeyen ve bu nedenle sevap yazılamayan, şeytanın etkisinden uzak kalabilen, nefsin uyanık olup kendine çekemediği gizli bir sırdır.¹²²

Sıdkı, anlam bakımından tamamlayan kavram ihlâstır.¹²³

Tasavvuf ehli, benim yalnızca yarım bir dilim ve yarım bir yüzüm olamaz; çünkü bu durumun görüntüsü oldukça çirkindir. Eğer iki yüzlülükle sevilmem bekleniyorsa, o halde sevilmemek, iki yüzlülükten çok daha hayırlıdır, der. Bir şair de; "O iki yüzlüleri bir kenara bırak, yoluna devam et. Dostunu ve düşmanını tanı," şeklinde ifade etmiştir.¹²⁴

Böylece, sıdkın ikiz kardeşi olan istikâmet anlayışı, iki yüzlülük veya kişilik bölünmesi olarak adlandırılan söz ve davranışlardaki çelişkilerden insanı kurtararak, söz-davranış uyumsuzluklarını ortadan kaldırır. İbadetler, bireyin kötülüklerden uzaklaşmasına yardımcı olur ve ona dürüst bir kişilik kazandırır. Ancak ibadetlerin etkili olabilmesi için, kişinin dini bilincinin belirli bir seviyede gelişmiş olması gerekmektedir.¹²⁵

Böylelikle ibadetler, dini bilincin gelişimine katkıda bulunarak inanç, bilgi, duygu ve davranışlar arasında bir tutarlılık ve bütünlük sağlar. İki yüzlülükten korunmanın en etkili yolu ise doğruluktur. Bu bağlamda, doğruluk sahibi kişiler her türlü arzularına ulaşırken, bu niteliğe sahip olmayanlar istediklerinden mahrum kalır.

¹²⁰ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 345.

¹²¹ Sayın, *Hafıza Teknikleriyle Tasavvuf Kavramları*, 145.

¹²² Serrâc Tüsi, *Limâ fî Tarihi't-Tasavvufi'l-İslamiyyi* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyyeti, 2001), 220.

¹²³ Sayın, *Hafıza Teknikleriyle Tasavvuf Kavramları*, 145.

¹²⁴ Mâverdi, *Edebü'd-dünya ve'd-din* (İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2018), 342.

¹²⁵ Süleyman Uludağ, *İslam'da Emir ve Yasakların Hikmeti* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 87.

Haz. Bayezid-i Bestami'ye soruldu: "En güzel özellik nedir? " O da, "En güzel özellik, doğruluktur," şeklinde yanıt vermiştir. Zira doğruluk, Allah'ın en önemli isimlerinden biridir. Dua ve ibadetlerin etkin olabilmesi için, bu doğru niyetle yapılması gerekir. Çünkü doğruluk, adeta sihirli bir kılıçtır ve her konuda keskinliğini korur.¹²⁶

Doğruluğun en mükemmel ifadesi olan sıdk, doğru sözlü olanlar için tüm sıkıntılarını ve gönüllerindeki zehirli yaralarını kesip atan sihirli bir kılıç gibidir. Zira iyiliğin ve dünya-ahiret müjdelerinin temel kaynağı, doğruluk üzerinedir.¹²⁷ Böylelikle doğruluk üzere olan bir kişi tüm işlerini samimiyet ve Allah rızası için yapacaktır. İşlerine riyâ gösterişi karıştırmayacak ihlâslı bir kişi olacaktır.

Sıdk halinin sürekli olması, bir iğneyi yere dikerek onun üzerinde ayak başparmağıyla durmak gibidir. Sıdk, kalpte ve bedende, yani içsel ve dışsal olarak, doğruluk ve dürüstlük ilkelerini korumakla ortaya çıkar.¹²⁸ Nasıl ki sıdk bir insan için bu kadar meşakkatli ve zor ise işlerine riyâyı karıştırmadan ihlâslı yapılan işlerde bu denli zor ve meşakkatlidir.

İğnenin üzerinde başparmağın ucunda durmak ne kadar değerli ve zorsa, işlerine riyâyı karıştırmadan ihlâslı yapılan işlerde bu denli değerli ve zordur. Ancak hayatta ve Allah'ın huzurunda doğruluğu kuşanan insanlar, iğnenin üzerinde ayak başparmağıyla dimdik durmak kadar güç bir başarıyâ imza atmışlardır.¹²⁹

Uzlet: Zühd ve uzlet, insanların arasında fazlaca bulunmamak, onlardan uzak bir yaşam sürerek Allah Teâlâ ile yalnız kalmak ve inzivaya çekilmek anlamına gelir. Gerçek zühd, aslında, toplumda gereğinden fazla zaman geçirmeden, günaha düşmemek ve zamanı daha samimi bir şekilde ibadetle değerlendirmek için ıssız ve kimsesiz yerlerde geçirmektir.

Uzlet ile bağlantılı diğer bir kavram ise ihlâstır. İhlâs, gerçek bir samimiyet, iyi niyet, Menfaatten uzak ve temiz bir kalbin arınmışlık ölçüsüdür. İşlerdeki samimiyet ve iyi niyetin kalitesi, ihlâsla anlaşılır. Bu tür işler, karşılığını yalnızca Allah'tan bekleyerek, daha görünür bir şekilde değil, inzivaya çekilerek yapılan işlerdir.

¹²⁶ İsmail Rusûhî Ankaravî, *Minhâcu'l-Fukarâ*. Haz.Safî Arpaguş (İstanbul: Vefa Yayınları, 2008), 266.

¹²⁷ Sayın, *Hafıza Teknikleriyle Tasavvuf Kavramları*, 149.

¹²⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 254.

¹²⁹ Sayın, *Hafıza Teknikleriyle Tasavvuf Kavramları*, 152.

Mutasavvıfların uzletten amaçları ise şunlardır: Toplumda gereğinden fazla kalmamak, zaman israfından kaçınmak ve zamanı, bir köşeye çekilerek ibadet ve tefekkürle değerlendirmektir.¹³⁰

Tasavvuf yoluna adım atan bir kişi için başlangıçta yalnızlık, yani uzlet gereklidir. Bu durum, sadece insanların ondan ya da onun kötülüğünden etkilenmesini önlemek için değildir. Asıl amaç, kişinin kötü ahlakından arınarak daha iyi bir birey haline gelmesini sağlamaktır. Uzleti tercih eden birinin gerçek amacı, insanlardan uzak durarak onların kötülüklerinden korunmak değil; kendi içindeki kötülüklerden uzaklaşmak için bir çaba içinde olmaktır. Nefsini tanıyan ve kendini küçümseyen bir kişi alçakgönüllü, kendini başkalarından üstün gören biri ise kibirli olur.¹³¹ İhlâslı olan ve tüm işlerini samimiyetle yalnızca Allahın rızasını kazanmak için yapan bir kişide tıpkı uzlet sahibi biri gibi alçakgönüllü olur. İşlerini gösteriş amaçlı yapmadığı için kendini hiçbir zaman başkalarından üstün görmez ve kibirli davranmaz.

Ancak samimi bir kişi, kibir bataklığına sapmadan, işlerini alçakgönüllülükle yürütür.

Zühd ve yalnızlık anlayışını en iyi kavrayanlardan biri olan Cüneyd, dinini korumak ve bedenini ile kalbini huzura kavuşturmak isteyen kişinin insanların kalabalığından uzak durması gerektiğini belirtir¹³² demektedir.

Allah dışında her şeyden O'na kaçan insanın tutumu, bu ayette şu şekilde betimlenmektedir: Sizi ve Allah'tan başka çağırdıklarımızı terk ediyorum.¹³³

Bu terk ediş, yalnızca Allah'tan başka her duygu, düşünce ve bağımlılık yaratan unsurlardan vazgeçmektir. Uzlet, dünyaya karşı isteksiz olmayı ve ona dair arzuları en aza indirmeyi ifade eder. Dünyayı gözde küçümsemekle birlikte, ona yönelmeyi zorlaştırmak amacıyla geçici bir bakış açısıyla yaklaşmaktır. Bu bağlamda, kişi kalbini hırslardan arındırarak, ellerini mal ve mülkten sıyırmayı hedefler. İşlerini ihlâslı yapmaya özen gösterir. Sonuç olarak, zühd; elde bulunmayan şeyin, gönülde de yer etmemesi demektir.¹³⁴

¹³⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 543.

¹³¹ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 217.

¹³² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 672.

¹³³ Meryem, 19/48.

¹³⁴ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 216.

İhlâslı samimi bir kişinin yaptığı gibi, işini gerçek bir içtenlikle, iyi niyetle, menfaatlerden uzak ve temiz bir kalple yürütmek önemlidir. Aslında hayatta insanın en kıymetli vasfı ve unvanı kulluktur. İnsan, kuldur. Kul olan kimse, dünya hırslarıyla gönlünü ateşe atmaz. Allah dostları, dünya ve ahiretin isteklerinden kurtulmak isteyen kalplere şöyle seslenir: Dünyaya ve ahirete fazla ilgi gösterme. Zira dünya ile aşırı ilgilenmek, geçici olan bir şeyle Allah Teâlâ'dan yüz çevirmek demektir. Ahirete aşırı ilgi göstermekse, kalıcı olan bir şeyden yüz çevirmektir. Yüz çevirmenin sebebi geçici olduğunda, bu geçici şeyler kaybolup gider. Tıpkı riyâ karışan işler gibi; onlar ne kadar çok olursa olsun, yok olmaya mahkûmdur.

Eğer yüz çevirme nedeni kalıcı bir şeyse, bu durumda Allah'tan başkasının kalpte yeri yoktur. Bu nedenle kalbini, gönlünü ve aklını sadece Allah'a inmesini tavsiye ederiz. Hem dünyanın hem de ahiretin daraltıcı bağlarından ve kısıtlamalarından kurtul. Allah Teâlâ'nın sevgisi nedeniyle dünya ile ahiretin kalbine yol bulmasına fırsat verme ve kalbini Rabbine yönelt.¹³⁵

Uzlet, Allah'tan başka her şeyi yüreğimizden çıkarmak ve O'nun dışındaki hiçbir varlığa hak ettiğinden fazla değer vermemektir. Bu ne herhangi bir varlığa sevinmek ne de yokluğuna üzülmektir. Asıl zenginlik, Allah ile olmak, yalnızca onun için işler yapmak, ihlâslı davranmak, O'nunla değerli ve yüce bir varlık haline gelmektir. Zühd, dünyayı geride bırakmak, ahreti unutmamak ve en önemlisi, her türlü terki geride bırakmaktır. Sorumlu olduğu ibadeti hakkıyla yerine getirenler ve gerçek kulluk bilincine sahip olanlar "âbid" olarak anılırken, dünyanın süs ve cazibesine aldırış etmeyenlere de "zâhid" denir.¹³⁶

İnsanın arzuları sonsuzdur. Arzuların tatmin edilmesi, yeni arzuların doğmasına yol açar. Zühd, aslında haz veren şeylerden tamamen uzak durmak değil; bu arzuları kontrol altında tutmak ve onlara kapılmamaktır. Bu bağlamda, bu arzulara o kadar bağlı olmamaktır ki, onlarsız yaşayamamaktan korkmamaktır.¹³⁷

İmam Şibli'ye "Zühd nedir? " diye sorulduğunda, "Aman Allah'ım! Allah katında bir sineğin kanadı kadar kıymeti olmayan bu dünyadan neyi yüz çevireceksiniz?" şeklinde bir yanıt vermiştir. Buradan anlaşılıyor ki, zühd; elin dünyanın malından ve mülkünden uzak durması; kalbin de bu arzuların peşine

¹³⁵ Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb-Hakikat Bilgisi*, 334.

¹³⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 478.

¹³⁷ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 179.

düşmekten özgür olması demektir. Zühd, dünyadaki her türlü zevki ve hazları terk etmekle ilişkilidir. Bu tanım, mal sahibi olma, mevki edinme ve insanlar arasında isim duyurup yücelme arzularını da kapsamaktadır. Yani zühd, bunların hepsinden nefsin almak istediği zevki terk etmektir.¹³⁸

Gerçek samimiyet ve doğruluk, ancak insanların ve dünyanın hırslarından uzaklaşıldığında ve kalpten bu hırlara olan sevgiyi söküp atıldığında elde edilebilir.¹³⁹

Gerçek ihlâsta tıpkı bu şekilde samimiyet ve doğruluk, ancak insanların ve dünyanın hırslarından uzaklaşıldığında ve kalpten bu hırlara olan sevgiyi söküp atıldığında elde edilebilir.

Sıradan insanların zühdü, haram olan şeylerden uzak durmakla başlar. Seçkin insanların zühdü ise, yalnızca zaruri ihtiyaçları dışında kalan her şeyden vazgeçmektir. Allah dostlarının zühdü ise, Allah'tan başka her şeyden elini eteğini çekmektir. Allah'tan başka her şeyden elini eteğini çeken bir kişi tüm işlerini ihlâsla yapar. Eğer bir kişi, kalbinden Allah'tan başka her türlü geçici sevgiyi atarak yalnızca Allah'ın sevgisini yerleştirmişse, sahip olduğu mal ve mülk ne olursa olsun, dünya nimetlerinin ona hiçbir zarar vermesi mümkün değildir. Çünkü o kişi, kalbini yüce Allah'a bağlamıştır.¹⁴⁰

Bu nedenle, mal, mülk ve dünya hırları, o kişinin Allah Teâlâ'nın sevgisi ile kurduğu bağı koparamaz. İşleri ihlâslı olur riyâ gösteriş asla karışamaz. Allah dostları, dünya ve ahiret arzularından özgürleşmek isteyen kalpleri şöyle heyecanlandırırlar: “Ey bilinmeyi arzulayan kişi, zühd ve uzletin sırrını keşfettiysen, şimdi bilinmemeyi arzula! Dünya makamlarının zirvesine ulaşmak için hırstan vazgeç ve uhrevi, manevi makama ulaşmaya çalış!

Unutma ki, yolculuğunu yaptığın bu yolda, kalbinin derinliklerindeki hazineleri açığa çıkarman mümkün değildir. Eğer sadece gürültü çıkaran, ama içi boş bir davul gibi olursan, bunun ne faydası olur ki? Soğan kokusu yayarken, neden büyüklük taslıyorsun?

¹³⁸ Sühreverdî, *Avarüfü'l -maarif*, 246.

¹³⁹ Ankaravî, *Minhâcu 'l-Fukarâ*, 231.

¹⁴⁰ Ankaravî, *Minhâcu 'l-Fukarâ*, 242.

Hak dostları, insanlar için geçici sevgililer demişken; sen onları gerçek sevgilin yapmayı tercih ediyorsun. Eğer gönül sarayının hazinelerinde Hakk'a ait bir sohbet senin için gerçek sevgi haline geldiyse, halkı neyleyebilsin ki?¹⁴¹

Fena: Fenâ, yok olma, geçici kalma, ölme ve kötü huyların giderilmesi anlamlarına gelir. Fenâ, kötülenmiş özelliklerin ortadan kalkmasıdır; Fenâ iki bölümde ele alınabilir. İlk kısım, daha önce bahsettiğimiz, riyâzetin yoğunluğu ile gerçekleşen durumdur. Kur'ân-ı Kerîm'de fenâ ve bekâ kavramlarının izleri bulunmaktadır. Yeryüzündeki her şey fânidir; yalnızca azamet ve kerem sahibi Rabbinin zatı ebedi kalır.¹⁴² Sizde bulunanlar elbet geçici, fakat Allah katında olanlar kalıcıdır. Şüpheniz olmasın ki, zorluklara karşı direnenlerin mükafatlarını daha güzeliyle vereceğiz.¹⁴³

Fena ile bağlantılı diğer bir kavram ise ihlâstır. İhlâs, bir işi samimi içten ve yalnızca Allah rızası için yapmaktır, İhlâslı yapılan işler, en hayırlı işlerden biridir. Eğer bir insan, yaptığı işleri dışarıdan takdir toplamak veya gösteriş yapmak amacıyla gerçekleştirirse (bu durum "riyâ" olarak adlandırılır), o iş geçici ve değersiz hale gelir; bu tür işlerin Allah katında da bir önemi yoktur ve ecir ya da sevap kazanma imkânı kalmaz. Nasıl ki fena kötülenmiş özellikleri ortadan kaldırıp yok ediyorsa ihlâsta kötülükleri yok eder. İşleri kalıcı ve samimi hale çevirir. İhlâsta öyle güçlü bir mıknatıstır ki, bütün iyi niyet ve güzel işleri kendisine doğru çekerken; Bütün kötü niyet ve çirkin işleri kendisinden uzaklaştırır. Sonuç olarak, ihlâslı olan işler kalıcı ve sürdürülebilir olur. Bu samimiyetin derinliğini ise yalnızca Allah bilir.

¹⁴¹ Bursevî, *Ferâhi'r-Rûh Muhammediyye Şerhi*, 133.

¹⁴² Hayrettin Karaman-Mustafa Çağrııcı-İbrahim Dönmez, Sadrettin Gümüş, Kur'an Yolu, *Kur'an Yolu Medâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), er-Rahman 55/26-27.

¹⁴³ En-Nahl 16/96.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÖRSEL HAFIZA İLE TASAVVUFÎ AÇIDAN İHLÂS KAVRAMI

3.1. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı

Görsel bellek, görüntü bilgilerinin bellek süreçlerinden geçerek zihinde nöral temsiller halinde hatırlanmasıdır. Bu durum, bazen "zihin gözü" olarak da adlandırılmaktadır. Görsel hafıza, yaşadığımız görsel deneyimlerle ilgili duyularımızın belli özelliklerini koruyan bir hafıza biçimidir. Çalışmamızda, görseller ve analogiler kullanarak tasavvufî bir perspektiften ihlâs kavramını anaokulu, ilkokul ve ortaokul düzeyindeki çocuklara, bulundukları gelişim dönemine uygun bir şekilde aktarmayı hedefledik.

3.1.1. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (İlaç ve Şeker)

ANAHTAR KELİME: İLÂÇ VE ŞEKER

HEDEF KAVRAM: İHLÂS VE RİYA

İhlâs, gösterişi bırakmak; itaatte ve ibadette samimi olmaktır. İhlâs, kalbi keder veren her türlü halden kurtarmak ve Allah'a tam bir doğrulukla kullukta bulunmaktır. İnsanın işlerinde Allah'tan başka hiç kimseden karşılık beklememesidir.¹⁴⁴

Hafıza Fotoğrafı Çizerken

Sadece sevap kazanmak için iş yapmak ve ibadet etmek, ihlâsı elde etmeye engeldir. Bir kimsenin şöhret ve makam elde etmek için davranışta bulunması da ihlâs anlayışına aykırıdır. Bu yönleriyle ihlâs, bütün işleri Allah rızâsı dışındaki amaçlardan uzak tutmaktır.¹⁴⁵Söz konusu ifadede yola çıkarak zihinsel bir hafıza tasvîri yapmamız mümkündür.

¹⁴⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 298.

¹⁴⁵ Ankaravî, *Minhâcu'l-Fukarâ*.252.

Şekil 1. İlaç-Şeker İhlâs ve Riyâ Kavram Haritası Örneği¹⁴⁶

İhlâsı bir ilaca, riyâyı ise şekere benzetirsek, pek çok hastalığımızın tedavisinin ilaçlarda yattığını söyleyebiliriz. Ancak, bu ilaçların doğru zaman ve şekilde kullanılmadığında insan vücuduna zarar verebileceği ve çeşitli yan etkilere yol açabileceği de bir gerçektir. Hayal edelim ki küçük bir çocuk odasında oyun oynuyor. Bu sırada annesi kendi ilacını odanın bir köşesine düşürüyor ve çocuk ilacı bulup merakla inceliyor. Rengârenk görünümüyle ilaç, çocuk tarafından şeker zannedilerek yeniyor. Fakat bir süre sonra çocuk rahatsızlanmaya başlıyor. Dışarıdan bakıldığında şeker gibi görünen bu ilaç, çocuğun yaşına uygun olmadığından ve amacı doğrultusunda kullanılmadığından sağlığını tehlikeye atıyor. İlaç, İhlâsa benzer. Her hastalığın çaresi ilaçlarda bulunurken, manevi hastalıklarımızın çözümü de İhlâsla yapılan amellerdedir. Ancak amellere riyâ karıştığında, bu durum tıpkı hatalı kullanılan ilaçların bedene zarar vermesi gibi, ihlâs temelli eylemlerin manevî değerini olumsuz etkileyebilir.

¹⁴⁶ ChatGPT'den alınmıştır (Erişim tarihi: 13.04.2025).

3.1.2. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Bakteri ve Diş)

ANAHTAR KELİME: BAKTERİ VE DİŞ

HEDEF KAVRAM: İHLÂS VE RİYÂ

İnsan, yaratılış itibariyle düşüncesini ahlâkını ve davranışlarını düzeltmeye ve bozmaya yetenekli; hayır yoluna da şer yoluna da gitmeye müsait yaratılmıştır. İnsanlardan her biri, bu yollardan birine yönelebilir.¹⁴⁷ sevap kazanmak için iş yaparak ihlâsa yönelmek, ihlâsı elde etmeye engeldir.

Hafıza Fotoğrafi Çizerken

İhlâs denilen rüzgâr, insan ruhuna güzel bir serinlik ve hoş bir neşe getirir. İhlâs deniz kenarında esen tatlı bir meltem gibidir ki, ruha huzur, serinlik ve rızâ kaynaklı bir samimiyet taşır¹⁴⁸ Söz konusu ifadeden yola çıkarak zihinsel bir hafıza tasviri yapmamız mümkündür.

Şekil 2. Bakteri-Diş İhlâs ve Riyâ Kavram Haritası Örneği¹⁴⁹

İhlâsı, sağlam dişlerimizin korunması gereken bir yapı olarak; riyâ ise diş minesine zarar veren bakteri plaklarına benzetebiliriz. İhlâs, tamamen Allah rızası için, herhangi bir gösteriş ve çıkar gözetmeden yaptığımız işlerdir. Bu şekilde insan,

¹⁴⁷ Ragıb İsfahani, *İnsan-Hayat İki Saadet*, Çev. Mevlüt F. İslamoğlu (İstanbul: Pınar Yayınları, 1996), 185.

¹⁴⁸ Tahir Uluç, *İbn Arabî'de Sembolizm* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2007), 300.

¹⁴⁹ ChatGPT'den alınmıştır (Erişim tarihi: 13.04.2025).

Allah’a olan kulluk görevini layıkıyla yerine getirir. İhlâslı amellerimiz, tıpkı sağlam dişlerimiz gibi bize sürekli sağlık, mutluluk ve hoş bir görünüm kazandırır. Ancak, amellerimize riyâ (gösteriş) karıştığında, nasıl ki sağlam dişlerimizi tehdit eden bakteriler onları çürütüp, sonucunda dişlerimizi kaybetmemize neden olursa; sağlık, mutluluk ve estetik görünümümüz de zarar görür. Aynı şekilde, İhlâslı amellerimize bulaşan riyâ da bu amellerin değerini yok eder ve çürütür. Sonuç olarak, elimizde hiçbir salih amel kalmayabilir.

3.1.3. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Yumurta)

ANAHTAR KELİME: YUMURTA

HEDEF KAVRAM: İHLÂS VE RİYA

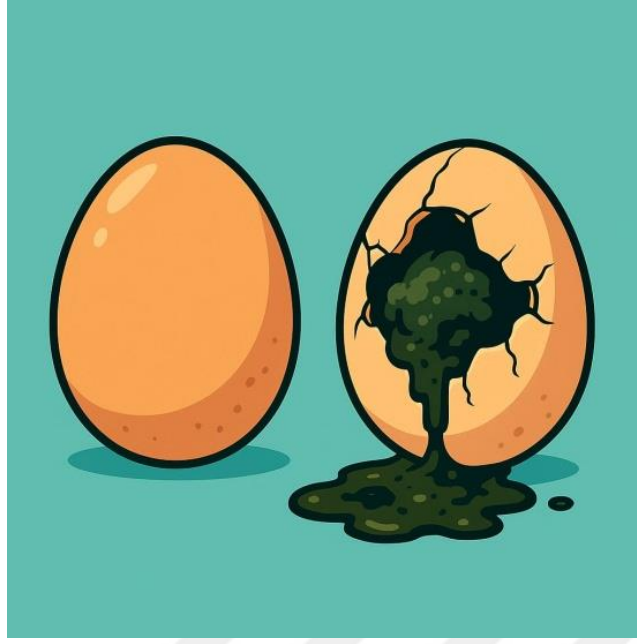
İhlâs, insanın bütün işlerini kibir ve riyâdan temizleyip samimi ve Allah Teâlâ’ya layık bir hale getirmesidir. İhlâs kavramı, bir kulun yapmış olduğu işleri tüm kirlilerden temizlemesi, gösterişi terk etmesidir. Ve yapılan o işlere güvenmemektir. Yapılan işlere güvenmek, irfanın eksikliğine işarettir.¹⁵⁰

Hafıza Fotoğrafi Çizerken

İnsan, yaratılış itibarıyla düşüncesini, ahlâkını ve davranışlarını düzeltmeye ve bozmaya yetenekli; hayır yoluna da şer yoluna da gitmeye müsait yaratılmıştır. İnsanlardan her biri, bu yollardan birine yönelebilir¹⁵¹ Söz konusu ifadeden yola çıkarak zihinsel bir hafıza tasvîri yapmamız mümkündür.

¹⁵⁰ Ankaravî, *Minhâcu'l-Fukarâ*, 252.

¹⁵¹ Esma Sayın, *Tasavvuf Eğitimi* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018), 61.

Şekil 3. Yumurta İhlâs ve Riyâ Kavram Haritası Örneği¹⁵²

Hayatımız boyunca gerçekleştirdiğimiz amelleri bir koli dolusu yumurtaya benzetebiliriz. Dışarıdan bakıldığında, hepsinin görünümü aynıdır. İhlâsla yapılan amellerle riyâ karışmış olanları ayırt etmek mümkün değildir. Bir kul, sadece Allah rızası için ibadet etse de bu ibadet dışarıdan tıpkı riyâ karıştırılmış ibadetler gibi görünür. Ancak bu ayrımı yapabilecek tek varlık Allah'tır. Yumurtaların dış görünüşleri benzerken, içlerinde neler saklı olduğunu anlamak için onları kırmamız gerekir. Bu noktada, bazı yumurtaların çürük olduğunu, bazılarının ise yeni bir canlı hayat sunma potansiyeline sahip olduğunu görebiliriz. İhlâsla yapılan ameller, yeni bir yaşamı temsil eden değerli bir yumurta gibidir; riyâ karışan ameller ise çürük yumurtalar kadar değersizdir.

¹⁵² ChatGPT'den alınmıştır (Erişim tarihi: 13.04.2025).

3.1.4. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Soda v Su)

ANAHTAR KELİME: SODA VE SU

HEDEF KAVRAM: İHLÂS VE RİYÂ

İnsan, Yüce Allah'ın kendisine ikram ettiği yetenek, imkânları görmezden gelerek kendi yapmış olduğu işin başarısını yalnızca kendi başarısı olarak gördüğünde, ihlâs anlayışına aykırı davranmış olur.¹⁵³

Hafıza Fotoğrafi Çizerken

Riyânın üç temel sebebi vardır: Övülme arzusu, eleştirilme endişesi ve başkalarının elindeki nimetlere göz dikmedir. Bu sebepleri ortadan kaldırmak, Allah'ın rızâsını merkeze alarak işler üretmek sayesinde olur. Buna göre insan bilmelidir ki, riyâ samimiyetsizlik ve gösteriş yapmak olduğu için Allah'ın rızâsı merkezîyetinde yapılan bütün güzel işleri ve niyetleri mahveder; ahiretin ikramlarını kaybetmeye sebep olur¹⁵⁴ Söz konusu ifadeden yola çıkarak zihinsel bir hafıza tasvîri yapmamız mümkündür.

Şekil 4. Soda-Su İhlâs ve Riyâ Kavram Haritası Örneği¹⁵⁵

¹⁵³ Sayın, *Tasavvuf Eğitimi*, 58.

¹⁵⁴ Mustafa Çağrı, “Tevâzu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 197.

¹⁵⁵ ChatGPT’den alınmıştır (Erişim tarihi: 13.04.2025).

Amellerimizi bir bardak dolu sodaya benzetirsek, soda ve suyu iki ayrı bardağa doldurduğumuzu hayal edelim. Dışarıdan bakıldığında, sodanın görüntüsü sudan farksızdır. İçmediğimiz takdirde soda ile suyu ayırt etmek oldukça zordur. Tıpkı, ihlâslı ve riyâ katılmış amellerimizin dışarıdan ne kadar benzer görünmesi gibi. Ancak unutulmamalıdır ki, ihlâsla yapılan ameller ile riyâ karışmış olanları yalnızca Allah ayırt edebilir. Dışarıdan bakıldığında ne kadar aynı görünseler de, aslında bu ameller birbirlerinden tamamen farklıdır.

3.1.5. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Çürük Bina)

ANAHTAR KELİME: ÇÜRÜK BİNA

HEDEF KAVRAM: İHLÂS VE RİYA

Makam hırsı, övülme isteği ve kendini başkaları arasında üstün görme eğilimleri insanın kalbinde ihlâs ışığının giderek sönmesine yol açar. Çünkü Allah, yalnızca kötü niyetlerden uzak ve samimi olan işleri kabul eder. İhlâssızlık, ruhsal çeşitli hastalıklara neden olabilir ve eğer bu hastalıklar dikkate alınmazsa imanı yok edebilir. Manevi boşluklar oluştuğunda ise şeytan hemen bu boşluklardan içeri sızar. Allah Teâlâ, menfaatperest ve samimiyetsiz Müslümanlardan hoşlanmaz. Gerçek bir müslümanın görevi, Allah'ın yolunda Allah'ın sevgisini, rızasını kazanmak adına bütün olumsuz arzularını ve isteklerini geride bırakmaktır.¹⁵⁶

Hafıza Fotoğrafı Çizerken

Kulluk ve tevhit, amaca ulaştıran birer vesiledir. Bunlardan biri, Allah'a isimleri ve sıfatlarıyla yönelmek, diğeri de O'na kullukla yönelmektir¹⁵⁷ Söz konusu ifadeden yola çıkarak zihinsel bir hafıza tasvîri yapmamız mümkündür.

¹⁵⁶ Gazzâlî, *Kalplerin Keşfi-Mükâşefetü'l-Kulûb*, 103.

¹⁵⁷ İbn Kayyım Cevziyye, *Medâricü's-Sâlikin* (Beyrut: Dârü'n-Nifâs, 1979).

Şekil 5. Çürük Bina İhlâs ve Riyâ Kavram Haritası Örneği¹⁵⁸

Ömrümüz boyunca gerçekleştirdiğimiz eylemleri bir bina olarak düşünelim. Zamanla bu binanın katlarını, yaptığımız amellerle yükseltiyoruz. Ancak, bir binanın yüksekliği ne olursa olsun, onu ayakta tutan temeli gerçekten önemlidir. Temeli sağlam olmayan bir bina, yıkılmaya mahkûmdur. İşte bu benzetmeyle, bina yaptığımız işlerimizi temsil ederken, onun temeli de o eylemleri ne niyetle gerçekleştirdiğimizi ifade eder. Salih niyetle yapılan işler, sağlam bir bina gibi yükseldikçe sağlam kalır. Ancak, içinde riyâ barındıran bir iş, yıkılma ve yok olmaya mahkûm olacaktır.

3.1.6. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Karabiber ve Sabun Deneyi)

ANAHTAR KELİME: KARABİBER SABUN DENEYİ

HEDEF KAVRAM: İHLÂS VE RİYA

İhlâsın özü, sadece Allah'a yakınlık ve O'nun sevgisine odaklanmak amacıyla güzel ve kalıcı işler-eserler üretmektir. Allahu Teâlâ'dan başka bir varlık için yalnızca gösteriş için iş işlemek, sadece insanların övgüsünü kazanmak için çalışmak ve onlar

¹⁵⁸ ChatGPT'den alınmıştır (Erişim tarihi: 13.04.2025).

tarafından sevilmei arzulamak, ihlâs anlayışını anlamamaktır. İnsan, ihlâsını sorgulayarak kendi samimiyetini tespit etmelidir. Çünkü insan, samimiyetinde bir leke gördüğünde sahte olan ihlâsı, gerçek bir ihlâsa ihtiyaç duyar. Aslında kolay olan yol, samimiyet ve iyi niyettir. Çünkü samimiyet ve iyi niyet, mutluluktur. İyi bir kalp, gerçek bir mutluluk sebebidir.¹⁵⁹

Hafıza Fotoğrafları Çizerken

İhlâs, öyle güçlü bir mıknatıstır ki, bütün iyi niyet ve güzel işleri kendisine doğru çekerken; bütün kötü niyet ve çirkin işleri kendisinden uzaklaştırır. Bu nedenle aynı kutupları iten ve zıt kutupları çeken bir mıknatıs gibi; kötü niyet ve çirkin fiiller ihlâs sayesinde uzaklaşır ve gider¹⁶⁰ Söz konusu ifadeden yola çıkarak zihinsel bir hafıza tasviri yapmamız mümkündür.

Şekil 6. Karabiber Sabun Deneyi İhlâs ve Riyâ Kavram Haritası Örneği¹⁶¹

Plastik bir kabın yarısına kadar su doldurulur ve üzerine karabiber serpilir. Bu karabiberlerin mikroplara benzediğini çocuklara anlatmak için bir fırsat yaratılır. Ardından, çocuklara mikropları kovmak için neler yapabileceğimizi soran sorular yöneltilir ve onların cevapları dinlenir. Mikroplar ve onlardan korunma yolları hakkında keyifli bir sohbet yapılır. Sonrasında "Hadi mikropları kaçıralım!" denilerek, çocukların parmaklarına sıvı sabun sıkılır. Sabunlu parmaklarını karabiberli suyun

¹⁵⁹ Sayın, *Tasavvuf Eğitimi*, 60.

¹⁶⁰ Sayın, *Tasavvuf Eğitimi*, 65.

¹⁶¹ ChatGPT'den alınmıştır (Erişim tarihi: 13.04.2025).

yüzeyine daldırmaları istendiğinde, karabiberlerin nasıl kaçtığı gözlemlenir. Bu etkinlik sayesinde su ve sabunun önemi vurgulanmış olur.¹⁶²

3.1.7. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Oobleck Deneyi)

ANAHTAR KELİME: OOBLECK DENEYİ

HEDEF KAVRAM: İHLÂS VE RİYA

İhlâs anlayışı samimiyet, güzel niyet ve Allah'ın rızâsını amaçlarken; riyâ ise gösteriş, menfaat, kötü niyet ve Allah'ın rızâsını önemsememe durumlarını ifade eder. riyânın üç temel sebebi vardır: Övülme arzusu, eleştirilme endişesi ve başkalarının elindeki nimetlere göz dikmedir. Bu sebepleri ortadan kaldırmak, Allah'ın rızâsını merkeze alarak işler üretmek sayesinde olur. Buna göre insan bilmelidir ki, riyâ samimiyetsizlik ve gösteriş yapmak olduğu için Allah'ın rızâsı merkezîyetinde yapılan bütün güzel işleri ve niyetleri mahveder; ahiretin ikramlarını kaybetmeye sebep olur.¹⁶³

Hafıza Fotoğrafi Çizerken

İhlâs, turnusol kâğıdının asit ile bazı birbirinden ayırması gibi samimi ve Allah'ın rızâsı doğrultusundaki işlerle, samimiyetten uzak ve O'nun rızâsına ters düşen işleri birbirinden ayırır. Böylece ihlâs, turnusol kâğıdı gibi işlerin ve niyetlerin gerçek rengini gözler önüne serer.¹⁶⁴ Söz konusu ifadeden yola çıkarak zihinsel bir hafıza tasvîri yapmamız mümkündür.

¹⁶² Adana İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Karabiber Deneyi, <https://adana.meb.gov.tr>. (Erişim tarihi: 13.04.2025).

¹⁶³ Çağrı, “Tevâzu”, 197.

¹⁶⁴ Sayın, *Tasavvuf Eğitimi*, 64.

Şekil 7. Oobleck Deneyi İhlâs ve Riyâ Kavram Haritası Örneği¹⁶⁵

Oobleck karışımını avucumuzda sıktığımızda, ilk başta katı bir top gibi olduğunu hissederiz. Ancak sıkmayı bıraktığımızda, bu top sanki eriyormuş gibi parmaklarımızın arasından kayar. Oobleck'e yumruğumuzla vurduğumuzda ise katı bir yüzeye çarptığımız hissine kapılırız. Oobleck, katı haldeki nişasta parçacıklarının su içinde asılı kaldığı bir karışımdır. Bu tür karışımlara kolloit denir; örneğin süt de bir kolloit olarak kabul edilir. Oobleck'teki nişasta molekülleri, su moleküllerine göre daha büyük ve uzun zincirli yapıdadır. Bu nedenle su molekülleri, nişasta moleküllerinin arasından geçerek hareket edebilir. Karışımın normalde akışkan görünmesinin sebebi de budur. Ancak karışım üzerine bir kuvvet uygulandığında, su molekülleri nişasta parçacıkları arasından çıkar ve nişasta molekülleri bir araya kümelenir. Bu durum, Oobleck'in katı gibi davranmasına yol açar. Dolayısıyla Oobleck'in viskozitesi, üzerine kuvvet uygulandığında değişir.¹⁶⁶

Oobleck, nişasta ve suyun karıştırılmasıyla elde edilir. Bu karışım, katı ve sıvı özelliklerini bir arada barındıran sıra dışı bir deneyim sunar. Eğer parmağınızı yavaşça Oobleck karışımına batırırsanız, parmağınız, karışımın içine nazikçe girecek ve adeta kaybolacaktır. Ancak, karışıma yumruğunuzla hızlı ve kuvvetli bir şekilde vurduğunuzda, sanki katı bir yüzeye çarpmış gibi bir hisse kapılırsınız.

Bu durumu şu şekilde benzetebiliriz: Oobleck ile deneyimlerimizde yavaşça hareket ettiğimizde kıvamı yumuşar ve parmağımızı rahatlıkla batırabiliriz. Aynı

¹⁶⁵ ChatGPT'den alınmıştır (Erişim tarihi: 13.04.2025).

¹⁶⁶ Tuğba Sarıgül-Kübra Bal Çetinkaya, "Oobleck: Sıvı mı Yoksa Katı mı?", *Tübitak Bilim Genç*, 2019. Erişim 27 Nisan 2025. <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr>.

şekilde, işlerimizi içten ve samimi bir niyetle, sadece Allah rızası için gerçekleştirdiğimizde, Ahirette bu işlerin tüm mükafatlarını elde ederiz ve Allah'ın rızasını kazanmış oluruz. Fakat, deneyde olduğu gibi hızlı ve düşünmeden hareket ettiğimizde, riyâ karışan işlerimiz de Ahirette adeta katı bir duvar gibi karşımıza çıkacak ve hiçbir mükafatı olmayacağı gibi, günaha bulaşmamıza sebep olacaktır.

3.1.8. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Zeytinyağı ve Su Deneyi)

ANAHTAR KELİME: ZEYTİNYAĞI VE SU DENEYİ

HEDEF KAVRAM: İHLÂS VE RİYA

İnsanın yaptığı işlere güvenmesi, hakikate ulaşanlar için uygun olmayan bir durumdur. Sadece sevap kazanmak için iş yapmak ve ibadet etmek bile, ihlâsı elde etmeye engeldir.

Bir kimsenin şöhret ve makam elde etmek için davranışta bulunması da ihlâs anlayışına engeldir. Bu yönleriyle ihlâs, bütün işleri Allah rızâsı dışındaki amaçlardan uzak tutmaktır. Böylece o, içerisinde nefsin haz duyacağı ve övüneceği hiçbir şeyin bulunmadığı bir hazinedir.¹⁶⁷

Hafıza Fotoğrafı Çizerken

İhlâs, suyun içerisindeki kirleri ve pislikleri arıtan filtre gibi, niyetin ve işlerin içerisindeki samimiyetsizliği ve riyâyı arıtır onları içlerindeki manevi kirlerden arındırır¹⁶⁸ Söz konusu ifadeden yola çıkarak zihinsel bir hafıza tasvîri yapmamız mümkündür.

¹⁶⁷ Ankaravi, *Minhacü'l Fukara*, 252.

¹⁶⁸ Sayın, *Tasavvuf Eğitimi*, 64.

Şekil 8. Zeytinyağı -Su Deneyi İhlâs ve Riyâ Kavram Haritası Örneği¹⁶⁹

İhlâs, iyi niyet, samimiyetin bir göstergesi olarak karşımıza çıkar. Riyâ ise, kötü niyet ve samimiyetsizlikten kaynaklanan bir durumdur. Bu samimiyetsizlik, kulun Allah’a karşı yerine getirmesi gereken ibadetlerinde ortaya çıktığında, riyânın dini açıdan ne denli tehlikeli olduğu belirginleşir. Riyâ; Allah’a ibadet ederken, insanların ne düşüneceğini ve nasıl öveceğini önemseyerek yapılan bir eylem olarak tanımlanabilir.¹⁷⁰

Zeytinyağı ve su deneyinde gördüğümüz üzere ne kadar karıştırırsak karıştıralım zeytinyağı ve su asla birbirine karışmaz iki ayrı tabaka halinde ayrışır. Benzetecek olursak İhlâslı işlerimiz ve riyâ karışan işlerimiz Allah katında her zaman ayrışır birbirine asla karışmazlar.

3.1.9. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Emniyet Kemeri)

ANAHTAR KELİME: EMNİYET KEMERİ

HEDEF KAVRAM: İHLÂS VE RİYA

İbadetlerimizde riyâdan kaçınmak, müminin samimiyetini artırır. İhlâs, kalbi arındıran, gönlü güzelleştiren ve ruhu incelten bir erdemdir.

İhlâs, bir kalp uyanışı demektir ve kalp temizliğinin dışa yansıyan halidir. Müslüman, tüm varlığı ve bedeniyle, farklı duyguların etkisi altında kalmaksızın

¹⁶⁹ ChatGPT’den alınmıştır (Erişim tarihi: 13.04.2025).

¹⁷⁰ Çağrıcı, “Tevâzu”, 196.

yalnızca Yüce Yaratıcıya yönelerek güzel ameller icra ettiğinde, ihlâs meydana gelir. İhlâs, kalbi şüphe ve eğriliklerden uzak tutar. Bu durumda gösteriş, menfaat ya da başkalarına güzel görünme gibi olumsuzluklar yoktur; yalnızca Rabbin rızâsı vardır. Allah Teâlâ'nın rızâsı, ancak gerçek ihlâs ile elde edilebilir.¹⁷¹

Hafıza Fotoğrafi Çizerken

İhlâs, niyetlerin ve işlerin gerçek rengini ortaya çıkarır. İnsan kendisini kandırса bile, ihlâsı kandıramaz. Çünkü ihlâs; gerçek bir samimiyet, iyi niyet, menfaatten uzak, saf ve temiz bir kalbin arınmışlık ölçüsüdür. İşlerdeki samimiyet ve iyi niyetin kalitesi, ihlâsla anlaşılır¹⁷² Söz konusu ifadeden yola çıkarak zihinsel bir hafıza tasviri yapmamız mümkündür.

Şekil 9. Emniyet Kemerі İhlâs ve Riyâ Kavram Haritası Örneği¹⁷³

Araç kullanırken emniyet kemeri takmanın önemini hepimiz biliyoruz. Emniyet kemeri, hayatımızı ve karşılaşabileceğimiz tüm tehlikelere karşı bir koruma sağlar. Benzer şekilde, İhlâsla yapılan güzel işler de ruhumuzu ve işlerimizi korur. İhlâs, güzel işleri İhlâslı şekilde yerine getiren bir kulun güvenliğini temin eder.

¹⁷¹ Sayın, *Tasavvuf Eğitimi*, 60.

¹⁷² Sayın, *Tasavvuf Eğitimi*, 64.

¹⁷³ ChatGPT'den alınmıştır (Erişim tarihi: 13.04.2025).

3.1.10. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Kıvılcım ve Ateş)

ANAHTAR KELİME: KIVILCIM VE ATEŞ

HEDEF KAVRAM: İHLÂS VE RİYA

Rüzgâr güzel kokulu yere uğradığında, oranın hoş kokusunu alır, o yerin hoş kokusunu taşır. Kötü kokulu yere uğradığında ise, kötü kokuyu alır, o yerin kokulu yere kokusunu taşır.¹⁷⁴

Hafıza Fotoğrafı Çizerken

İhlâslı olmak, küçük de olsa tüm güzel niyet ve işlere Hakk'ın rızâsı doğrultusunda bir anlam ve amaç kazandırır. Bu şekilde ihlâs, güzel mizaçlı bir ruhun, bedeninin iyiliğini çoğaltır. Kötü mizaçlı bir ruhu ve bedeni Allah rızâsını hâkim kılarak tedavi eder. Sonuç itibarıyla ihlâs Allah'ın sevgisini ve rızâsını bir mıknaat gibi üzerine çeker¹⁷⁵ Söz konusu ifadeden yola çıkarak zihinsel bir hafıza tasviri yapmamız mümkündür.

Şekil 10. Kıvılcım-Ateş İhlâs ve Riyâ Kavram Haritası Örneği¹⁷⁶

Büyük yangınlar genellikle bir kıvılcım ile başlar. İlk bakışta kıvılcımın ne kadar küçük olduğu göz ardı edilir; ancak bu küçük şeyler, büyük yangınlara yol açar.

¹⁷⁴ Uluç, *İbn Arabî'de Sembolizm*, 300.

¹⁷⁵ Sayın, *Tasavvuf Eğitimi*, 67.

¹⁷⁶ ChatGPT'den alınmıştır (Erişim tarihi: 13.04.2025).

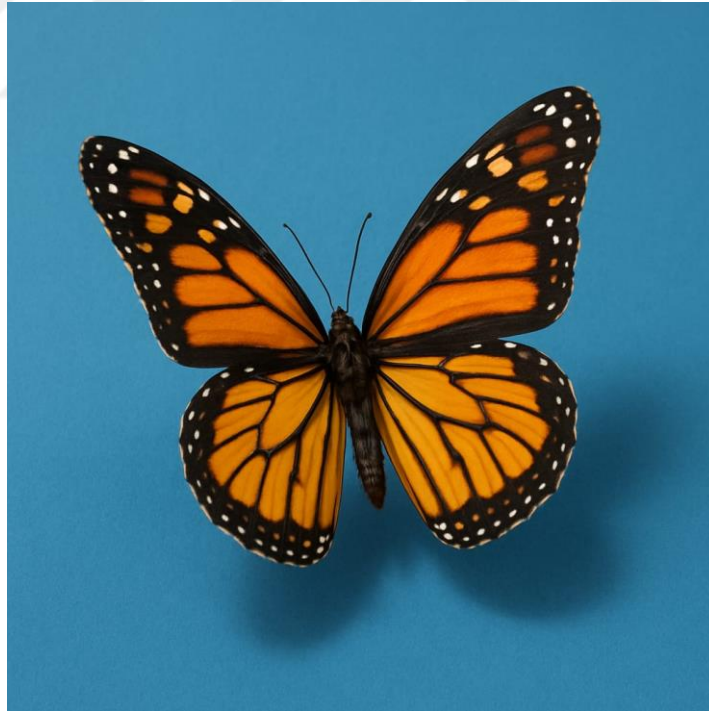
Bu durumu bir benzetme ile ifade etmek gerekirse, İhlâs kavramı da benzer şekilde değerlendirilir. Ne kadar küçük işler yaparsak yapalım, eğer bu işleri İhlâsla ve samimiyetle yerine getirirsek, büyük sonuçlar doğurur. Bu durum bizim faydamıza olur. Dünyada İhlâslı bir şekilde gerçekleştirdiğimiz her eylem, Ahirette bize büyük mükâfatlar olarak geri döner.

3.1.11. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Kelebek Etkisi)

ANAHTAR KELİME: KELEBEK ETKİSİ

HEDEF KAVRAM: İHLÂS

İnsanın bencil ve narsist bir çerçevede yalnızca kendi başarı, yeteneklerini görmesi, Rabbi'nin kendisi üzerindeki lütfunu, ikramlarını görmesine engel olur. Zira esas olan başarı, yetenek, imkânların Yüce Allah ile bütünlük kurularak insanların istifadesine sunulmasıdır.¹⁷⁷

Şekil 11. Kelebek Etkisi İhlâs ve Riyâ Kavram Haritası Örneği¹⁷⁸

¹⁷⁷ Sayın, *Tasavvuf Eğitimi*, 58.

¹⁷⁸ ChatGPT'den alınmıştır (Erişim tarihi: 13.04.2025).

Hafıza Fotoğrafları Çizerken

Rüzgârlar hoş kokulu yere uğradığında, bulunmuş olduğu yerin hoş kokusunu taşır o yerin güzel kokusunu yayar. Hoş olmayan kokulu yere uğradığında da, kötü kokusunu alır ve o yerin kötü kokusunu üzerinde yayar. Ruh ise, İbn Arabî'ye göre ise, benzeyecek şekilde güzel mizaçlı ruha uğradığında iyi, hoş olmayan mizaçlı bedene uğradığında ise, kötü olur¹⁷⁹ Söz konusu ifadeden yola çıkarak zihinsel bir hafıza tasviri yapmamız mümkündür.

Kelebek etkisi, bir sistemdeki başlangıç verilerinde meydana gelen küçük değişikliklerin büyük ve öngörülemez sonuçlar doğurabileceğini ifade eden bir terimdir. Bu durumu bir benzetme ile açıklayacak olursak, İhlâs kavramı da ne kadar küçük işler yapıyor olursak olalım, samimiyetle gerçekleştirildiğinde büyük sonuçlar doğurabilir ve bu durum bizim faydamıza olur. Dünyada ihlâsla yaptığımız her eylem, Ahirette bize önemli yankılar yaratacak şekilde geri döner. Böylelikle kelebek etkisi gerçeği ortaya çıkmış olur.

3.1.12. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Süzek)

ANAHTAR KELİME: SÜZEK

HEDEF KAVRAM: İHLÂS VE RİYÂ

İhlâs, iyi niyet ve samimiyetin bir ölçüsüdür. Riyâ ise kötü niyet ve samimiyetsizlikten doğar. Bu samimiyetsizlik, kulun Allah'a karşı yerine getirmesi gereken ibadetlerde ortaya çıkarsa, riyânın dini açıdan ne kadar tehlikeli olduğu anlaşılır. Riyâ, Allah'a ibadet ederken insanların ne söylediğine ve nasıl öveceklerine odaklanarak bir işe girişmektir.¹⁸⁰

Hafıza Fotoğrafları Çizerken

İhlâs kavramı, bir süzektir; işi o süzekle süzerler. Şirk ve riyâ bulanıklarını süzüp meydana çıkaran cevher, ihlâstır¹⁸¹ Söz konusu ifadeden yola çıkarak zihinsel bir hafıza tasviri yapmamız mümkündür.

¹⁷⁹ Uluç, *İbn Arabî'de Sembolizm*, 300.

¹⁸⁰ Feridun Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*. Haz. Süleyman Uludağ (Bursa: İlim ve Kültür Yayınları, 1984), 205.

¹⁸¹ Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*, 205.

Şekil 12. Süzek İhlâs ve Riyâ Kavram Haritası Örneği¹⁸²

Günlük yaşamda keyifle tüketilen kahvenin hazırlanışında, kahve telvesi sıcak suyla buluşturularak bir süzgeçten geçirilir ve bu sayede telve sıvıdan ayrıştırılır. Benzer şekilde, ihlâs da bireyin manevî yaşamında bir süzgeç işlevi görerek, niyetlerdeki samimiyetten yoksun unsurları ayırt eder. Bu yönüyle ihlâs, amellerin içtenlik ve iyi niyetle yapılmasını sağlayan ve sahte niyetleri bertaraf eden bir ayıklama mekanizması olarak değerlendirilebilir.

3.1.13. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Yağmur Döngüsü)

ANAHTAR KELİME: YAĞMUR DÖNGÜSÜ

HEDEF KAVRAM: İHLÂS VE RİYA

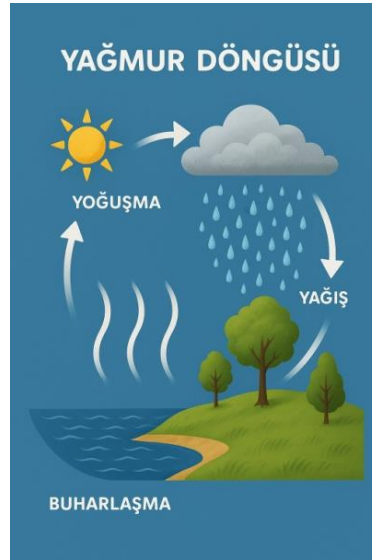
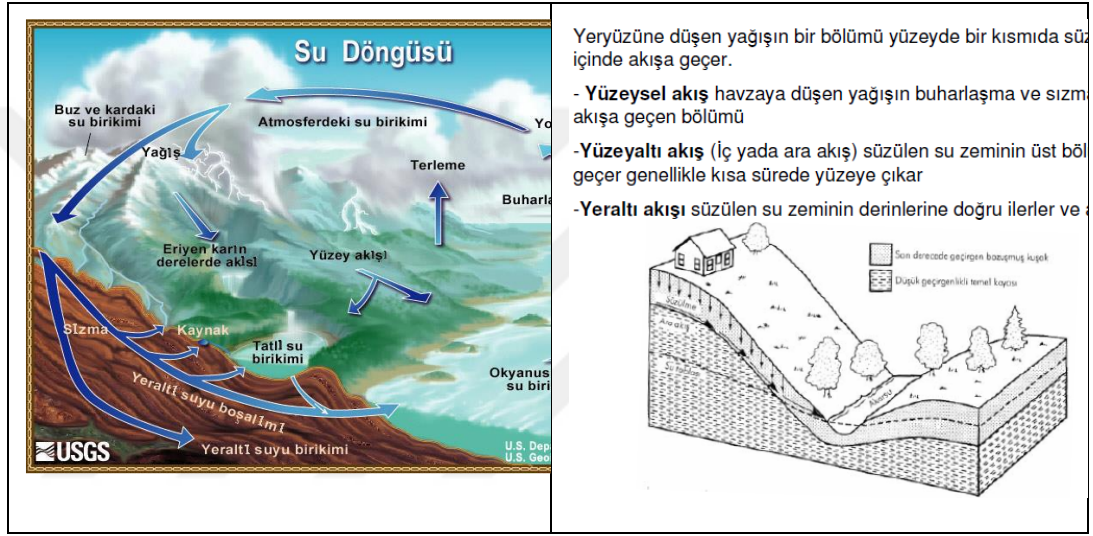
İhlâs, Hak ile kul arasında sırdır. Melekler bu durumu bilemediği için sevabını kaydedemez; şeytan da bu durumu anlayamadığı için açığa çıkaramaz. Nefis ise bu durumu fark etmez, böylece kendisini beğenmek için bir vesile bulamaz. İhlâs

¹⁸² ChatGPT’den alınmıştır (Erişim tarihi: 13.04.2025).

kavramı, kulun türlü şeylerden vazgeçerek Allah’a yönelmesi, yaptığı her işte Allah’a dönmesi ve her amelini bir tevbe sebebi olarak değerlendirmesidir.¹⁸³

Hafıza Fotoğrafı Çizerken

İhlâs kavramı, Allah ile kul arasında bulunan bir sırdır. Melek bilmez ki sevabını yazsın; şeytan bilmez ki, açığa çıkarsın; nefsin haberi olmaz ki, onu vesile yaparak kendini beğensin¹⁸⁴ Söz konusu ifadeden yola çıkarak zihinsel bir hafıza tasvîri yapmamız mümkündür.

Şekil 13. Yağmur Döngüsü İhlâs ve Riyâ Kavram Haritası Örneği¹⁸⁵

¹⁸³ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, 149.

¹⁸⁴ Sayın, *Tasavvuf Eğitimi*, 62.

¹⁸⁵ ChatGPT'den alınmıştır (Erişim tarihi: 13.04.2025).

Su döngüsü, dünyanın yüzeyinde, yeraltında, buzullarında ve canlılarda bulunan suyun, güneş ışığı ve yer çekiminin etkisiyle buharlaşarak atmosfere yükselmesiyle başlayan ve burada soğuk hava ile karşılaştığında tekrar yeryüzüne geri dönmesi sonucunda sürekli olarak tekrarlanan önemli bir hidrolojik süreçtir.

Bu döngü içerisinde gerçekleşen başlıca süreçler şunlardır:

- Yeryüzündeki su, atmosfere çıkarken sıvı halden gaz haline geçer ve buharlaşma süreci başlar.
- Yeryüzündeki buz, sıcaklık artışıyla katı halden sıvı hale geçer ve erime meydana gelir.
- Soğuk hava ile etkileşime geçen su, donma süreciyle katılaşır.
- Atmosferdeki su buharı, bulutları oluşturur ve yeryüzüne kar ya da dolu şeklinde düşerken gazdan katı hale geçiş yapar (kırılgılaşma).
- Ayrıca, su buharı bulutları yağmur veya sulu kar olarak yeryüzüne inerken gazdan sıvıya geçiş süreci (yoğunlaşma) gerçekleşir.

Bu şekilde, su döngüsü doğal bir denge içinde sürekli olarak devam etmektedir.¹⁸⁶

İhlâsı, hiçbir şeyden habersiz, saf ve tertemiz bir yağmura benzetecek olursak, ihlâs, öyle bir yağın yağmurdur ki kalbinizi riyâ olmaksızın Rabbinize bağlar ve O'nun rızasını kazanmanızı sağlar. Nasıl ki yağmur döngüsü birçok güzel olaylara imza atıyorsa ihlâsımız da öyledir.

İhlâs sahibi bir insan, yalnızca Allah'ın rızasını elde etmek ve O'nun sevgisini kazanmak amacıyla sayısız güzel ve özel işe imza atar. Ancak bu işler, o kadar özel ve güzel bir şekilde Allah ile kul arasında gerçekleşir ki ne yağmurun ne de insanın nefsinin bu güzel işlerden haberi olur.

İhlâs sahibi birinin yaptığı işler, Allah ile kul arasında son derece özel ve değerlidir. İhlâs, saf ve temiz bir cevherdir ki; işleri güzelleştirir, samimi kılar ve özelleştirir. Böylelikle ne meleğin ne de nefsin bu işle kibre kapılma imkânı kalır.¹⁸⁷

¹⁸⁶ Oğuzhan Genç, *Ortaokul Öğrencilerinin Su Döngüsü İle İlgili Kavramalarının Gelişimsel Olarak Belirlenmesi ve Geliştirilmesi* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 21.

¹⁸⁷ Sayın, *Tasavvuf Eğitimi*, 65.

3.1.14. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Ağaçlar ve Mantarlar)

ANAHTAR KELİME: AĞAÇLAR VE MANTARLAR

HEDEF KAVRAM: İHLÂS VE RİYA

İhlâs duygusuyla hareket eden kişilerin yaptığı işler, Allah ile kul arasında son derece kıymetlidir. İhlâs, saf ve temiz bir melektir; işleri güzelleştirir, samimiyeti artırır ve özelleştirir. Bu durumda ne meleğin ne de nefsin bu güzel işlerden dolayı kibirlenme imkânı kalmaz.¹⁸⁸

Hafıza Fotoğrafi Çizerken

Allah'ın birliğine ideal manadaki bir iman, her yönden en geniş kapsamlı olmalıdır¹⁸⁹ Söz konusu ifadeden yola çıkarak zihinsel bir hafıza tasviri yapmamız mümkündür.

Şekil 14. Ağaçlar-Mantarlar İhlâs ve Riyâ Kavram Haritası Örneği¹⁹⁰

İhlâsı, saf, tertemiz bir mantara benzetmek mümkündür. İhlâs, kalbinizi riyâ olmadan Rabbinize bağlayan ve O'nun rızasını kazanmanızı sağlayan bir mantar

¹⁸⁸ Sayın, *Tasavvuf Eğitimi*, 62.

¹⁸⁹ Mehmet Bayrakdar, *İslam İbareti Fenomenolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1987, s. 19.

¹⁹⁰ ChatGPT'den alınmıştır (Erişim tarihi: 13.04.2025).

gibidir. Tıpkı mantar döngüsü birçok güzel olaya vesile olması gibi, ihlâsımız da hayatımızda anlam kazandırır.

İhlâs sahibi bir kimse, yalnızca Allah'ın rızasını elde etmek ve O'nun sevgisini kazanmak amacıyla birçok güzel ve özel işlere imza atar. Ancak bu işler, o kadar özel ve anlamlı bir şekilde Allah ile kul arasında gerçekleşir ki ne mantarın ne de insanın nefsinin bu güzel eylemlerden haberi olur.

3.1.15. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Solucan ve Toprak)

ANAHTAR KELİME: SOLUCAN VE TOPRAK

HEDEF KAVRAM: İHLÂS VE RİYA

İhlâs sahibi bir insan, yalnızca Allah'ın rızasını elde etmek ve O'nun sevgisini kazanmak amacıyla sayısız güzel ve özel işe imza atar. Ancak bu işler, öyle eşsiz ve güzel bir şekilde Allah ile kul arasında gerçekleşir ki ne meleklerin ne de insanların bunlardan haberi olur. İhlâs, yapılan işleri güzelleştirir, samimiyet katar ve Allah ile kul arasında özel bir bağ kurar. Böylece ne meleklerin ne de nefsin bu işten dolayı kibirlenme imkânı kalmaz.¹⁹¹

Toprak solucanları, karanlık ve yağmurlu hava koşullarında, yağmur sularının toprak altındaki galerilerini doldurması nedeniyle oksijen yetersizliği yaşama öngörüsüyle yüzeye çıkma eğilimi gösterirler. Fakat, çok zayıf ışık ve kırmızı ışık haricindeki ışık kaynaklarına maruz kaldıklarında tekrar toprağa geri çekilirler. Vücutlarındaki nemi korumak için "solöm" adı verilen bir sıvı salgılayarak, kurumalarını engellerler. Kış aylarında veya soğuk ortamlarda derin toprak katmanlarına inerler ve birbirlerine sarılarak bir yumak oluştururlar; bu sayede dış ortamın olumsuz koşullarına karşı direnç gösterirler.

Toprak solucanları, çürüeyebilen organik maddelerle beslenirken, aynı zamanda toprakta bulunan Nematoda larvası, Acarina ve Collembola gibi mikroskobik canlılarla da beslenebilirler. Besinlerini doğrudan ağızlarından alarak topraktaki organik humusu tüketirler. Tüketilen gıdaların sindirilebilir kısımlarını emen

¹⁹¹ Sayın, *Tasavvuf Eğitimi*, 62.

solucanlar, geri kalan fazlalıkları dışkı olarak vücutlarından atarlar. Bu dışkıya bazı kaynaklarda "solucan gübresi", bazı kaynaklarda ise "solucan kotu" denilmektedir.

Solucan dışkısının üretimi, sıcaklık ile yakından ilişkilidir; en yüksek dışkı üretiminin 20 °C sıcaklıkta gerçekleştiği belirtilmektedir. Dışkı yüksek oranda organik madde ve azot içermekte olup, suyun toprağa göre daha hızlı emilimini sağlar ve bu sayede bitkilerin ihtiyaç duyduğu su ve nemi daha kolay almasına yardımcı olur. Ayrıca, topraktaki azot, fosfor, magnezyum ve potasyum gibi besin elementlerinin daha etkin bir şekilde kullanılabilmesini sağlar. pH değeri bakımından toprak pH'ından daha yüksektir; dolayısıyla toprakta pH artışı gözlemlenebilir.¹⁹²

Hafıza Fotoğrafı Çizerken

Gâzâlî'nin terminolojisinde ilim, bilişsel boyuta; ihlâs, duygusal boyuta; amel ise, davranışsal boyuta karşılık gelir¹⁹³ Söz konusu ifadeden yola çıkarak zihinsel bir hafıza tasvîri yapmamız mümkündür.

Şekil 15. Solucan-Toprak İhlâs Kavram Haritası Örneği¹⁹⁴

¹⁹² Cengiz Erdoğan, *Eisenia Fetida Türü Toprak Solucanlarının Kimyasal Gübre Kullanılmış Topraklar Üzerine Etkisi* (Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2020), 9.

¹⁹³ Bernard Spilka-Georgia Brown-Sara Cassidy, "The Structure of Religious Mystical Experience in Relation To Pre-And Postexperience Lifestyles", *The International Journal for the Psychology of Religion* 2/4(1992), 1-257.

¹⁹⁴ ChatGPT'den alınmıştır (Erişim tarihi: 13.04.2025).

İhlâsı bir solucana benzetecek olursak, İhlâs, kalbinizi riyâ olmaksızın Rabbinize bağlar ve O'nun rızasını kazanmanızı sağlar. Nasıl ki solucan, toprağa fayda sağlıyorsa ihlâsımız da öyledir.

İhlâs sahibi bir insan, yalnızca Allah'ın rızasını elde etmek ve O'nun sevgisini kazanmak amacıyla sayısız güzel ve özel işe imza atar. Ancak bu işler, o kadar özel ve güzel bir şekilde Allah ile kul arasında gerçekleşir ki ne meleğin ne de insanın nefsinin bu güzel işlerden haberi olur. İhlâs sahibi birinin yaptığı işler, Allah ile kul arasında son derece özel ve değerlidir. İhlâs, saf ve temiz bir cevherdir; işleri güzelleştirir, samimi kılar ve özelleştirir. Böylelikle ne meleğin ne de nefsin bu işle kibre kapılma imkânı kalır.

3.1.16. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Balıklar ve Mercanlar)

ANAHTAR KELİME: BALIKLAR VE MERCANLAR

HEDEF KAVRAM: İHLÂS VE RİYA

Gösteriş, makam ve saygınlık kazanma hırsı taşımayan, yalnızca Allah'a layık bir dindarlık, gerçek anlamda dindarlığın özünü oluşturur. Bu tür bir dindarlık, samimiyet ve iyi niyetten beslenir; gösteriş ve yüksek mevkiler peşinde koşmaktan uzak durur. İhlâs anlayışının temel bulunduğu bu dindarlık, insana ilahi bir bütünleşme yaşatır.¹⁹⁵

Hafıza Fotoğrafı Çizerken

İnsan Rabbini görmese de Rabbi onu görür. Bu da samimi duygularla Allah'a bağlanmanın sırrıdır¹⁹⁶ Söz konusu ifadeden yola çıkarak zihinsel bir hafıza tasviri yapmamız mümkündür.

¹⁹⁵ Sayın, *Tasavvuf Eğitimi*, 66.

¹⁹⁶ Sayın, *Tasavvuf Eğitimi*, 66.

Şekil 16. Balıklar-Mercanlar İhlâs ve Riyâ Kavram Haritası Örneği¹⁹⁷

Mercanlar, çeşitli balık türleri için besin kaynağı ve üreme alanı işlevi görür. Balıklar ise, mercanların sağlamış olduğu korunma yerlerinde gizlenerek avcılardan korunmayı sağlarlar. Mercan habitatı, balığın üreme döngüleri yönünden önemli derecede önemlidir. Balıklar, mercanların sunmuş olduğu besin kaynaklarını yok ederek ekosistemin dengede kalmasına katkıda bulunurlar. Bu etkileşimler, mercanlar ve balıklar karşılıklı bir ilişki oluştururlar. Mercanlar balıklara yaşam yeri, besin sağlarken, balıklar da mercanların sağlığını koruyarak besin döngüsüne destek olurlar. Böylece, resif ekosisteminin dengesi sağlanmış olur.¹⁹⁸

İhlâsı bir balığa, ihlâslı işlerimizi ise mercanlara benzetmek mümkündür. Nasıl ki ihlâs, mercanların korunmasını sağlıyor ve onlara fayda getiriyorsa, işlerimizi de ihlâs gözetir. İhlâs, kalbimizi herhangi bir riyâ olmaksızın Rabbimize bağlı tutar ve O'nun rızasını kazanmamıza yardımcı olur.

¹⁹⁷ ChatGPT'den alınmıştır (Erişim tarihi: 13.04.2025).

¹⁹⁸ Selcan Demiralp, *Mercanların Okyanus Asitlenmesine ve Isınmasına Karşı Fenotipik Esnekliğinde Epigenetik Kontrolün Rolü* (Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2025), 19.

3.1.17. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (İnek ve Ot)

ANAHTAR KELİME: İNEK VE OT

HEDEF KAVRAM: İHLÂS VE RİYA

İhlâs sahibi bir kişi, yalnızca Allah'ın rızasını kazanmak ve O'nun sevgisini elde etmek için pek çok güzel ve anlam dolu işe imza atar. Bu işler, öyle derin ve özel bir biçimde Allah ile kul arasında gerçekleşir ki, ne meleğin ne de nefsin bu güzel işlerden haberi olur. Bu nedenle, ihlâs ile hareket eden birinin gerçekleştirdiği işler, Allah ile kul arasında son derece değerli ve özeldir.¹⁹⁹

Hafıza Fotoğrafi Çizerken

İhlâs, iyi niyet ve samimiyetin riyâ ise, kötü niyet ve samimiyetsizliğin bir sonucudur. Üstelik bu samimiyetsizlik, kulun Allah'a karşı yapmak zorunda olduğu ibadetlerde bulunursa, riyânın dini yönden ne kadar tehlikeli olduğu ortaya çıkar. Riyâ, Allah'a ibâdet ederken insanların ne diyeceğini ya onların nasıl öveceğini amaçlayarak bir iş üretmektir²⁰⁰ Söz konusu ifadeden yola çıkarak zihinsel bir hafıza tasviri yapmamız mümkündür.

Şekil 17. İnek-Ot İhlâs Kavram Haritası Örneği²⁰¹

¹⁹⁹ Sayın, *Hafıza Teknikleriyle Tasavvuf Kavramları*, 66.

²⁰⁰ Çağrı, “Tevâzu”, 300.

²⁰¹ ChatGPT'den alınmıştır (Erişim tarihi: 13.04.2025).

İhlâs, gerçek bir samimiyetin ölçüsü olduğundan, insanı ahlaki güzelliklere yönlendiren manevi bir koruyucu perde gibidir. Bu perde yırtıldığında, günahlardan ve hatalardan koruyan bu koruyucu yapı, adeta bir bağışıklık sistemi gibi devre dışı kalır.²⁰²

İhlâsı verimli bir ineğin faydalarına benzetecek olursak gelin bir hafıza fotoğrafı çizelim, ineğe iyi bakıldığında insanların ondan et, süt ve gübre gibi pek çok fayda sağladığı gibi, ihlâsımızı koruduğumuzda da bize büyük getiriler elde edecektir.

3.1.18. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Fare ve Kapan)

ANAHTAR KELİME: FARE VE KAPAN

HEDEF KAVRAM: İHLÂS VE RİYA

İhlâs, öyle güçlü bir mıknatıstır ki, bütün iyi niyet ve güzel işleri kendisine doğru çekerken; bütün kötü niyet ve çirkin işleri kendisinden uzaklaştırır.²⁰³

Hafıza Fotoğrafı Çizerken

Aynı kutupları iten ve zıt kutupları çeken bir mıknatıs gibi; kötü niyet ve çirkin fiiller ihlâs sayesinde uzaklaşır ve gider²⁰⁴ Söz konusu ifadeden yola çıkarak zihinsel bir hafıza tasvîri yapmamız mümkündür.

²⁰² Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*, 205.

²⁰³ Sayın, *Tasavvuf Eğitimi*, 65.

²⁰⁴ Sayın, *Tasavvuf Eğitimi*, 65.

Şekil 18. Fare-Kapan İhlâs Kavram Haritası Örneği²⁰⁵

Güzel bir ev hayal edelim. Ancak bu eve giren fareler, pislikleri ve idrarlarıyla gıda maddelerini kirleterek kullanılmaz hale getiriyor. Bazı durumlarda elektrik kablolarını kemirerek yangın çıkmasına neden olabiliyorlar. Bunun yanı sıra, kuduz, tifüs, tifo ve paratifo gibi tehlikeli hastalıkları taşıyarak insan sağlığı için ciddi bir risk oluşturluyorlar.

Riyâ, bir fare olarak düşünüldüğünde, ihlâsımız ise bir fare kapanına benzer. Güzel bir ev, ihlâslı işlerimizi temsil ederken, farenin girmesi de ihlâsımıza karışan riyâyı simgeler. Tıpkı farenin eve verdiği zarar gibi, riyâ da İhlâslı işlerimize ciddi zararlar verebilir. Eğer fareyi evden çıkarmazsak, verdiği zarar devam edecek ve zamanla çoğalacak, sonuç olarak ev kullanılamaz hale gelecektir. Evden farenin bir an önce çıkarılması için gösterdiğimiz çabanın benzerini, riyâ karışan işlerimizde de göstermeliyiz. Riyânın varlığını idrak ederek, amellerimize daha fazla zarar vermesine imkân tanımadan ortadan kaldırmak gerekmektedir.

²⁰⁵ ChatGPT'den alınmıştır (Erişim tarihi: 13.04.2025).

3.1.19. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Sosyal Medya)

ANAHTAR KELİME: SOSYAL MEDYA

HEDEF KAVRAM: İHLÂS VE RİYA

İhlâs, insanın kendini görme duygusunun kalkması ve kendi fiillerini görmemesidir.²⁰⁶

İnsanların internetle tanışması çok eskiye dayanmasa da internet kullanımını mümkün kılan telekomünikasyon alt yapısının sürekli olarak gelişmesi sayesinde Türkiye'de internet kullanımı hızla yayıldı. Bu yaygınlık, insanların internette daha fazla zaman geçirmelerine neden oldu ve elektronik ticaret hem tüketiciler hem de işletmeler tarafından yoğun bir şekilde kullanılmaya başlandı. Ayrıca, sosyal medyanın bireyler arası iletişimi kolaylaştırması, bilgi paylaşımını artırması ve toplumsal olaylara duyarlılığı artırması gibi olumlu etkileri de gözlemleniyor.²⁰⁷

Hafıza Fotoğrafı Çizerken

Ruh, iyi mizaçlı bedene uğradığında iyi, kötü mizaçlı bedene uğradığında ise kötü olur²⁰⁸ cümlesinden hareket ederek gelin hafıza fotoğrafı çizelim.

Şekil 19. Sosyal Medya İhlâs Kavram Haritası Örneği²⁰⁹

²⁰⁶ Tûsî, *el-Lümâ-İslam Tasavvufu*, 190.

²⁰⁷ Ayşe Demirel, *E-Ticarette Sosyal Medya Etkilerinin İncelenmesi ve Bir Uygulama* (İstanbul: Yaşar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 35.

²⁰⁸ Uluç, *İbn Arabî'de Sembolizm*, 300.

²⁰⁹ ChatGPT'den alınmıştır (Erişim tarihi: 13.04.2025).

İnsanın samimiyetle ve İhlâsla yaptığı işler, ona büyük faydalar sağlar. Ancak, riyâ karıştırarak yaptığı işler ise aynı oranda zarar verir. İhlâs sosyal medya ile karşılaştıracak olursak, sosyal medya günlük yaşamımızı kolaylaştırırken birçok avantaj sunar. Ancak aşırı kullanım ya da kötü amaçla kullanıldığında ciddi zararlar doğurur. Bu durum, riyâ karışan işler için de geçerlidir; ikisi de bize zarar verir. Dolayısıyla İhlâssız işlerin faydasından çok zararı görülür. İşlerimize riyâ katmadığımız sürece sadece yarar sağlayacak bir yol izlemiş oluruz.

3.1.20. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Maske)

ANAHTAR KELİME: MASKE

HEDEF KAVRAM: İHLÂS VE RİYA

İhlâsın üç tane önemli işareti bulunmaktadır: Kişinin gözünde halkın övmesinin ve kötölemesinin eşit derecede öneme sahip olması, yapılan işte ve işin ulaştığı başarıda kendisini görmeyi unutmak; yapılan işte sadece Allah'ı görüp kendini görmeyi unutmak, yapılan işi sadece Allah rızâsı için yaparak ahirette sevap gerektirdiğini unutmak.²¹⁰

Hafıza Fotoğrafı Çizerken

İhlâs öyle güçlü bir mıknatıstır ki, bütün iyi niyet ve güzel işleri kendisine doğru çekerken; bütün kötü niyet ve çirkin işleri kendisinden uzaklaştırır. Aynı kutupları iten ve zıt kutupları çeken bir mıknatıs gibi; kötü niyet ve çirkin fiiller ihlâs sayesinde uzaklaşır ve gider²¹¹ Söz konusu ifadeden yola çıkarak zihinsel bir hafıza tasvîri yapmamız mümkündür.

²¹⁰ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 339.

²¹¹ Sayın, *Tasavvuf Eğitimi*, 67.

Şekil 20. Maske İhlâs Kavram Haritası Örneği²¹²

Zararlı bir virüsün yayıldığını bizim ise maske kullandığımızı düşünelim. Virüs ne kadar tehlikeli ve ölümcül olursa olsun maske kullanımına dikkat ettiğimiz taktirde bize bulaşmaz ve zarar vermez. Virüsü riyâya, maskeyi ise İhlâsa benzetecek olursak riyâ ne kadar tehlikeli ve zararlı bir virüs olursa olsun İhlâsımız işlerimizi koruduğu gibi maske de bizi virüslerden korur.

3.1.21. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Tuz ve Pirinç)

ANAHTAR KELİME: TUZ VE PİRİNÇ

HEDEF KAVRAM: İHLÂS VE RİYA

İhlâs, gösterişten uzak durmayı ve itaat ile ibadette samimi olmayı ifade eder. İhlâs, kalbi sıkıran her türlü sıkıntıdan kurtulmak ve Allah’a dolu bir samimiyetle kulluk etmektir. İnsanın, yaptığı işlerde yalnızca Allah’tan karşılık bekleyerek, başka hiç kimseden bir beklentisi olmamasıdır.²¹³

²¹² ChatGPT’den alınmıştır (Erişim tarihi: 13.04.2025).

²¹³ Sayın, *Tasavvuf Eğitimi*, 61.

Hafıza Fotoğrafi Çizerken

"İhlâs öyle bir rûzgârdır kir iyi niyetin, samimiyetin ve Allah rızasının bütün güzel kokusunu; ruhun, kalbin ve fikrin duymasını sağlar."²¹⁴ Söz konusu ifadeden yola çıkarak zihinsel bir hafıza tasvîri yapmamız mümkündür.

Şekil 21. Tuz-Pirinç İhlâs Kavram Haritası Örneği²¹⁵

Bildiğimiz üzere, tuzun topaklanma ve nem çekme özellikleri bulunur. Bu sorunun çözümü ise tuzun içine biraz pirinç eklemektir. Tuzu, riyâyâ; pirinci ise İhlâsla yaptığımız işlerimize benzetebiliriz. Nasıl ki pirinç, tuzun nemlenmesini engelleyerek ona birçok fayda sağlıyorsa, İhlâs da işlerimize riyânın karışmasını önler ve onu uzak tutar. Böylece İhlâsımız, hem bizi hem de yaptığımız işleri koruma altına almış olur.

²¹⁴ Sayın, *Tasavvuf Eğitimi*, 67.

²¹⁵ ChatGPT'den alınmıştır (Erişim tarihi: 13.04.2025).

3.1.22. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Elma ve Kurt)

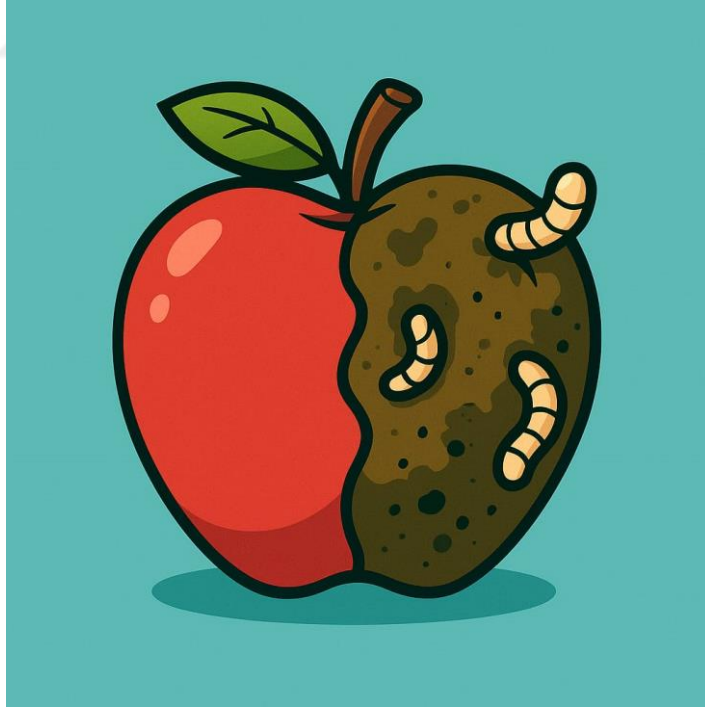
ANAHTAR KELİME: ELMA VE KURT

HEDEF KAVRAM: İHLÂS VE RİYÂ

Makam sevgisi, övülme arzusu ve diğer insanlarla kendini üstün görme tutkusuyla birlikte ihlâsın ışığı sönmeye başlar. Zira Allah, yalnızca bütün kötü niyetlerden arınmış olan işleri kabul eder. İhlâssızlığın yol açtığı manevi hastalıklar oldukça fazladır. Eğer bu hastalıklar göz ardı edilirse, insanın imanı tehlikeye girer. Manevi boşluklar oluştuğunda ise şeytan, bu boşluklardan sızma fırsatı bulur. Allah Teâlâ, menfaat düşkünlüğü ve samimiyetsizlik içinde olan Müslümanlardan hoşlanmaz. Müslümana düşen, Allah yolunda Allah'ın sevgisini, rızasını kazanma çabasında tüm olumsuz arzularından ve isteklerinden vazgeçmektir.²¹⁶

Hafıza Fotoğrafı Çizerken

İnsan bilmelidir ki, riyâ Allah rıza merkezietinde yapılan bütün güzel işleri ve niyetleri mahveder; ahiretin ikramlarını kaybetmeye sebep olur²¹⁷ Söz konusu ifadeden yola çıkarak zihinsel bir hafıza tasviri yapmamız mümkündür.

Şekil 22. Elma-Kurt İhlâs ve Riyâ Kavram Haritası Örneği²¹⁸

²¹⁶ Gazzâlî, *İhyâ' u ulûmi 'd-dîn*, 103.

²¹⁷ Çağrı, "Tevâzu", 197.

²¹⁸ ChatGPT'den alınmıştır (Erişim tarihi: 13.04.2025).

İhlâsı bir elmaya, riyâyı ise elma kurduna benzetecek olursak, elma ne kadar faydalı yararlı ve sağlıklı olsa da, riyâ yani elma kurdu bulaştığında ne kadar küçük olursa olsun tüm elmayı yer ve çürütür. Böylelikle benzetecek olursak elma, kurdu çürüttüğü gibi iyi niyetle yapılan İhlâslı amellerimizi de riyâ çürütür ve bitirir.

3.1.23. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Arılar ve Çiçeklerin Döngüsü)

ANAHTAR KELİME: ARILAR VE ÇİÇEKLERİN DÖNGÜSÜ

HEDEF KAVRAM: İHLÂS VE RİYA

İhlâs, gerçek bir samimiyet, iyi niyet ve menfaatten uzak, temiz bir kalbin arınma ölçüsüdür. İşlerdeki samimiyetin ve iyi niyetin kalitesi, ihlâsla anlaşılır. İhlâs, bir süzgeç gibidir; işi süzerek, şirk ve riyâ bulanıklıklarını temizleyip ortaya çıkartan bir cevherdir. İhlâs, altın arayıcılarının altınla çamuru ayırt etmek için kullandıkları süzeğe benzer. Süzeğin üstünde altın kalırken, altından çamur akar gider. Aynı şekilde ihlâs, güzel işleri süzgecin üstünde bırakırken gereksiz işleri süzgecin altında bırakır.”²¹⁹

Bal arıları, meralarda yetişen bitkiler, süs bitkileri ile tıbbi ve aromatik bitkilerde tozlaşma yaparak nesillerinin devamını sağlıyor. Bu süreç, doğal dengenin korunmasına ve yaban hayatının sürdürülebilirliğine de doğrudan katkıda bulunuyor. Ayrıca, bal arıları tarafından tozlanan bu bitkilerin hem çiftlik hayvanları hem de yaban hayatı tarafından tüketilmesi, insanların et, süt ve yumurta gibi hayvansal gıdaları elde etmesinin dolaylı bir yolunu oluşturuyor.”²²⁰

Hafıza Fotoğrafı Çizerken

İhlâs kavramı, Allah ile kul arasında bulunan sırdır. Melek bilmez ki, sevabını yazsın; şeytan bilmez ki, açığa çıkarsın; nefsin haberi olmaz ki, onu vesile yaparak kendini beğensin²²¹ Söz konusu ifadeden yola çıkarak zihinsel bir hafıza tasviri yapmamız mümkündür.

²¹⁹ Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*, 205.

²²⁰ Merve Aksoy, *Bal Arısı ve Bal Arısı Ürünlerinden Lactobacillus Kunkei İzolasyonu ve Karakterizasyonu* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 15.

²²¹ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, 149.

Şekil 23. Arılar-Çiçeklerin Döngüsü İhlâs Kavram Haritası Örneği²²²

Bu döngü, tıpkı İhlâsın Allah ile kulları arasında bir sır olması gibi, çiçek, kuş ve arı arasındaki ilişki de bir gizem barındırır. Ne arılar polen taşıdıklarının ne kuşlar tohum taşıdıklarının ne de çiçekler bu döngünün varlığından haberdardır.

3.1.24. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Bahçıvan ve Uğur Böceği)

ANAHTAR KELİME : BAHÇIVAN VE UĞUR BÖCEĞİ

HEDEF KAVRAM: İHLÂS VE RİYA

İhlâs, turnusol kağıdının asit ile farklı maddeleri ayırması gibi, samimi ve Allah'ın rızası doğrultusundaki işleri, samimiyetten uzak olanlardan ayırır. Bu sayede ihlâs, işlerin ve niyetlerin gerçek rengini gözler önüne serer. İhlâs süzgeci üzerinde her zaman samimiyetle ve Allah'a tam bağlılıkla yapılan işler kalır. Samimiyetin olmadığı yerde, insanın düşünce ve duyguları

²²² ChatGPT'den alınmıştır (Erişim tarihi: 13.04.2025).

çarpık bir şekilde ilerler; bu da sonuçta israf sayılır. Bu yüzden, samimiyetin hedeflenmesi gerekir. Samimiyet, evrendeki anahtar ile kilidin uyumu gibidir.

İhlâs, suyun içindeki kirleri ve pislikleri arıtan bir filtre gibidir; niyetlerin ve işlerin içindeki samimiyezsizliği ve riyâyı temizler, onları manevi kirlere arındırır.

Sonuç olarak, ihlâs, niyetlerin ve eylemlerin gerçek yüzünü açığa çıkarır. İnsan kendini ne kadar kandırmaya çalışsa da ihlâsı yanıltamaz. Çünkü ihlâs, gerçek samimiyetin, iyi niyetin, menfaatten uzak kalmanın ve saf bir kalbin arınmışlığının bir ölçüsüdür. İşlerin samimiyeti ve iyi niyetinin kalitesi, yalnızca ihlâs ile ortaya konabilir.²²³

Hafıza Fotoğrafı Çizerken

İhlâs gerçek bir samimiyet, iyi niyet, menfaatten uzak ve temiz bir kalbin arınmışlık ölçüsüdür. İşlerdeki samimiyet ve iyi niyetin kalitesi, İhlâsla anlaşılır.’ İhlâs, bir süzektir; işi onunla süzerler²²⁴ Söz konusu ifadede yola çıkarak zihinsel bir hafıza tasviri yapmamız mümkündür.

Şekil 24. Bahçıvan-Uğurböceği İhlâs Kavram Haritası Örneği²²⁵

²²³ Sayın, *Tasavvuf Eğitimi*, 64.

²²⁴ Sayın, *Tasavvuf Eğitimi*, 64.

²²⁵ ChatGPT’den alınmıştır (Erişim tarihi: 13.04.2025).

Bir bahçıvanı hayal edelim. Bahçıvan, çiçeklerinin böcekler tarafından zarar gördüğünü görür ve bu sorunu çözmek için uğur böceklerini çağırmaya karar verir. Böylece, çiçekleri zarar görmekten korumuş ve aynı zamanda uğur böceklerinin besin ihtiyacını sağlamıştır. Bu durumu benzetmek gerekirse, uğur böceği İhlâsa karşılık gelir. İhlâslı işlerimiz ise çiçekler gibidir. Uğur böceği çiçekleri koruduğu gibi, İhlâs da bizim işlerimizi korur.

3.1.25. Kavram Haritası Tekniğine Göre İhlâs Kavramı (Talaş ve Kum Deneyi)

ANAHTAR KELİME: TALAŞ VE KUM DENEYİ

HEDEF KAVRAM: İHLÂS VE RİYA

Eğer insan, inanç ve eylemlerinde yalnızca kendisini görür ve samimiyet ile tevazu duygusundan uzaklaşırsa, ihlâs anlayışından sapar. Kulluk ve tevhid, insanı amacına ulaştıran iki önemli vesiledir. Bunlardan biri, Allah’a isimleri ve sıfatlarıyla yönelmektir; diğeri ise O’na kullukla yönelmektir. İhlâs, gerçek bir samimiyet ölçüsü olduğundan, insanı ahlaki güzelliklere teşvik eden manevi ve koruyucu bir perde gibidir. Bu perde yırtıldığı zaman, günahlardan ve hatalardan koruyan bağışıklık sistemi gibi olan bu koruyucu yapı da çöker. Sonuç olarak, insan ruhu ihlâsın etkisini hissetmezse, samimiyet ve iyi niyet ilkeleri zayıflamaya başlar.²²⁶

Hafıza Fotoğrafı Çizerken

İhlâs, turnusol kağıdının asit ile bazı birbirinden ayırması gibi, samimi ve Allah’ın rızası doğrultusundaki işlerle, samimiyetten uzak ve onun rızasına ters düşen işleri birbirinden ayırır.²²⁷ Söz konusu ifadeden yola çıkarak zihinsel bir hafıza tasvîri yapmamız mümkündür.

²²⁶ Sayın, *Tasavvuf Eğitimi*, 66.

²²⁷ Sayın, *Tasavvuf Eğitimi*, 64.

Şekil 25. Talaş-Kum Deneyi İhlâs Kavram Haritası Örneği²²⁸

Talaş, kum ve su deneyi sırasında talaş ile kumu ayırmak oldukça zordur. Ancak, karışıma bir miktar su eklendiğinde talaşlar kendi kendine yukarı çıkarak kolayca ayrışır. Bu durumu örnekle ifade edecek olursak, tıpkı bu deneyde talaş ile kumu su yardımıyla ayırdığımız gibi, samimi işlerimizi samimi olmayan işlerimizden İhlâs ile ayırabiliriz. Bu sayede, gerçek İhlâs ile yapılan eylemlerimiz gün yüzüne çıkar.

²²⁸ ChatGPT'den alınmıştır (Erişim tarihi: 13.04.2025).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1. Sonuç

Anaokulu, ilkokul ve ortaokul dönemi, çocukların gelişimi ve karakter oluşum dönemleri açısından önemli farklılıkları içinde bulunduran dönemlerdir. Çocuklar, bu dönemin sonunda birçok alanda gelişim göstererek toplum içerisinde varlığını hissettirmeye, sosyal ortamlarda etkin bir birey olarak rol almaya başlamaktadır. Bu dönemlerde çocukların fiziksel, zihinsel, dilsel, duygusal gelişiminin yanında dinî ve ahlâkî gelişiminin de desteklenmesi oldukça büyük önem arz etmektedir.

Bu dönemlerde çocuklara verilecek eğitimin asıl hedefi; onlara bilgi yüklemek değil, onlarda istendik davranışları geliştirerek, bu davranışları kalıcı haline getirmek olmalıdır. Bu hedef doğrultusunda aileler ve eğitimciler çocuğun kavrama kabiliyetinin yüksek olduğu bu yaş dönemlerini güzel değerlendirmeli, çocuğun gelecekteki karakterinin oluşumuna etki edecek sevgi, merhamet, sabır şükür, hoşgörü, yardımlaşma, paylaşma gibi değerleri çocuklara kazandırarak sorumluluk ve güzel ahlâk sahibi bireyler yetiştirmek için gayret göstermelidir. Bizde yapmış olduğumuz bu çalışmamızla ağaç yaşken eğilir anlayışıyla din, ahlak ve değerler eğitiminin temelini teşkil eden tasavvufî kavramları Anaokulu, Ortaokul ve İlkokul seviyesindeki bu yaş aralığındaki çocuklarımızın anlayacağı tarzda kavram, zihin haritalarıyla somutlaştırıp, fotografik hâfıza teknikleriyle görselleştirip, analogi tekniği ile bu kavramları onların gönüllerine ve zihinlerine yerleştirerek gelecekte şahsiyetlerine ve davranışlarına kalıcı şekilde sunmayı hedefleriz. Çalışmamızda anaokulu, ortaokul ve ilkokul düzeyindeki çocuklara tasavvufî kavramlar ışığında ihlâs kavramını ahlâkî değerlerin kazandırılması amacı ile bazı tasavvufî kavramlar açıklanmak sureti ile, çocukların anlayacağı şekilde somutlaştırılarak analogi, hâfıza fotoğrafları, kavram ve zihin haritaları ile örneklendirilmiştir.

Bu kavramlardan biri olan ihlâs kavramı ile ilgili etkinlikler bu bilgilerden hareketle her yaşın bir gelişim basamağı olduğunu gerekli ortamların oluşturulmasıyla yaşına uygun gelişimi gerçekleştirebilen çocukların, ileri seviyeye geçebildiğini ve kalıcı öğrenme sağladıklarını söyleyebiliriz. Ancak bulunduğu yaşın gelişimini

tamamlayamayan çocuklar, akranlarından geride kalmaktadırlar. Bu yaş aralığında gerçekleştirilemeyen gelişimin telafisi oldukça zordur.

Çocukların ailesinden ve toplumdan kazandığı bilgilerinin ve gözlemlediklerinin çocuklar üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğu da araştırmamızın ulaştığı sonuçlardandır. Nitekim çocukların algısını, ailenin eğitim seviyesi ve çocuğuyla olan nitelikli iletişimi doğrudan etkilemektedir. Bunun yanı sıra, çocuğun arkadaş grubu ve eğitim aldığı öğretmenleri de çocuğu etkileyen unsurlar arasındadır. Bunlar bu yaş grubundaki çocukların, çevresinden gelen her türlü etki ve yönlendirmeye açık olduklarını gözler önüne sermektedir.

Yaptığımız çalışmada çocukların analogi örneği ile anlatılan hikâyeyi kavradıkları, kendi cümleleri ile anlatabildikleri görülmüş olacaktır. Örnekler eşliğinde sunduğumuz deneylerimiz onlara yaşayarak, unutamayacakları deneyim sunulmuş bu etkinlik ile onlara ihlâs kavramını deneyimleyerek öğrenme imkânı verilmiş olacaktır. Bunun yanı sıra, çocukların hâfıza fotoğrafları ile ilgili zihinlerinde resimler çizebildikleri, bu kavramları rahat ifade edebildikleri gözlemlenmiş olacaktır. Etkinlikler öncesinde konuyla ilgili pek bir şey anlatamayan çocukların yapılan etkinlikler sonrası anahtar kavramlar ile ihlâs kavramını ifade edebileceklerdir.

Yaptığımız çalışma sonucunda, çocukların analogi hikâyesini anlayıp kendi cümleleriyle aktarabildikleri görülmüştür. Düzenlenen uygulamalı deneylerle çocuklara unutamayacakları bir tecrübe kazandırılarak, ihlas kavramını öğrenmeleri sağlanmıştır. Ayrıca, çocukların belleğinde yer eden görüntülerle ilgili resimler oluşturabildiği ve bunları ifade edebildiği gözlemlenmiştir. Etkinliklerden önce konuyla ilgili fazla bir bilgiye sahip olmayan çocukların, yapılan faaliyetler sonrasında temel kavramlarla birlikte ihlası ifade edebildikleri ve bu kavramın onların davranışlarına yansıdığı saptanmıştır; ders alanına gelmek için oyunu bırakma, birbirlerine karşı daha sabırlı ve hoşgörülü olma gibi tutumları gözlemlenmiştir.

Araştırmamızda, anaokulu, ilkokul ve ortaokul düzeyindeki çocukların, ihlas kavramıyla ilgili tam olarak tanım yapamadıklarını gözlemledik. Ancak, bu kavram üzerine gerçekleştirdiğimiz etkinliklerin ardından, çocukların günlük yaşamlarından örnekler verebildiklerini, etkinliklerde birbirleriyle bağlantı kuracak şekilde düşündüklerini, kavramı anladıklarını ve onu içselleştirdiklerini fark ettik. Bu durum,

bu yaş grubundaki çocukların kavramlar hakkında açıklama yapabilseler de tam bir tanım yapamadıkları sonucuna bizi yönlendirdi.

Araştırmamızın kapsamı içerisinde, çocuklarla gerçekleştirdiğimiz ihlas temasına yönelik etkinliklerin, onların davranışları üzerinde olumlu etkiler yarattığını gözlemledik. Örneğin, çocukların sınıfta arkadaşlarına yardımcı olmaya çalışırken öğretmenlerin olup olmadığını umursamadan bu yardımları sunduklarını, yaptıkları işleri öğretmenden övgü beklemeden yalnızca Allah'ın rızası için gerçekleştirdiklerini gördük. Ayrıca, annesinin evde zorlandığını gördüklerinde hemen yardım etmek amacıyla kalktıklarını ve annelerinden hiçbir şey beklemeden, yalnızca Allah'tan sonuç beklediklerine dair söyledikleri, veliler tarafından bize bildirilen olumlu geri dönüşler arasında yer aldı.

4.2. Öneriler

Araştırmalarımız esnasında, çocuğun gelecekteki şahsiyet ve karakter oluşumu açısından büyük öneme sahip olan Anaokulu, İlkokul ve Ortaokul düzeyindeki yaş aralığını içeren tatmin edici nitelikte kifayetli çalışmalarının bulunmadığını öğrenmiş oluruz. Özellikle ahlâkî değerler hususunda bu dönemlere ait çocukların gelişimine uygun, kapsamlı çalışmaların yapılmasının bu alana büyük katkı sağlayacağını söyleyebiliriz.

Anaokulu, İlkokul ve ortaokul düzeyindeki kurumlarda uygulanacak din ve ahlâk eğitime yönelik program örneklerinin, materyal çalışmalarının hazırlanması ve bu programları değerlendirme, geliştirme çalışmalarının yapılması önem arz etmektedir. Ayrıca hazırlanan bu programların çocukların gelişimine uygunluğunun, çocuklar üzerindeki etkisinin araştırılması, elde edilen sonuçlar doğrultusunda programların geliştirilmesi ve okul-aile iş birliği içinde hazırlanan bu programların uygulanmasının bu alana büyük hizmet edeceği görüşüne sahibiz.

Anaokulu, ilkokul ve ortaokul düzeyinde bu yaş aralığındaki çocukların din, ahlâk ve değerler eğitimi, çocuğun gelişme niteliklerine münasip etkinlik ve materyallerle desteklenmelidir.

Mevlâna ve Yunus Emre gibi önemli şahsiyetlerin örnek davranışları, günümüzde hala bize rehberlik eden tasavvuf kültürünün gençler arasında neredeyse unutulmuş olduğu görülmektedir.

Eğitim sistemimizin salt ezber üzerine kurulu olması, bilgilerin yeterince anlaşılamamasını ve içselleştirilememesini, dolayısıyla da kolayca unutulmasını sağlamaktadır. Oysa biz, eğitim ve öğretimin her yaştaki birey için ilgi çekici, eğlenceli ve merak uyandırıcı bir şekilde sunulabileceğine inanıyoruz. Analogiler ve kavram haritaları, görsel öğeler sundukları için hafızada daha uzun süre kalmakta, bilgi edinimini kolaylaştırarak günlük hayatta kullanılmasını artırmaktadır. Tasavvuf eğitimi çerçevesinde, bu kavramların görsel hafıza teknikleri ile gençler üzerinde kalıcı bir etki yaratabileceği düşüncesindeyiz.

Fotoğrafik hafıza teknikleri aracılığıyla, inanç buhranı yaşayan bireylere bir duygu ve kavramı aktararak, onların kalplerinin Yaratıcılarına yönelmelerini sağlamak mümkün olabilir.

Rabbin seni terk etmedi ve sana darılmadı. Nerede olursanız olun, O her zaman yanınızdadır. Allah, yaptıklarınızı en iyi şekilde görür. Bu ayetlerle tasavvuf ile ilgili kavramlar bağlantılandırılarak yeni analogiler ve kavram haritaları oluşturulabilir. Tasavvufi kavramlar yalnızlık hissini engellediği için, anaokulundan başlayıp tüm eğitim kurumlarında, kredi ve rehabilitasyon yurtlarında, huzurevlerinde bu kavram ve zihin haritalarının kullanılması mümkündür.

KAYNAKÇA

- Adana İl Milli Eğitim Müdürlüğü. *Karabiber Deneyi*. Erişim 23 Nisan 2025.
<https://adana.meb.gov.tr>.
- Aksoy, Merve. *Bal Arısı ve Bal Arısı Ürünlerinden Lactobacillus Kunkei İzolasyonu ve Karakterizasyonu*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Alawneh Shafig, Falah, *Human Motivation: An Islamic Perspective*. New York: The American Journal of Islamic Social Sciences Press, 1996.
- Ankaravî, İsmail Rusûhî, *Minhâcu'l-Fukarâ*. Haz.Safi Arpaguş. İstanbul: Vefa Yayınları, 2008.
- Ankaravi, İsmail Rusûhî, *Minhacü'l Fukara*, haz. Saadettin Ekici. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Ateş, Süleyman. *Cüneyd-i Bağdadi (k.s) Hayatı Eserleri ve Mektupları*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Attâr, Feridun. *Tezkiretü'l-evliyâ*. Haz. Süleyman Uludağ. Bursa: İlim ve Kültür Yayınları, 1984.
- Bashirov, Damral, *Tasavvufta Ölüm*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Bashirov, Damral. “Tasavvufun Teşekkül Döneminde İhlâs Kavramı”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 25/50 (Ekim 2022), 27-48.
- Bayrakdar, Mehmet. *İslam İbareti Fenomenolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1987.
- Bristow, Jacqueline – Cowley, Philip - Daines, Bob. *Memory and Learning*, London: David Fulton Publishing, 2003.
- Buhârî Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim el-Cu'fî, *el-Câmi'u's-sahîh*, (Beyrut: 1366), 1/6 (No.1).
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Ferâhu'r-Rûh Muhammediyye Şehri*. Bursa: Uludağ Yayınları, 2004.
- Buzan, Tony. *Aklını En İyi Şekilde Kullan*. İstanbul: Arion Yayınevi, 2001.
- Buzan, Tony. *Make The Most of Your Mind*. New York: Simon&Schuster Publishing, 1984.
- Buzan, Tony. *The Mind Map Book*. New York: Penguin Books Publishing, 1996.
- Buzan, Tony. *Use Both Sides of Your Brain*. New York: Dutton Publishing, 1976.

- Buzan, Tony. *Use your Perfect Memory*, Penguin Books Publishing, New York, 1991.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Ta'rifât Tasavvuf Istılahlar*. çev. Abdülaziz Mecdi Tolun İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004.
- Çağrııcı, Mustafa. “Tevâzu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Demiralp, Selcan. *Mercanların Okyanus Asitlenmesine ve Isınmasına Karşı Fenotipik Esnekliğinde Epigenetik Kontrolün Rolü* anakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2025.
- Demirel, Ayşe. *E-Ticarette Sosyal Medya Etkilerinin İncelenmesi ve Bir Uygulama*. İstanbul: Yaşar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Duyar, Melik Safi. *Fotoğrafik Hafıza Teknikleri Rehberi 1*. Ankara: Bilgimatik Yayınları, 1994.
- Ekin, Yunus. “İhlâs Kavramının Semantik Analizi”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* (2002), 147-160.
- Erdoğan, Cengiz. *Eisenia Fetida Türü Toprak Solucanlarının Kimyasal Gübre Kullanılmış Topraklar Üzerine Etkisi*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Fiona, McPherson. *The Memory Key, Unlock the Secrets to Remembering*. New York: The Career Press, 2000.
- G. Browning, William. *Memory Power for Exams*. Nebraska: Cliff Notes Publishing, 1983.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed. *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, çev. Ahmed Serdroğlu. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1992, 4/681.
- Genç, Oğuzhan. *Ortaokul Öğrencilerinin Su Döngüsü İle İlgili Kavramlarının Gelişimsel Olarak Belirlenmesi ve Geliştirilmesi*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Haris, Muhasibi. *Riaye li Hukukillah, Darü'l- Kütübü'l-hadiseti*. Kahire 1970.
- Herevî, Hâce Abdullah el-Ensârî. *Tasavvufta Yüz Basamak Menâzilü's-Sâirîn-Hâce Abdullah el- Ensârî el-Herevî*, çev. Abdurrezzak Tek. Bursa: Emin Yayınları, 2008.

- Hucvirî Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfu'l-Mahcûb-Hakikat Bilgisi*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 1996), 185; Ayrıca bk. İdris Türk, *Tasavvuf Düşüncesinde İbadetlerin İç Anlamı* (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 73.
- İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*. Kahire: Daru'l Maarif, 1119), 1227; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2002.
- İmam Gazzâlî, *Kalplerin Keşfi-Mükâşefetü'l-Kulûb*, çev. Ali Kaya. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2012.
- İsfahani Ragıb, *İnsan-Hayat İki Saadet*, Çev. Mevlüt F. İslamoğlu. İstanbul: Pınar Yayınları, 1996.
- Kaptan, F. *Fen Öğretiminde Kavram Haritası Yönteminin Kullanılması. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1998, 14, s. 95-99.
- Karaman, Hayrettin – Çağrıçı, Mustafa - Dönmez, İbrahim- Gümüş, Sadrettin, Kur'ân Yolu, *Kur'ân Yolu Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Kâşânî, Abdürrezzak. *Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.
- Kazvînî, İbn Mâce Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *Sünen-ü İbn Mâce*, nşr. Muhammed Fuad Abdulbâki, 1/27 (No. 70).
- Kelâbâzî, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk. *et-Ta'arruf Li-mezhebi Ehli't-tasavvuf*, thk. Ahmed Şemseddîn. Beyrut-Lübnan: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1971.
- Kelâbâzî. *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 6 baskı, 2019), 164.
- Kuşeyrî, Abdulkerim. *Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları), 289. Ayrıca bk. Mahmud Esad Erkaya, *Kur'ân Kaynaklı Tasavvuf Kavramları* (Ankara: OTTO Yayınları, 2017).
- Kuşeyrî, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc b. Müslim. *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Fuad Abdulbâki. Kâhire: 1374/1955, 4/1987 (No. 2564).
- Louster, Peter. *Aşk ve Aşkın Psikolojisi*, çev. Nurettin Yıldırım. Ankara: Doruk Yayıncılık, 2000.
- Mâverîdî. *Edebü'd-dünya ve'd-din*. İstanbul: İlk Harf Yayınevi 2018.
- Mekkî, Ebû Tâlib. *Kûtü'l-Kulûb-Kalplerin Azığı*, çev. Muharrem Tan. İstanbul: İz Yayıncılık, 1999, 4/53.
- Mervezî, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *Müsned-i İmam Ahmed b. Hanbel*, nşr. Şuayb Arnavut-Adil Mürşid v.d. (1461/2001), 3/325.

- Mukâtil, b. Süleyman Ebu'l-Hasan. *Tefsîru Mukâtil*, thk. Abdullah Mahmud Şehhâte. Beyrut: Dâru İhyâu't-turâs, 1423/2006, 3/669.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali. *Sünenü Nesâî*, nşr. Hasan Muhammed Mesûdî, Kâhire: 1348/1930, 6/45, (No. 3178).
- Nîsabûrî Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Hâkim, *el-Müstedrek Alâ's-sahiheyn*, nşr. Mustafa Abdulkadir Ata, Beyrut: 1411/1990, 4/341 (No. 7844).
- Novak, Joseph D.- Gowing D. Bob. *Learning How to Learn*. U.K.: Cambridge Univessity Press, 1984.
- Rose, Colin. *Accelerated Learning*. New York: Deli Publishing, 1985.
- Rose, Steven. *The Making of Memory*, Doubleday Publishing. New York, 1992.
- Sarıgül, Tuğba - Bal Çetinkaya, Kübra. "Oobleck: Sıvı mı Yoksa Katı mı?", *Tübitak Bilim Genç*, 2019. Erişim 27 Nisan 2025. <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr>.
- Saygın, Oğuz. *Hafıza Teknikleriyle Beyin Gücünü Geliştirme*. İstanbul: Hayat Yayıncılık, 2012.
- Sayın, Esmâ. *Hafıza Teknikleriyle Tasavvuf Kavramları*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018.
- Sayın, Esmâ. *Tasavvuf Eğitimi*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018.
- Sekman, Mümin. *Her Şey Beyinde Başlar*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2011.
- Slavin, Robert E., *Cooperative Learning*, National Education Association Press Washington D.C.1982), 127.
- Smith, Frank. *To Think*, Colombia University Teachers College Press. Colombia, 1990.
- Spilka, Bernard-Brown, Georgia- Cassidy, Sara. "The Structure of Religious Mystical Experience in Relation To Pre-And Postexpenence Lifestyles", *The International Journal for the Psvcholow of Religion* 2/4(1992), 1-257.
- Sühreverdî, Ebu Hafs. *Avarüfû'l -maarif*. Kahire: Darul Maarif, 1966, c.1-2.
- Sülemî, Ebû Abdurrahman. *İlk Zâhid ve Sûfîler-Tabakâtu's-sûfîyye*, çev. Abdurrezzak Tek. Bursa: Emin Yayınları, 2018.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân An Te'vîli Âyi'l-kur'ân*. Mekke: Dâru'tterbiyyeti ve't-turâs, 18/209. A
- Tûsî, Ebû Nasr Serrâc. *el-Lümâ-İslam Tasavvufu*, çev. Hasan Kamil Yılmaz İstanbul: Erkam Yayınları, 1434/2012.
- Tûsî, Serrâc. *Limâ fî Tarihi't-Tasavvufi'l-İslamiyyi*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyyeti, 2001.

- Türkkan, Reha Oğuz. *Etkin Hafıza Teknikleri*. İstanbul: Pegasus Yayınları, 2010.
- Türkkan, Reha Oğuz. *Kolay ve İyi Öğrenme Teknikleri*. İstanbul: Alfa Yayınları, 1996.
- Uluç, Tahir. *İbn Arabi'de Sembolizm*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2007.
- Uludağ, Süleyman. *İslam'da Emir ve Yasakların Hikmeti*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Yılmaz, Hasan Kamil. *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012.
- Young, N. Morris - Young, V. Chelsley. *How to Read Faster and Remember More*. West Nyack: Parker Publishing, 1965.

